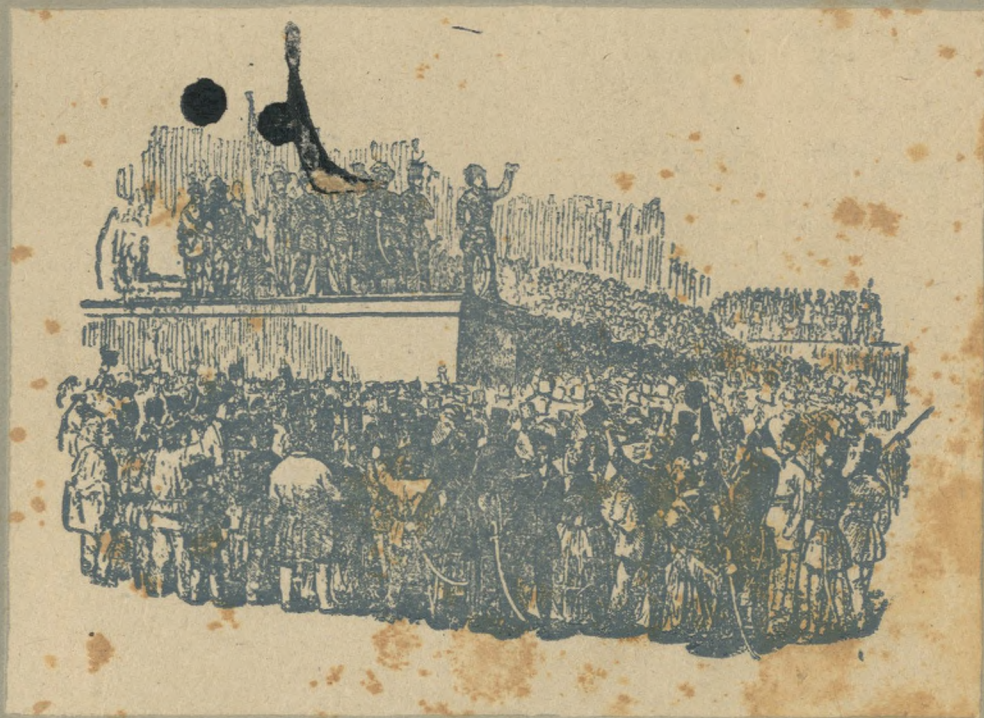

Poštárina plácena u gotovu

HID

IRODALOM ★ MŰVÉS ZET ★ KRITIKA

XV. ÉVF. ★ FEBRUÁR-MÁRCIUS ★ 1951

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1951 FEBRUAR—MÁRCIUS

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Ernyes György

Társ szerkesztő: Majtényi Mihály

Szerkesztőség: Noviszád, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Vajdasági Kultúrszövetség magyar osztálya

Előfizetési díj: Egy évre 300 D., fél-évre 150 D., egyesszám 30 D.

Postatakarékszám 300-903.241. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg, és nem adunk vissza

TARTALOM

Lőrinc Péter: Együtt vagy külön utakon (99) — Petőfi: Föl a szent háborúra (111) — József Attila: A Dunánál (113) — Vörösmarty Mihály: Szabad sajtó (115) — Móricz Zsigmond: Pozsonyi mese (116) — Galamb János: Március ünnepén (122) — Sinkó Ervin: Kulturális örökség és szocialista realizmus (124) — Gál László három verse (136) — Komáromi József Sándor: Van-e a Maláji félszigeten katicabogár (138) — Fehér Ferenc: Versek (149) — Mitar Popara: A petrovói erdőben (Gál László fordítása) (152) — Lőrinc Péter: Szabadságon (154) — Urbán János: Béke a faluvégen (159) — Bencz Mihály: Mindenek megmérése (160) — Saffer Pál: Tavasz ének (161) — Majtényi Mihály: Táncsics Mihály Bácskában (162)

KÖNYVSZEMLE

Túz Imre: Virrasztás Herceg Jánossal (168) — Szirmai Károly: Bors és fahéj, (Herceg János elbeszélései) (171)

SZÍNHÁZ

Herceg János: Bródy Sándor drámája a Magyar Népszínházban (175)

KRÓNKA

Kartársak az 1848-as magyar szabadságharcról (178)

KÉPEK:

Címlapképünk: Petőfi a Nemzeti Múzeum lépcsőjén a „Nemzeti dal“-t szavalja (Egykorú rajz) — Petőfi szülőháza (115) — A sárszentlőrinci gimnázium, ahol Petőfi tanult (135) — Szabó István (Novacrnja) két rajza (160 és 174) — Andrejevics-Kun rajza: Rajvonalba (121)

LŐRINC PÉTER:

Együtt vagy külön utakon...

A reakció nem válogatja eszközeit, fegyvereit — az ősi fegyvertárban. A *divide et impera* (oszd meg, veszítsd össze és uralkodj az egymással torzszalkodók fölött) elve sem egészen újkeletű már; a Habsburg-reakció is évszázadokon át alkalmazta, éppen magyart és szerbet is úszítva egymás ellen. Persze csak növelte ilyenkor a bajt, ha a magyarok, ha a szerbek nem néztek idejében a kulisszák mögé, ha nem vettek idejében észre, hogy idegen érdekek védőivé váltak és már-már az öngyilkosság peremére kerültek.

Voltak és vannak más fegyverek is az ősi fegyvertárban. De nem érdemes elmélkedni e fölött, amikor éppen egy ilyen kisebbfajta fegyvertár előtt állok. Ez van kiírva homlokzatára: »Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerhöchsten Manifeste und Proklamationen...« Azaz: »A Magyarország részére kibocsátott legmagasabb manifesztumok és kiáltványok gyűjteménye...« Hivatalos kiadás... Umfassend den Zeitraum vom 22 September 1848 bis 31 Dezember 1849. — 1850. — Ofen, aus der Universitäts-Buchdruckerei«. Magyarul: »Az 1848 szeptember 22-től 1849 december 31-ig terjedő időszakaszt öleli fel. — 1850. — Buda, az egyetemi könyvnyomdából.«

Hát itt természetesen minden népnek megadja a császári kegy az egyenjogúságot, habár aztán még a gyűjtemény végső darabjaiból magukból is kiderül, hogyan kell értelmezni a császár kegyét. Mert ezekben már arról van szó, hogy az »eddiggi Bács-Bodrogh, Torontál, Temes és Krassó megyék, meg a szerém megyei rumai és iloki járások együtt és ideiglenesen »A szerb Vajdaság és temesi Bánság« élnevezés alatt külön közigazgatási területet fognak alkotni... amely közvetlen a Minisztérium (bécsi) alá fog tartozni...« Őfelsége egyúttal kinevezte persze ideiglenes országtövét Mayerhofer von Grünbühl vezérőrnagyot, osztrák császári tisztet és konzult... (256. oldal). Természetesen fenntartja azért magának Őfelsége a jogot ahhoz is, hogy később másképp rendezze Vajdaság ügyeit, és intézményeit, hasonlóan a többi császári örökös koronátartományok intézményeihez. Azaz ahhoz — hogy egyszerűen császári, osztrák örökös koronátartományt csináljon az »önálló« szerb Vajdaságból, hogy azt egyebek között esetleg más koronátartománnyal egyesítse is. Hogy a szerbek megtisztelő elismerésnek tartásák ezt a Vajdaságot, Őfelsége »Unserem kaiserlichen Titel den eines »Gross-Wojwoden der Wojwodschaft Serbien« beizufügen...« azaz császári címéhez hozzáilleszti a szerb Vajdaság Nagy-

vajdájának címét is, (Függelék 41. old.) míg Mayerhofer, esetleg később talán egy-egy szerb vezetőember is, csupán »den Titel eines Vizevojwoden zu verleihen«, csupán a vicevajda címet kaphatja. Így ismerte el a császár a szerbek érdemeit 1848—49 folyamán. Felvette a Jeruzsálem királya cím mellé a szerb nagyvajda címet is.

Szükség volt pedig a segítségre, az oroszok segítségére is. Az oroszoknak is az lett volna a szerepük, mint már azelőtt sok más népnek, hogy megvédjék a magyarokat a magyarok ellen, hogy felszabadítsák a magyarokat a magyar zsarnokok uralma alól. Mint felszabadítók érkeznek — az osztrák császár hívására — az oroszok és Haynau — a »népbarát« meg is követeli a magyaroktól, hogy úgy fogadják az oroszokat, mint jóbarátokat. Olyan jóbarátot, aki csak azért jött, hogy a hazátpusztító háborúnak minél előbb véget vessen. (»dem Eure Fluren verheerenden Kriege schnell ein Ende zu machen.«) Azért maga Paszkievics, az orosz parancsnok sem volt még egész biztos abban, hogy baráti fogadtatásban lesz-e része Magyarországon és kiáltványához ezt is hozzáteszi: »Az orosz hadsereg nem mint ellenség lép országotok területére; királyotok hívására teszi ezt. Ha ti mégis, mint ellenséget fogadnátok, megfogjátok érezni vakmerőségetek következményeit« (»so werdet Ihr die Folgen einer solchen Vermessenheit empfinden.« 91, 95. oldal) Nem ellensége a magyarságnak Haynau, a bresciai hiéna, a magyar hóhér sem, mint ezt 1849 július 9-én önmaga bejelenti. Nem fogja visszaállítani a feudalizmust és jobbágyi szolgáltatásokat, meg fogja fizetni a jószolgálatokat és főleg, mint barát jön be az országba, hogy a közös szerencsétlenség okozóit és az elvakult félrevezetetteket megbüntesse. A népet »titeket azonban, mint testvért, jóbarátot mindenütt védeni és oltalmazni fogunk.« (»Euch als unsere Freunde und Mitbrüder überall schützen und verteidigen werden.« 124. oldal). Szóra sem érdemes azután az, amit egyik kiáltványában mond Haynau, hiszen csak azokat sorolja fel, akiket meg fog büntetni, csak oly szelid kitételeket használ, minthogy porrá égeti azokat a helységeket, amelyekben akadnak olyanok, akik a császári vagy orosz cári csapatoknak bárminő károkat is igyekeznének okozni (1849 július 1—6. §. 107. oldal).

Nem is csoda, ha törvényen kívül helyezik az országot és népét. Ha ez a nép nem akarta, egyebek között, hazája gazdasági érdekeit alárendelni a habsburgi gazdasági érdekeknek, ha harcolni akart hazája gazdasági függetlenségéért. Ezért Windischgrätz már 1848 december 29-én törvényen kívül helyezi például Kossuth Lajost, a bizottmány tagjait és az ú. n. kormánybiztosokat is (»Erkläre ich hiemit Ludwig Kossuth, so wie den ganzen Landes-Verteidigungs-Ausschuss... und Regierungs-Commissäre für vogelfrei, 36. old.). Bárki megölheti őket vagy beszolgáltatathatja a katonai hatóságoknak. Nos, tudjuk; senki sem cselekedte ezt meg. A nép nem Windischgrätz oldalán állott. Talán azért mondja a kiáltvány végén a marsall, hogy földdel teszi egyenlővé azokat a helységeket, amelyekben akadnának olyan vakmerők, akik az osztrák csapatoknak ártani akarnának.

Meg volt ennek is az oka-foka. Hiszen még Ferdinánd a császár hivatkozik István főherceghez szóló levelében az osztrák kormány emlékiratára, amelyet különben csatol is a levélhez és amely emlékirat bőven levelet) pénzügyminiszternek szörnyű cselekedeteivel, amelyekkel feltét-foglalkozik Kossuthnak az akkori (1848 augusztusában írta a császár a

lenül az volt a célja, hogy legalább is gazdaságilag függetlenítse az országot a Habsburgoktól, habsburgi érdekektől. Nem is beszélünk itt a különböző honvédelmi intézkedésekről, a külön magyar honvédelmi minisztériumról, külön magyar hadseregről, a honvédség felállításáról és arról sem, hogy a magyarok visszahívták a magyar csapatokat az osztrák tartományokból, amely intézkedések pedig mind a különválás felé mutatnak, arra, hogy függetlenségre törekzenek a magyarok. De kell szólanunk azokról a pénzügyi intézkedésekről, amelyek arra vannak hivatva, hogy megalapozzák a magyar gazdasági függetlenséget.

Így például Kossuthék lefoglalták az országban lévő közös kasszába tartozó pénzüsségeket és magyar tulajdonként kezelik most azokat, megszüntetik az osztrák dohányjövedéket Magyarországon és — vámot vetnek ki az osztrák dohányra. Vámot vet ki Kossuth az osztrák gyárak cukrára is, amelyek gyarmati cukornád medvét alakítják át cukorra. Lefoglalták a DDSG (Donau Dampfschiffahrt Gesellschaft, később magyarul DGT, Duna-Gőzhajózási Társaság) magyarországi hajóit és nem kártalanították a társaságot. Saját papírpénzt ad ki a magyar pénzügyminisztérium és nem kíván részesedni az osztrák államadósságban. De ki győzné mind felsorolni azt a sok szörnyűséges, »hazaáruló« intézkedést, amellyel Kossuthék csakugyan kiérdemelték, hogy törvényen kívül helyezték őket. Hiszen ez a függetlenségi törekvés oly messzire megy, hogy már »einen Külügy-miniszter« is »csináltak« (machen), aki az osztrák örökös tartományokkal szemben képviselné a hazát. Rettenetes! Magyarország és Ausztria — külső országok és diplomáciai viszonyban állnak egymással, ahelyett, hogy mint évszázadok óta volt, Magyarország a Habsburgok egyik örökös tartománya lenne (10—14. oldal, Függetlenség).

Az igazság az, és ez köztudomású dolog, hogy Petőfiék forradalmi demokraták és szocialista utópisták voltak, Kossuth pedig teljesen a polgári liberalizmus vizein evezett. Később is, Angliában, a Coldenek, a »freetrader«-ek, a szabad verseny hívei voltak legjobb politikai barátai és segítőitársai. De ezek után igazán nem fogunk elcsodálkozni rajta, hogy a Habsburgok kiáltványai egyszerűen Kommunistáknak nyilvánítják Kossuthékat és idegen, szedett-vedett csőcseléknek. Ha egyszer a gazdasági függetlenségre, sőt később már a politikai függetlenségre is törekednek és egyszerűen lefoglalják, egyebek között, a »Habsburgok pénzét«. Különben ez sem újszerű előttünk, hallottunk már ehhez hasonló vádaskodást máskor is, másszor is. Windischgrätz intézi a kiáltványt »Magyarország lakosaihoz« és pedig már 1849 március 11-én, amikor a Habsburgok már rákényszerítették az új »alkotmányt« az »örökös tartományok« népeire, ha azok nem is fogadták azt szívesen.

Az első sorok szóról-szóra így hangzanak:

»Az ügy amelyért a lázadók küzdenek, nem a haza ügye, nem a nemzet ügye.«

»A lázadók nyíltan a forradalmat és a kommunizmust képviselik.«

»Olyan emberek küzdenek érte, akiket már Európa minden országa száműzött.«

»Az emberi társadalomnak ezt a söpredékét gyűjtötte össze a lázadó Kossuth a haza áldott földjén.«

»A legfőbb vezetők egytől-egyik külföldiek ...«

.....

»Magyarország lakosai! A lázadás vezérei nemcsak Magyarországot, de — cinkosaik segítségével és velük kapcsolatban — lehetőleg egész Európát az anarchia állapotába akarják sodorni...«

.....
»Gróf Szirmai István már áthozott a cs. kir. hadseregbe (császári-királyi-Habsburg hadsereg) egy zászlóalj önkéntest. Öfelsége ezt a hazafias cselekedetet már kegyeskedett azzal jutalmazni, hogy cs. kir. őrnaggyá és zászlóalj parancsnokká nevezte ki Szirmait. Bár akadna Magyarország minden részén minél több utánczója e cselekedetnek.« (76—77. oldal).

Ilyen szemenszedett hazugsággal, rágalmozással igyekezett Windischgrätz árulókat verbuválni. Neki sem sikerült. Szirmai példája vagy Jósika példája, — aki Jelasics kinevezését sürgette a kamarillánál, — nem ragadta magával a népet, nem ragadott magával egységeket sem. Így történt azután, hogy a mozgalom bukása után is, Világos után is, akadt még dolga Haynaunak, akadt dolga alvezéreinek. Egyebek között Vajdaságban is, ahol akkor már Ferenc Jóska volt a nagyvajda és Mayerhofer a »vice«. Legalább is erről tanúskodnak a következő falragaszok, következő »Kundmachung«-ok, értesítések. Az egyiket Becskerekéről keltezte Mayerhofer, a »vice« 1849 szeptember 3-án. A másikat szintén ő adta ki, az alvajda, de Zomborban és szeptember 13-án, mert míg az első Torontál népéhez, az utóbbi Bácska lakosságához szólott.

Az első még virágnyelven beszél. Erőszakoskodásokat, útonállást, betöréseket, gyújtogatásokat emleget, ezek részére helyezi kilátásba csupán a rögtönítélő bíróságot és a kötél általi halált (156. oldal). A másik már kénytelen nyiltabban színt vallani. A bűnlistát megtoldja, gyilkosságokkal is, de mindehhez hozzáfűzi a következőt is »dann Auflehnung gegen die gesetzliche Regierungsgewalt und Anmassung der gesetzmässigen Autorität, wodurch... Massregeln vereitelt werden...« (160. oldal Magyarul így hangzik az igen érdekes új — politikai — bűnlista: »azután ellenszegülés a törvényes kormánnyal szemben, a törvényes tekintély magára átruházása, ami által... intézkedéseink meghiúsulnak.«). Ezek után nem fogunk csodálkozni, hogy kötél általi halált helyez ez a falragasz is kilátásba, amelyet az ostromállapot rögtönítélő bírósága minden tétovázás nélkül mond ki és azon sem, ha hozzátesszük, hogy a megbizott Latinovics és Karácsonyi nagybirtokosoknak valószínűleg akadt teendőjük. Úgy látszik, a vajdaságiaknak sem tetszettek az új állapotok, ők sem voltak meglegedve az »elismeréssel«, amelyet azáltal nyújtott nekik a császár, hogy felvette a nagyvajda címet. A bácskaiak inkább igyekeztek volna »átruházni magukra a törvényes tekintélyt«, igyekeztek volna átvenni a hatalmat a császártól és generálisától.

A szerbiai politika is, mint tudjuk, a vajdasági szerbek mellett, a bécsi udvar mellett foglalt állást. Annál inkább érdekelhet bennünket az akkori Szerbia belügyminiszterének, a hírneves Garasanin Ilijának legbelsőbb, legintímébb véleménye a Habsburgokról és azok embereiről, Rajacsicsról, Mayerhoferról, Jelasicsról vagy azok ellenfeleiről, mint például egyidőben Sztratimirovicsról, az akkori »népi tábornokról«. Négy szemközti beszélgetések mellett, levelei nyújtják valakiről a legbensőbb, legintímébb képet. A magánlevelek már-már szinte elérik a párbeszéd intimitását. Belső, befelé forduló életet élő embereknél, a betű embereinél a levél többet mond,

többet árul el, mint a hangos szó. Garasanin ugyan nem annyira a betű, mint inkább az akciók és az élő hang embere volt, levelei mégis új megvilágításba helyezik a bécsi udvart és politikáját. Szívből utálja a Habsburgokat lám az is, aki egyelőre még szövetségesük és segítőtársuk, aki egyelőre még kénytelen a megkezdett úton, a Habsburgok útján haladni. Garasanin megveti és gyűlöli a bécsi udvart, fél is egyúttal tőle és miközben még a magyarok ellen harcol, már gondol arra is, hogy eljöhet az idő, amikor talán éppen a magyarok oldalán fog állani a Habsburgok ellen folytatott harcukban. Ezek az intim elgondolások teszik olyannyira érdekessé, szinte érdekesítővé a most megjelent könyvet, amely Garasaninnak 1839—1849 között írt leveleit közli (»Prepiska Ilije Garasanina. Knjiga I. 1839—1849. — Beograd, 1950«, — A Szerb Tudományos Akadémia kiadása).

Garasaninról tudott, ismert az is, hogy a kossuthi emigráció leginkább benne bíz, leginkább tőle várja a baráti segítséget azt, hogy mint szövetséges társ a magyarság mellett fog harcolni a Habsburgok ellen, Magyarország függetlenségéért, tudva, hogy ezzel elősegíti egyúttal a szerb és délszláv függetlenség ügyét is. Kossuth maga is »Irataim«-ban számos helyen hivatkozik éppen Garasaninra (1859—1862), arra az államférfira, aki 1848-ban még a magyarok ellen küldte a szerbiai önkéntesek seregét. Ezért is érdemes és érdekes foglalkozni Garasanin leveleivel, akkor is, ha ezúttal még csak azok első kötetét kapjuk kézhez, ha ezúttal még nem is ismerkedhetünk meg azokkal a levelekkel, amelyeket külügyminiszter korában, általában a kossuthi emigráció korában írt.

Garasanin nincs 1848-ban a nép oldalán. Látja mégis, hogy a nép a maga érdekeinek megvalósításáért kelt fel, saját szabadságáért harcol, ha ki is használják ezt a harcot a Habsburgok a maguk céljaira. »De a velünk határos Osztrák Monarchia népe úgy megkavarodott, hogy minden városban, azokban is, amelyek közvetlen határainkon fekszenek, igen nagyfokú nyugtalanság (nem ir: többet jelent a nyugtalanságnál, lehet mozgalom, zendülés is) jelentkezik. Ez a nép már mindenütt leváltotta eddigi hatóságait és más hatalmat helyezett helyükbe, olyan személyek közül, akiket a nép maga, a maga kebeléből, választott meg és akik most nem függnek a császári igazgatástól, hanem a néptől.« Ezeket írja Garasanin mint belügyminiszter a kerületi főnökhöz intézett körlevelében — (még március 18-án 140. oldal).

Már a március 18-iki levélben élesen megkülönbözteti Garasanin az udvart a néptől. Ez a megkülönböztetés még határozottabb egy Szimicshez intézett levelében, amelyet 1848 októberében ír. Suplyikácról van benne szó, akit a májusi gyűlésen vajdának választottak és aki mindaddig az olaszok szabadsága ellen harcolt és most Vajdaságba érkezett. »Meggjött, — mondja róla Garasanin, — de nem mint vajda, hanem mint olyan, akit azért küldtek, hogy a szerbeket támogassa a magyarok ellen és ha majd visszazerezték Vajdaság határait, akkor a császár mindent egyszerre jóváhagy és megerősít számukra. Mindebből semmi mást sem lehet látni, mint azt, hogy az udvar a bán (Jelasics) és a vélt vajda segítségével helyre akarja állítani a régít (rendet)«. Ezek után megemlíti Garasanin Lamberget, Latour esetét, a népi megmozdulásokat Pesten és Bécsben és hozzáteszi: »Mindennek csupán az az oka, hogy megkísérlik visszatérni a régi (rendszerre)... Sokat tett az udvar kockára ezekkel a kísérletekkel, ily

felizgatott népek közepette. Hiába nincs helyén már az elgondolása sem a régire való visszatérésnek. Elmult már az az idő és végül is hozzá kell fognia már egyszer őszintén az udvarnak ahhoz, hogy közvetítsen az összevesztett népek között, megadva mindegyiknek a magáét... Hát nem lett volna tisztább munka, ha a bán megerősíti határait és a szerbeknek küldött volna azután segítséget, hogy elfoglalják azt, ami megilleti őket? Ez tiszta háború lett volna a két nép szabadságáért, míg (Jelasics) Pest és Győr felé vonulása teljesen leleplezik őt.» (312—313. oldal).

Az udvar embereit, Jelasicsot, Mayerhofert számos helyen támadja és bírálja. Néhány ilyen helyet kiragadunk és ideiktatunk. Szimicsnek írt levelében mondja a miniszter még 1848 augusztus 27-én ezeket is: »Szörnyen hazudik ez a bán. Egyszerűen — hazudik és teljesen az udvar szellemében cselekszik. Sokan kételkednek benne, én azonban nem csupán kételkedem, hanem tisztán látom minden hazugságát és Mayerhofer minden hazugságát is... Röstellem a dolgot, különben ízekre szedném a sok sváb zavarkeltést, amire rájöttem magukból tetteikből és amelyeket semmivel sem lehet megcáfolni... Nincs irányítójuk (a vajdasági szerbeknek) és Sztratimirovicznak, aki ezt a címet viseli, nem akarnak engedelmessékedni, hogy kínos nézni... Mayerhofert és a bánt igen veszélyeseknek ítélem. Igaz ugyan, hogy ők segíthetnek a szlávoknak a magyarok ellen, de ki fogja őket azután megsegíteni a svábok ellen! A legszörnyűbb, hogy úgy látszik minden a svábok javára fog szolgálni és ez roppant nagy szomorúság. Hiszen az udvar még eddig a szerb követeléseket sem hagyta jóvá, de azt híreszteli, hogy állítólag segítséget nyújt, persze mindent a maga tarisznyájába (rakna). Rettenetesen fázom és kétségbe esem az ottani szerbek (sorsán)... **Ha a magyarok becsületesek volnának, még megsza-badulhatnánk ettől a szerencsétlenségtől, de ennek rögtön most kellene lenni.** De innen sem remélek semmi jót és ez hát minden. Már csak az isteni gondviselésben bízom, hogy még meghiúsulnak a bécsi szándékok (poremetiti), különben nagy a baj. Lehet, hogy kuvikmadár vagyok, de ez így van.» (280—282. oldal).

Nenadovicsnak írja Garasanin már 1849 január 12-én. »Verje meg az isten (Bog ubio) Mayerhofert, jobban mondvá a német politikát... Vajjon mit tesz majd Knityanin a Mayerhoferi intrikákkal szemben. A pátriárka (Rajacsics) sokat tehetne, ha akarna, véget vethetne ezeknek az áskálódásoknak, persze itt sincs elegendő energia, amint látom...« Sztratimirovicsról van itt szó, aki harcban áll a pátriárkával. Garasanin elég tisztán látja a helyzetet, mégis azzal végzi elmélkedését, hogy engedelmessékedni kell Rajacsicsnak (356. oldal). Pár nap múlva Szimicsnek ír Garasanin (jan. 22). Ezeket mondja a levélben: »Rukavina tábornok és a pátriárka úr levele, amit az este olvastam fordításban, nagy gyanút ébresztett bennem az udvarral szemben. Különösen az a kifejezés, amely ezt mondja: »...különösen a határőrvidéken, amely minden bizonnyal továbbra is egy és ugyanazon legfőbb hatalom alatt fog maradni stb... A svábok mindenütt ellenségei a népi ügynek és hogy ne történjen a szerbség (akarata) szerint, szívesen fejet hajtanak Rukavina és az udvar eszméi előtt... Egyszóval, köztünk maradjon, minden arra vall, hogy az udvar arra törekszik, hogy becsapja a szerbeket... Egész biztosan sor kerülhet még arra is, hogy a németek a magyarokat használják majd fel a szerbek ellen és ez csak akkor nem következik be, **ha már jóelőre teszünk róla...**

Éppen ezért jó volna, ha a szerb hadsereg nem lépné túl a határvonalat... Szükség van arra is mindenütt vajdaságszerte, hogy minél előbb megalkuljanak a népi bizottságok, ahol még nem alakultak meg és rendeljék magukat alá a karlócai Főbizottságnak, hogy ily módon is terjedjen a szerb hatalom és megghiúsítsuk az udvar mesterkedéseit...» (359—361. o.)

Február 26-án írja Garasanin a szerbiai csapatok parancsnokának, Knityaninnak: »Biztos vagyok benne, hogy be fognak csapni... Okosabb, ha a császár és környezete tudomást szerez róla, hogy ön az ottani szerb népet segíti, nem pedig az udvart, ha pedig az udvar is megtalálta benne a számítását, tulajdonítsa a véletlennek, nem a mi szándékunknak. És így jobb, hogy a szerb népet fel lehessen használni az ön érdemei folytán a császár ellen, nem kíván a császár a nép ellen, amely bizonyára fel tudná ezt használni. (kissé zavaros az eredeti szöveg, amely így hangzik: »... i po tome bolje je da se može narod Srbski vašom zaslugom protivu cara poslužiti, ne želi Car protivu naroda, koji bi sigurno to znao na polzu upotrebiti«) ... különösen most, amikor a császár... oly pimaszul (podlo) bánik a néppel... Amikor a császár nem akarja elismerni népének annyi véres áldozatát, hiszen már több ízben, de különösen most a végső pusztulástól mentette meg... Mayerhofer kétszínű (dvojezičan), hol a szerbek ellen, hol mellettük nyilatkozik...» (370—371. oldal).

1849 április 29-én ezeket írja Garasanin Knityaninnak: »Látja-e, hogy pusztul Bánát? Azt hiszi a magyar erő teszi ezt? Én úgy látom nem, hanem inkább is az udvari-Mayerhoferi politika...» Az udvar a szlávok ellen is harcol, nemcsak a magyarok ellen és még az orosz segítséget is felhasználja erre a célra, a szabadság eltiprására. »Ebben támaszkodhat az orosz ígéretre, hiszen tudja, hogy mostantól fogva a háború a szabadság ellen is folyik majd és ez az orosz érdekeknek igen-igen (sasvim mlogo) hízeleg... Mayerhofer nem bánná, ha még is maradnának a magyarok, csak azt a szót »nép« ne hallja többé...» (391—392. oldal).

1849 június 30-án újból Knityaninhez intézett levelében mondja Garasanin: »Hiába, az volna helyénvaló, **hagyni a magyarokat, hadd írtság ki a haszontalan sváb népséget (svet),** amely megmérgezi a népeket, s azután velük (a magyarokkal) állni ki a harcra. Ez legalább tiszta munka volna. Nép harcolna nép ellen, nem pedig gyávák hősök ellen... Ismert dolog, hogy Mayerhofer és Pancsova kölcsönösen gyűlölik egymást...» (422. oldal). Így gondolkozik Garasanin a németekről, svábokról, ahogy ő mondja néha, azaz a Habsburgokról és exponenseikről. Mégis — kitart politikájuk mellett. Talán csak azért, amit mond is egyik levelében, Petronijevics Ávrámnak. Ezeket mondja benne például: »De akárhogy is áll a dolog, most már nem vonhatjuk ki magunkat (natrag povući), tegyen bármit is a diplomácia. Beálltunk a sorba (u delo ušli) és folytatnunk kell az ügyet.« (1848 szept. 10. — 295. oldal). Garasanin egyelőre folytatja hát a dolgot és csak leveleiben ír a császár ellen. Külömben még ott áll az oldalán. Ezért elítéli Sztratimirovics magatartását, aki néha tovább megy a pátriárka ellen és az udvar ellen, mint azt Garasanin jónak látja. Így ír például Knityaninnak 1848 szept. 17-én. »Értelmetlen és a népi ügyre kárhozatos minden ellenszegülés a császárságnak, amely láthatólag megvédi és megsegíti a népi ügyet az elnyomó és üldöző magyarokkal szemben...» (302. oldal). Elítéli Sztratimirovics gőgös és fennhéjázó viselkedését, hiszen úgy jár-kei, mintha akkora erő állana mögötte, hogy bátran

felvehetné a harcot, mind a magyarok, mind Windischgrätz ellen. Roppant könnyelmű, kockára tesz mindent és éppen akkor, amikor nagyon is óvatosnak kell lenni és vigyázni arra, hogy a császárt, annak haragját magunkra ne zúdítsuk. »Természetes, hogy meg kell védenünk érdekeinket, de nagyon okosan, semmi esetre sem ellenségekpen, forradalmi módon. Mert, uram, a németek igen ravaszak...« (347—348. oldal). Garasanin különben sem forradalmár, azonkívül úgy látja a dolgokat, hogy a császár és a cár szövetsége győzedelmeskedni fog a magyarok fölött és ezért is ki kell már tartani a megkezdett úton.

Azért különbséget tesz a császár és a cár között, habár, amint láttuk, az a véleménye a cárról is, hogy a szabadság ellen harcol. Mégis azt írja a fejedelemnek, Karagyorgyevics Alexandar knéznek, 1849 április 2-án, amikor a császár őt kitüntette: »Tekintve, hogy a rendjel... elfogadása olyan értelmet adhatna testvéri politikai részvételünknek az Ausztriában lakó szerb nép oldalán, amely semmi esetre sem egyezne azokkal a törekvésekkel és indokokkal, amelyek engem ebben irányítottak... és ez igen kellemetlen következményekkel járhatna... belpolitikánkban, — így nem vagyok abban a helyzetben, hogy elfogadjam...« (377—378. oldal). A liberális ifjúság ellenzéki magatartása is hozzájárulhatott tehát ahhoz, hogy Garasanin visszautasította a császári kitüntését. Viszont elfogadja a cári kitüntetést, habár bizonyos gúny csillan meg erről szóló levelében. A knéz is megkapta a Fehér Sas rendjelet a cártól és Garasanin így fejezi be erről szóló értesítését: »... no, most aztán van elég rendjelünk.« (416. old.).

Ír Garasanin néha a magyar vezető emberekről is. Bemét például igen megbecsüli, habár nem is egyezik vele mindenben. Knityanint figyelmezteti egyik levelében Bem hatalmas tehetségére. »Bem ügyességét ön jól ismeri és ha vele kerül most szembe, úgy már tudja, hogy olyan tervben és olyan rajtaütésben lesz része, amilyenben mindaddig még soha a háború egész folyamán... Tudja, hogy Bem ellen a legjobb állás sem mindig használ. Emlékezzen csak rá, hogy néha tutajokon is harcol...« (1849 május 6. — 396. oldal). Viszont elítéli Bem kiáltványát Moldva népéhez, amelyben arra hívja fel a románokat, hogy keljenek fel az oroszok ellen. »Bem megőrült, ha nem tudja, hogy a moldvaiakat, a románokat fegyverbe hívni, semmit sem jelent és még örültebb, ha nem tudja, hogy Lüders (orosz) tábornok az Oláhországba visszavonuló magyar sereget lefegyverezte...« (1849 július 22. — 436. oldal).

Ismeri Garasanin némileg a Kossuth-Görgei ellentétet is. Knityaninnak ír erről a kérdéstről 1849 június 23-án. Azt mondja például benne: »Kossuthé az egyik párt, ebben vannak a lengyelek is, és Görgeié a másik. Az elsők az a véleménye, hogy az utolsó csöpp vérig védekezniök kell Ausztria ellen, s ha e célból arra szükség van, **megadnak mindent a többi népek, amit csak követelnek**, mégha rajta vesztenek is. A másik párt viszont azon a véleményen van, hogy meg kell egyezni Ausztriával, a többi (nem-magyar) népek azonban semmit sem kell megadni. Én pedig minderre azt mondom, **hogy mindez már későn jön**, most már ki se fogja őket bármily ügyben is megkérdezni, a teljes engedelmisséget (pokornost) követelik tőlük...« (420. oldal). Csakugyan késő volt már. Mind szerb, mind magyar részről. Legalább is ez alkalommal. A következő évek azonban más politikai irányvonalra, új útra terelték mind a két felet.

És erre a más útra meg volt már 1848—49 folyamán a hajlandóság Garasaninban.

Persze nem barátja ő az »anarchiának«, annak, hogy például a nép, a csapatok maguk válasszák meg az ellenséget, amely ellen hajlandóak harcolni, elítéli a vajdasági szerb csapatok mozgalmát is. Erről több levele is tanúskodik. Milyen mozgalomról is van itt szó? »Uram, — írja Knityaninnak, 1849 április 8-án, — nagy veszély fenyegeti a népet az anarchia részéről. Azt hallom, hogy a zászlóaljok katonái lármáznak a császár ellen és a szerbiaiak ellen és a magyar barátság mellett nyilatkoznak...« Garasanin elismeri, hogy a magyarok politikai és társadalmi szabadságot hoznak, viszont — megszüntetik a szerb nevet, ezért nem barátja ő a katonák óhajtásainak. (Ez a nemzeti politikában bekövetkezett »későn jött« fordulat előtt történt még.) Még mindig bízik azért az udvarban és úgy gondolkodik, hogy éppen ezzel a fordulattal adnának alapot azoknak az udvari törekvéseknek, amelyek a szerb népet végül is kisemmiznék. (379—381. o.)

Persze azért, erről volt is már szó, Garasanin nem bánná, ha a magyarok kiírtanák a népmérgező sváb törekvéseket. Örülne annak is, ha néhány magyar emigráns állandó veszéllyel fenyegetné az udvart. »A magyarok állandó damokleszi kard lesznek Ausztria feje fölött, hogy nagyon el ne bízzák magukat. Azért persze Ausztria továbbra is rágni fogja a népek csontjait, de legalább nagy félelmek közepette. És talán Oroszország sem fogja mindenkor támogatni...« (1849 június 28-án, 422—423. oldal).

Különben már 1849 január 22-én így ír Garasanin Szimicsnek: »... Ha bárhogy is szétforgácsolódnak a magyarok, tanácsolja mégis azt a pátriárkának, hogy ügyesen, titokban keresse barátságukat. Hiszen ezt a népet nem lehet kiírtani és egyetértésükre szüksége van a szerb népnek, úgy látom, a romlott-gonosz németekkel szemben. Nem mondhatom el itt, innen mindazt, ahogy mondani kellene, de ha magam vagyok ott, tudnám és meg is tenném ezt, szóval, ha én vagyok a pátriárka helyén...« (361. o.)

Nem ő volt a pátriárka helyén. Viszont 1859-ben már megtalálta az útját, módját, hogy felvegye a kapcsolatokat Kossuthékkal. Sajnos, levelezésének ez a második kötete még nem jelent meg. Így e tekintetben Kossuthra, az ő »Irataim«-ra szorítkozunk.

Már 1859-ben tervet készít Kossuth arra az esetre, ha Magyarország is beavatkozhat Piemont és az olasz nép háborújába Ausztria ellen. Persze Cavourra és III. Napoleonra igyekszik támaszkodni, idegen csapatok élén akar megjelenni a magyar határon, hogy ezzel bírja felkelésre a magyar népet; reméli, hogy a kalandor III. Napoleon most ez egyszer a népek oldalára fog állani, mert érdeke, a Monarchia megsemmisítését követeli. Persze — nem így volt. Nemcsak Piemont sorkatonasága, de a felkelő olasz nép is harcolt a Habsburgok ellen, Garibaldi is ott volt a küzdők sorában és a császár, aki már 1849-ben is elfojtotta a római nép felkelését, most is hirtelen kiugrott a háborúból, megegyezett I. Ferenc Józseffel, könnyebben találva alapot és békülve meg ezzel, mint a nép uralmával, bárhol is. Így következett el a rövid ideig tartó győzelmes háborúra — Villafranca, a francia-osztrák megegyezés az olaszok — és természetesen magyarok — háta mögött. A nép, az olasz nép, Garibaldi azonban tovább folytatta a harcot és Kossuth most ebben bízott továbbra is. Terveket szót, hogyan és honnan indulhatna meg felszabadító hadjárata, az újabb magyar szabadságharc. Gondol keletre is, Romániára, Moldvára is, onnan

törhetne be egy hadsereg Erdélybe, gondol délre, a Balkánra, Szerbiára, ahonnan a vajdasági rónára hatolhatna be az a sereg, amely hivatva volna fegyvert nyújtani és megadni a jelt a magyar felkelésre. Gondol a horvát vagy dalmát tengerpartra is, ahol partraszállhatna egy hadosztály, hogy átkelve a Dráván és Murán érintkezésbe lépjen a magyar csapatokkal. Mindezek a tervek természetesen csak akkor válhattak lehetségessé, ha a 48-as nemzeti terstvérharcok helyett most közös úton indulnak el és haladnak magyarok, szerbek, horvátok és románok. Így kerül sor arra, hogy Kossuth »követeket« küld Szerbiába is, hogy ott egyengessék az utat, érintkezésbe lépve az Obrenovicsokkal és — Garasaninnal. A vajdasági szerbekkel is Szerbián át igyekszik felvenni a kapcsolatot. Ebben az időben különben Vajdaság szerbjei mind Habsburgellenes beállítottságúak voltak és meg volt a néptömegek nagy egyetértése, amely lehetővé tette az együttműködést a harctéren is. Kossuth így már 1859-ben hajlandó arra, hogy önkormányzatot biztosítson a szerbeknek és igazi Vajdaságot is egyúttal. Beható tanácskozásokat folytatott Obrenovics Mihály fejedelemmel, aki elismerte, hogy a magyar függetlenség szerb érdek is, hogy Szerbia nem tart igényt Vajdaságra, viszont függetleníteni akarja magát a török fennhatóság alól, persze nem orosz segítséggel, mert ez csak névleges függetlenséget jelentene.

Különben Kossuthék leginkább Garasaninban bíznak. Ludvig, Kossuth belgrádi követe egyik levelében 1859 július 13-án például arról ír, hogy ha Lesseps erélyesen lép fel, úgy Garasanin lesz a miniszter, ő pedig a mi emberünk, teszi hozzá. (K. L. »Irataim« Német kiadás, I. kötet, 457. oldal). Különben már Kossuth felhívta utasításaiban Ludvig János követ figyelmét Garasaninra, ugyanakkor, amikor arról is említést tesz, hogy a magyar szabadság és függetlenség elengedhetetlen feltétele a szerb szabadságnak és függetlenségnek is (III. k. 91. ol.). Karacsai, Kossuth konstantinápolyi embere hasonlóképpen nyilatkozik, így egyebek között azt jelenti, hogy Szerbia erősen rokonszenvezik velünk. (III. k. 236. oldal). Objektív körülmények mellett Garasanin betegsége is hozzájárult 1861 elején, hogy Szerbia is passzív álláspontot foglalt el egyelőre a magyar kérdésben (III. k. 288. oldal). Viszont már ugyanez év decemberében az a vélemény válik uralkodóvá, hogy Szerbia hatása igen jótékony. Egyetlen szomszédunk Szerbia, amely a helyzet nagyszerűségét teljesen átérzi. És ezt Garasanin szellemének lehet köszönni leginkább. (III. k. 654. oldal). 1862 elején Kossuth Jósika Miklósnak, a regényírónak, szóló levelében, — aki az európai közvéleményt tájékoztatta a magyar kérdés fejleményeiről, — arról ír, hogy Belgráddal baráti jóviszonyt kell fenntartani és felhívja a figyelmét arra is, hogy valaki utazzon le a szerb fővárosba és értekezzen Garasaninnal a közös ügyekről. (III. k. 675. oldal).

Vajdaság, a vajdasági szerbek kérdése természetesen legalább is ugyanolyan fontosságú, mint a szerb baráti együttműködés maga is. Már 1859 január 20-án írja Szarvady Bixiónak: megvan győződve róla, hogy mindannyian kigyógyultak a múlt tévedéseiből. A szerbeknek sincs rá semminő okuk, hogy elégedettek legyenek az osztrákokkal. (I. k. 134. old.). Éppen ezért hajlandók Kossuthék minden olyan, a legmesszebbmenő követelés teljesítésére is, amely nem sérti az ország területi integritását. Ez a felfogás érvényre jut abban az egyezményben is, amelyet Klapka és Kuza, román fejedelem, kötöttek 1859-ben és amelyet Klapka május 22-iki

levelében közöl Kossuthal. (I. k. 419. és 449. oldal). Nyelvi és közigazgatási vagy kulturális igényekről van itt többnyire szó, mert Kossuth élesen elválasztja egymástól az állam és a nemzetiség kérdését. (I. k. 497. oldal s egyebütt) valamint a nemzet és nemzetiség kérdését is (II. k. 158. o.), mert szerinte más a nyelv és nemzetiség és más a politikai, államalkotó nemzet. Mindazonáltal baráti, testvéri alapon kíván együttműködni a szerbekkel. »Én itt egy szabad nép hallatára, nemzetem nevében, szavamat adom, hogy mi eltemetjük az ellenünk elkövetett vétkek emlékezetét... — tessék el bajtársaink is... akármi nyelven szólnak... ha mit ellenük vétkezheténk. Ne civakodjunk afölött, hogy mik voltunk: egyesüljünk arra, aminek lennünk kell. Mi kinyújtjuk feléjük az igaz testvériség kezét megszerezni az ő szabadságukat: nyujtsák ki ők is kezüket felénk, visszacserezni a miénket. Mindnyájunknak volt valami felejténi, volt tanulni valónk. Én hiszem, hogy megtevének. Okulva a multak hibáin s a jelen szolgaság közösségén, én hiszem az istent, hogy legközelebb... az újjászületés nagy perce egyesülve találand érzelemben, úgymint értelemben, egyesülve találand úgy akaratban, mint cselekvésben a közös jogért, a közös szabadságért.« (Angliai beszédeiből. »Irataim«, II. kötete K. L. válogatott munkái, 123. oldal). És annál inkább, hiszen már 1848-ban meg volt erre a hajlandóság a szerbekben. »Mindjárt első csatáinkban... osztrák katonasággal találkozottunk... később pedig, midőn gyanakodni kezdve, hogy csak amolyan parázsból gesztenyét kaparó szerepre használtatnak fel a bécsi udvar által, a pártütő szerbek hajlamot kezdtek mutatni, hogy velünk kialkuszunk...« (ugyanott, 126—127. oldal).

Külön egyezményt kíván létesíteni Kossuth a határörökkel is, akikről feltételezi, hogy különleges óhajaik vannak, amelyek sajátos helyzetükből fakadnak. Így gondol arra, hogy megszüntetnék katonai különállásukat, hogy tulajdonjogot nyernének birtokaikra, rétjeikre és legelőikre, erdeikre és szántóikra, hogy tehát megszüntetnék teljesen gazdasági, társadalmi és katonai különleges helyzetüket. (II. k. 99. oldal). Sokkal határozottabb különben Klapka e tekintetben. 1861-ben jegyzéket küld az országba és ebben egyebek között ezeket mondja (3. pont). A nemzetiségi kérdést, különösen azonban a horvát egyezmény kérdését mindenáron, szükség esetén a legnagyobb áldozatok árán is, rendezni kell. (6. pont). A szerbeknek külön szerb területet, Vajdaságot kell engedélyezni, persze anélkül, hogy ezáltal az ország területi integritása kárt szenvedne. (III. k. 616—617. old.). A horvát kérdést is számos helyen említi Kossuth és körülbelül arra az álláspontra helyezkedik, hogy Horvátország nem »csatolt országgrész«, hanem »társország« lenne ezentúl, olyan ország, amely teljes szabadságot élvezne, annál is inkább, mert a horvátok nem nemzetiség, hanem nemzet, amelynek saját területe van. (III. k. 101. oldal). Éppen ezért, ha a horvátok függetleníteni akarják magukat a magyaroktól, úgy mi abba beleegyezzünk, hacsak nem arról van persze szó, hogy Horvátország osztrák örökös tartománnyá váljék. Viszont tudvalevő, hogy a horvátok csakúgy lehetnek függetlenek, ha függetlenek a magyarok is. (I. k. 164. oldal).

Kossuthék, Klapkák úgy látják, hogy a függetlenség, a szabadság kivívása közös érdeke a magyaroknak, horvátoknak, szerbeknek és románoknak, hogy közösen, együtt kell érte harcolniok és éppen ezért államszövetségre kell lépniök ezeknek a nemzeteknek. A Dunai Konföderáció

terve Kossuth emlékirataiban számtalanszor felbukkan, habár a véletlenül pontokba szedett államszövetségi tervezetet magát nem is közli Kossuth »Irataim« harmadik kötetében sem, amelyben ezzel a tervvel behatóbban foglalkozik és elmondja a terv keletkezésének történetét. Érdeemes néhány gondolatot akár szóról-szóra is idézni a III. kötet »Befejezéséből«. Azokra a gondolatokra gondolok itt főleg, amelyek megindokolják a magyar-szerb-horvát-román szövetség tervét.

»Nekem régi-régi meggyőződésem, hogy Magyarországnak a keleti szomszéd népek szabadságában s nemzeti individualitásuk szabad fejlődésének biztosításában kell az orosz hatalmi terjeszkedés, nevezetesen a pánszlávizmus ellen biztosítékot keresni s csakis abban lehet feltalálni... Amott keleti szomszédunkban a Dunán alul szláv népek vannak, tehát azon oldalról szláv gyűrűvel vagyunk körítve... De ezen szláv gyűrű reánk csak azon esetre lehet veszélyes, ha azt az orosz forgathatja mutatóujja körül. Ha pánszláv gyűrű s nem szerb, bolgár, bosnyák, hercegovac, montenegrin gyűrű, Ezek a népek nekünk sem külön-külön, sem együttvéve nem lehetnek veszélyesek, **ha szabadok** (K. L. kiemelése)... Hogy mindazon apróbb népek külön-külön vagy kisebb-nagyobb csoportosulásban akarták-e **nemzeti egyéniségük szabadságát** élvezni? — azt én reánk nézve közömbös dolognak ítélem... No ez, mint **független állam**, maga erejéből csakugyan nem oly rémületes aggresszív hatalom, hogy egy **független Magyarországot** veszéllyel fenyegethetne. Sőt... a **független** Magyarországnak inkább érdekében volt volna, hogy Szerbia 1,600.000-nyi népességéből három millióra emelkedve, oly nemzetté legyen, mely a független nemzeti individualításra a kellő elemmel bír, mert, ha ilyennel bírva, a független Magyarországra, mint kultúramadás ellen szövetségesére támaszkodhatik, nem bolond, hogy magát orosz horogra akassza. Független szerb akarand lenni s nem pánszláv, azaz orosz szolga... Ha a keleti kérdés, mint tisztán házi kérdés, ama népek felszabadításával találna megoldatni, én nemcsak a legnagyobb örömmel kész valék közreműködésemet arra felajánlani, hogy a felszabadulandó szomszéd Magyarország s a felszabadulandó szomszéd oláh és szláv népek között minden külellenség elleni kölcsönös védelem végett szövetség jöjjön létre, de sőt e szövetséget mind a mi függetlenségünk, mind az ő függetlenségük biztosítékának tekintettem s az egyedüli gyakorlatias módnak arra, hogy ama szláv gyűrű pánszláv gyűrűvé ne változzék...« (a kiemelések mind K. L.-tól erednek. — Kossuth Lajos Válogatott Munkái, 361—363. oldal).

PETŐFI SÁNDOR:

Föl a szent háborúra!

Itt a próba, az utolsó
Nagy próba:
Jön az orosz, jön az orosz,
Itt is van már valóba'.
Eljött tehát az utolsó
Ítélet,
De én attól sem magamért,
Sem hazámért nem félek.

Miért félnék az ítélet
Napjátul?
Féljenek ők, kik viselik
Magokat oly galádul,
Kik rá törtek az ártatlan
Magyarra,
Most veri meg az úristen
Mindenható haragja!

Föl hazámnak valamennyi
Lakója,
Ideje, hogy tartozását
Minden ember lerója;
Ki a házból, ki a síkra,
Emberek,
Most az egész Magyarország
Legyen egy nagy hadsereg!

Ki is megyünk, szó sincs róla,
Mindnyájan,
Még halni vagy győzedelmet
Nyerni a szent csatában.
Szent a csata, nem harczolunk
Királyért:
Király ellen szabadságunk
Istenünk és hazánkért!

Átkos király, érezted hát
Vesztedet,
Az ördögnek, hogy megmentsen,
Eladtad a lelkedet.
De hiába volt a vásár
Elhihet'd;
Kit az isten elhagyott, azt
Az ördög nem menti meg.

Sok az orosz, nagy a száma,
Mi haszna?
Több lesz ott a magyar; talán
száz is jut egy oroszra.
És ha volnánk kevesebben,
Mint azok:
Hála isten, minket hí úgy
a világ, hogy magyarok!

Ne féljetek, gyermekink, ne
Féljetek,
Nem szúr által dárdájával
A vad kozák titeket;
Feleségink, kedvesink, ne
Sírjatok,
Idegenek ölelése
Nem tesz csúfot rajtatok.

S ti apáink, anyáink, szent
Halottak,
Sirotokon ellenség ne
Tapodjon, nem tapodhat;
Inkább veszszén ki nemzetünk
Egy szálig,
S dagadjon föl kifolyt vérünk
Árja az ég boltjáig!

Minden, a mi szent előttünk,
Koczkán van,
Ha a világ támad is meg,
Győznünk kell e csatákban;
Ha miljomnak el kell veszni,
Veszszén el!
Ki fogna most fukarkodni
Életével, vérivel?

És te isten, magyarok nagy
Istene,
Légy népeddel, hű népeddel,
Jó népeddel, légy velem!
Tedd hatalmad fiaidnak
Lelkére,
Világdöntő haragodat
Fegyvereink élére!

(Pest, 1849).

JÓZSEF ATTILA:

A Dunánál

I.

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szívemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.

Mint az izmok, ha dolgozik az ember,
reszel, kalapál, vályogot vet, ás,
úgy pattant, úgy feszült, úgy ernyed el
minden hullám és minden mozdulás.
S mint édesanyám, ringatott, mesélt
s mosta a város minden szennyesét.

És elkezdett az eső cseperészni,
de mintha mindegy volna, el is állt.
És mégis, mint aki barlangból nézi
a hosszú esőt — néztem a határt:
egykedvű, örök eső módra hullt,
színtelenül, mi tarka volt, a mult.

A Duna csak folyt. És mint a termékeny,
másra gondoló anyának ölen
a kisgyermek, úgy játszadoztak szépen
és nevetgéltek a habok élém.
Az idők árján úgy remegtek ők,
mint sírköves, dülöngő temetők.

II.

Én úgy vagyok, hogy már százezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit százezer ős szemlélget velem.

Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak,
öltek, öleltek, tették, ami kell.
S ők látják azt, az anyagba leszáltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.

Tudunk egymásról, mint öröm és bánat.
Enyém a mult és övék a jelen.
Verset írunk — ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem.

III.

Anyám kún volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.
Anyám szájából édes volt az étel,
apám szájából szép volt az igaz.
Mikor mozdulok, ők ölelik egymást.
Elszomorodom néha emiatt —
ez az elmúlás. Ebből vagyok. »Meglásd,
ha majd nem leszünk!...« — Megszólítanak.

Megszólítanak, mert ők én vagyok már;
gyenge létemre így vagyok erős,
ki emlékszem, hogy több vagyok a soknál,
mert az össejtig vagyok minden ős, —
az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik.
apám- s anyámmá válok boldogan,
s apám, anyám maga is ketté oszlik
s én lelkes Eggyé így szaporodom!

A világ vagyok — minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa —
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e multnak már adósa
szelid jövővel — mai magyarok!

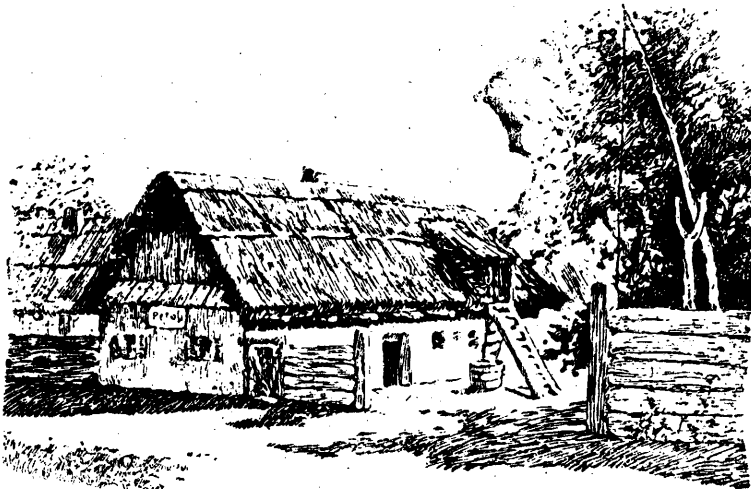
... Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat bé kell vallani.
A Dunának, mely mult, jelen s jövőendő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk! és nem is kevés.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY:

Szabad sajtó!

Kelj föl rabágyad kőpárnáiról
Beteg, megsibbadt gondolat!
Kialts fel érzés, mely nyögél
Elfojtott vérző szív alatt!

Oh jőjjetek ki láncra vert rabok,
Lássátok a boldog dicső napot,
S a honra, mely soká túrt veletek,
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok.

Petőfi szülőháza

(Egykorú rajz)

MÓRICZ ZSIGMOND:

Pozsonyi mese

Részlet „Rózsa Sándor összevonja szemöldökét“ című nálunk most megjelenő regényéből

A liberális mágnások klubjában, a Kis Kaszinóban éppen azt magyarázta gróf Miggay Pista, hogy mi is az a »pecsovic« szó.

— Kéhlek alássan, először is »aulikus« az, akinek a világon semmiféle politikai meggyőződése nincs és a közpályán tisztán az udvari és a felség személye körüli befolyás segítségével akar és tud felemelkedni. Régen ezeknek a száma légió volt... kilenc évvel ezelőtt pedig, 1839-ben Tolna-megyében a követválasztás igen erős korteskedésekkel folyt. Két követjelölt volt, egyik Bezerédy István, a másik Perczel Móricz... Nos, kéhlek, a konzervatív párt vezére gróf Festetich Rudolf volt, aki Julia-majorjában nagyszerű tanyát rendezett korteseinek. Ebben a Julia-majorban a kortesek felett a grófnak Petschovitsch nevű tisztartója gyakorolta a főfelügyeletet. Petschovitsch war ein treuer Diener seines Herrn s oly jól tartotta a korteseket, hogy ezek egyszer csak, kéhlek alássan, nem éljenezték többet se Bezerédyt, se Perczelt, se Festetich grófot, hanem, ahányszor meglátták ezt a tisztartót, azonnal elkezdtek ordítani, hogy »Vivat Petschovitsch«.

A mágnások, kivált a fiatalabbja, nagyon nevetett.

Egyáltalán igen derülten indult a reggel a klubban.

— El lehet mondani, amit jó anyám szokott ránk kiejteni, ha ilyenkor, mikor sírni kéne; kacagni kezdünk, hogy: »Vesztit érzik ezek!«

A klubban a korai órát tekintve, már igen sokan voltak.

Voltak, akik arról beszéltek, hogy 1845-ben s 46-ban mily rendkívül rossz termés volt s a tavaszi jelek azt mutatják, az idén sem lesz jobb.

— Legalább ára lesz a termésnek, — mondta egy mágnás. — Pest vármegyében akkor 22 bankó forinton alul nem lehetett kapni egy mérő búzát. Báró Podmaniczky Jánosnak tele voltak vermei s még annyiért sem adta. És a vármegye mit tett? Feltörette a vermeket, szétmértette a búzát, kéhlek, s a begyűlt pénzt átadta a bárónak.

— Rémes! S ezt tette volna a vármegye?

— Igen, el lehet gondolkozni az önkormányzat eme ténye felett.

— De még szomorúbbak a viszonyok Beregben és Ugocsában, — vetette közbe egy másik fiatal mágnás. — Ha ezekről beszélünk, éppen olyan, mintha Kelet-India valamelyik tartományáról lenne szó. Ezért alapítottunk egy felfedező társaságot mi ketten, Béla barátommal s a nvarat

avval töltöttük s még a telet is, farsang végéig, hogy az ország különböző vidékeit megismerjük, mint utazók és világokat jelentő kalandokat szerezzünk. Bejártuk, kéklek alássan, Tolnát, Baranyát, elmentünk Parádra, gróf Károlyi Györgyné látogatására, s onnan le a Heves-megyében fekvő Tiszabőre, gróf Almássy Pali barátunkhoz, aztán meglátogattuk a báró Wenkheim-családot Kőrös-Ladányon, Gróf Csekonics Jánost Zsombolyán, sőt elmentünk Temesvárra, Buziás-fürdőre, Mehádiára, ahol fényes vendégkoszorút találunk együtt... Herkules-fürdőből, nem törődve az intő szókkal, a Vaskapu-szoroson át leírhatatlan fáradsággal ereszkedtünk le a Hátszeg völgyébe, Piskiig, Komáromi Gyuri barátunkhoz, aki akkor ezen a jószágán időzött bájos feleségével, gróf Csáky Lálival...

De valami volt a levegőben, senki sem tudott tiszta szívvel figyelni a világjáró kalandjaira.

Most berohan a fiatal Csetneky gróf, a Pepi s halálsápadtan kapkod ki a zsebéből egy papírlapot és adja át Miggay Pistának:

— Olvasd, olvasd!

Már mindenki megrettent. A bécsi események? Senki sem akart már ilyen izgató dolgokról beszélni.

— Az éjjel kétezer emberrel népgyűlés tartatott, — sietett Mocsnoky Pál, a bálrendezők királya. Vész hírek jöttek Bécsből, hogy letörték a forradalmat, s az aulikusok és pecsovicsook győznek. Kétezer ember azonnal indulni akar. Rögtön fogadjunk gőzhajót nekik. Ki is mentünk a hajóhoz és ott váraoztunk, míg előállítottak egyet, végre jön egy pincér s a szervetájával csapkodva kiabálja:

— Auf, edle Magnaten, das Dampfboot ist da!

Mindenki nevetett. Különös volt, hogy a rémület és a kacagás minden pillanatban egymást váltotta.

Egy másik fiatal mágnás avval robbant közénk:

— A Zuckermanclin ölik a zsidót!

Fanyar nevetés.

— Az én jó zsidaimat, kéklek. Csupa hála vagyok velük szemben. Ha szükség van, kihez fordul az ember, ha nincs zsidó?

— Pesten revolutio! A hatvani-utcai Landerer-nyomdából kiindulva a sajtószabadság tényleg proklamáltatott. Tánccsicsot kiszabadította az ifjúság.

— Petőfi negyvenezer paraszt élén áll a Rákoson!

Csupa hihetetlen hír! Néma csönd!

— Dieser Petoefi, dieser Petoefi, — dadogta s felmutatta a papírt, amit valaki elkaptott tőle és olvasni kezdte az első sorokat:

*Dicsőséges nagy urak, hát hogy vagytok?
Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?*

A mágnás ifjak felhördültek s elrettenve nevettek össze.

— Ez mi vagyunk?

*Új divatú nyakravaló készül most
számotokra... nem cifra, de jó szoros!*

A kaszinóból mindenki odatorlódtott. A komoly, idősebb liberális mágnások: akik maguk közt a legfontosabb tennivalókat beszélték meg, szintén

előjöttek s szivarozva állottak be a csoportba. A fiatal felolvasónak éles, nagy hangja volt s minden szó duplán félelmesen sikított a fülükbe.

*Tudjátok-e, mennyit kértünk titeket,
hogy irántunk emberek legyetek,
vegyetek be az emberek sorába? ...
Rimánkodott a szegény nép s hiába!*

— De hol a rendőrség? Hogy merészel valaki ilyen lázító hangon?!!!
— Ez mégis sok!
— Még csak ezután jön a java! — mondta a dadogó fiatal mágnás, aki a papírt hozta.

*Állatoknak tartottátok a népet;
hátha most mint állat fizet tinétek?
Ha megrohan, mint vadállat bennetek
s körmét, fogát véretekkel festi meg?*

— Das ist Skandal! Ez nem tűrhető!
— El vagyunk késve!
De elveszett az egész dolognak a humora. A verssorok meghazudtolták, amit az emberek a versről tudtak. Hogy a vers, a költemény az érzelmek kifejezése, líra, epika... Szavak! Ez itt tűzvész, gyujtogatás. Ha ezt hallani fogják az emberek, kész a lázadás... Borzasztó...

*Ki a sikra a kunyhókból, Milljomok!
Kaszát, ásót, vasvillákat fogjatok!
Az alkalom maga magát kínálja!
Útött a nagy bosszúállás órája.*

Nem lehet elképzelni, hogy ezek a főurak, akik egész életükben, bármit is tettek, csak tiszteletben, sőt szinte imádatban részesültek a nép részéről s ha gyűlölet volt a hátuk mögött, azt ők mosolyogva szinte előnynek fogták fel s úgy tartották, hogy kell is egy kis gyűlölet is az emésztéshez. Hogy ezek Petőfi versét soronként, mint puskalövést, bombát, robbanást érezték. Erre még eddig a magyar történelmében példa nem volt. Elvégre az ember liberálisnak liberális, de mágnásnak is mágnás, kéklek alássan.

Ezer évig híztak rajtunk az urak...

Minden sor borzalmasabb és irtóztatóbb.

Most rajtok a mi kutyáink hízzanak!

Nem lehetett tovább olvasni. Maga a felolvasó nem hitt a szemének. Lehetetlen, hogy ez a sor le legyen írva. Tollal, tintával, ahogy a szerződést írják, amit meg kell tartani, ahogy a törvényt, amit végre kell hajtani. Csak eddig szerződést és törvényt csak a birtokban levő hatalmasok érdekében írtak s ez...

Van még ebben az országban élet, igazság, rend, jog? ... Hát ezt a gazembert még nem akasztották fel? Ez él? Lehetetlen.

— Elég!

Valaki kitépte a felolvasó kezéből a papírt és széttépte.

— Nem kell széttépni, Violencia! A nádorhoz! Az ítélőbíróhoz!

— És még ezt az embert dicsérte Széchenyi! Ezt tekinti fiának!
Dühöngő kavargássá változott a terem.

De mikor már csillapodni kezdett a felhevült hangulat, mintha új
tűzzel akarnák felgyújtani a hamvadni kezdő parázst, valaki berohant:

— Petőfi negyvenezer kaszás paraszttal áll a Rákoson!

Hirtelen némaság.

A legfontosabb kérdés e napokban az volt, hogy miként fognak meg-
oldatni az úrbéri viszonyok? Nem fogják-e az izgatók a parasztokat a
nemesség ellen uszítani? S mi lesz a nemzetiségi paraszttal? A főurak
nagy részének csupa tót, oláh, s más nemzetiségű jobbágysága volt és
ott semmiképpen rendet fenntartani nem fog lehetni soha, csak drákói
rendszerrel, katonasággal, fegyverrel...

Kóválygó kétségek kerülgették az urakat.

Ha Bécsben is megtörténhetett, a császár rezidenciáján a szörnyűség,
mi lehet akkor idehaza?

Metternich nemcsak lemondott, — ami utóvégre méltó és helyes ál-
dozat a tömeg fellázított szenvedélyének lecsillapítására, — de házát kira-
bolták, lerombolták és felgyújtották!

Mindenki saját bőrén érezte ugyanezt a végzetet. Nem volt a főurak
közt senki, aki saját, otthoni, öttömösi, vagy balassafertelmesi kastélyát
ne tudta volna elképzelni lángok között.

Még soha nem gondoltak arra, hogy ennyire ellenséges és idegen
elem között élnek. Hiszen ezek a parasztek, ezek a soha észre nem vett,
figyelembe nem részesített jobbágyok, ezek, mint feldühített vadak nyü-
zsögtek képzeletükben...

Kell, igen, kell a felelős minisztérium, hogy legyen egy legmagasabb
szerv, amely elégtételt adjon nekik a sérelmekért, károkért s megoltal-
mazza őket a veszélyektől. Meg kell hozni az elodázhatatlan törvényeket,
részben, hogy kicsit lecsillapítsák a mobot, részben hogy megköthessék,
mint az elszabadult veszett kutyákat.

Szóval a »Kis Kaszinó«, a szabadgondolkodású mágnás-ellenzék is
teljesen és tökéletesen fel volt fordulva. Mi lehet akkor a Nagy Kaszinó-
ban, a konzervatívoknál?

A fiatalok hamar felülkerekednek az érzelmeken s a fiatal mágnások
kajánul elhatározták, hogy a Petőfi-verset elviszik a felsőbbekhez.

Hadd örüljenek azok is.

Két tagot mindjárt ki is választottak, mind a kettő természetesen a
legnagyobb családok gyermekei voltak, akiknek apjuk, testvérük, báty-
juk, minden rokonságuk a Kaszinóban van.

A Kis Kaszinóba jártak a nagy nevek közül gróf Batthyány Lajos és
Kázmér, gróf Teleki László és Domokos, gróf Vay Károly, gróf Zichy
Manó, gróf Pálffy József, gróf Szapáry Antal, gróf Csáky László, báró
Mesznil Viktor, báró Eötvös József, gróf Andrássy Gyula és sokan mások.
Ezek valamennyien a haladás hívei voltak, akik pénzt és lelkesedést
áldoztak a nép és a jövő megmentéséért. El lehet képzelni, mi volt az
igazi konzervatív, maradi mágnásvilágban, ha még őket is így felháborít-
totta Petőfi verse. A Kis Kaszinónak csak tizenhat szavazati joggal bíró
tagja volt, a mágnás-tábla centrumának ellenben 108 szavazati helye volt
a főrendiházban. Az ókonzervatívok vezérei voltak: báró Perényi Zsig-

mond, báró Majthényi Antal s a nagy tekintélyek, köztük Almássy Pál, Bónis Sámuel, gróf Rádai Gedeon s ezek maguk is meglátogatták a Kis Kaszinót: tehát köztük nem volt valódi ellentét. Úgy vették, hogy annyi az egész, hogy a fiatalok szeszélyből csatlakoznak a forradalmi szelleműekhez. De az semmi s ha benő a fejük lágya, meggondolják magukat s visszatérnek a komolyabbak közé.

Tizenegy órára már a konzervatívok, az aulikusok is mindnyájan ismerték Petőfi versét és rettenetesen le voltak hangolva, mi lesz, ha Petőfi csakugyan megindul a negyvenezer paraszttal.

Ekkor érkezett meg a Kis Kaszinóba Frici báró, aki valóban egyhuzamban hajtott Szegvárról Pozsonyig. És a lovai kibírták s ezzel valóban nem kicsinylendő hírnevet szereztek a fiatal úrnak, aki magával hozta Klauzál Gábort is, akit a ceglédi homokon ért utól. Klauzál hamarabb indult el, de az úton fennakadt és egy csárdában búsult éppen, mikor megérkezett oda Frici báró s megismervén a csongrádi tekintélyes vezérszónokot, örömmel ajánlotta fel kocsiját, amit az ellenzéki pártember szintén örömmel fogadott el, pedig még nem is tudta, mennyire szükséges volt számára, hogy idejében beérjen Pozsonyba: miniszteri tárca várta ott.

Szerencse, hogy Frici bárónak azonnal jönnie kellett. S most sietnie a Mágánás Kaszinóba.

Hoznia a nagy hírt, mi történt Szegváron. Hogy egy alföldi betyár népporradalmat csinált. Már Pesten hallotta, hogy Bécsben is lezajlott a forradalom s vérrel és Metternich bukásával végződött, annál nagyobb volt az ő híre, hogy a békés alföldi medencében is viharzik a tenger.

A Kis Kaszinóban újabb megdöbbenéssel vették a hírt s most már maguk siettek Fricivel a Mágánás Klubba, ahol a fiatal, szőke úr a legnagyobb sikert, vagy inkább rémületét okozta, amint bőségesen, szellemesen és célzatosan elmondta, mit csinált Rózsa Sándor.

— Ki az a Rózsa Sándor?

— Az új Milfay... A legnagyobb stílusú betyár, aki a magyar honban jelentkezett.

— Hisz ez nem betyár, ha nem vitt el pénzt! Nem fosztogatott? Ez akkor talán egy áruhás ellenzéki vezér...

— De valami pénzt elvitt. Míg a gróf a szalában a rend helyreállításán dolgozott, megjelent ő maga a vasládák szobájában és kétezer forintot kikövetelt onnan ezüstben. Sem többet, sem kevesebbet, — mondta Frici báró.

— Ki tudja, hátha szüksége volt rá a pártkaszában, — mondta egy mágánás szatirikusan.

Petőfiről kérdezték.

— Igaz-e, hogy negyvenezer paraszttal áll a Rákoson?

A báró eltűnődött:

— Bizonyosan nem tudom, — mondta, — de negyvezernél lehet ott több is.

Remegés közben meglátták Széchenyit, aki az utcán éppen errefelé tartott.

Széchenyi meg fogja mondani. Széchenyi nem fél. Széchenyi a pesti márciusi forradalomra rögtön megmondta, mikor megjött a hír, hogy *parapluie revolution: esernyős forradalom!*

A lépcsőkön, amint fölfelé ment Széchenyi, az ultrák közül találkozott

egyel. Az ultramontán mágnás megemelte széleskarimájú kalázbriai kalapját, melyen hosszú, veres toll lógott s nagy köszönés után hetykén nyomta azt a fejébe:

— Bon jour, citoyen Széchenyi! — köszönt újmódi köszöntéssel. — Jónapot Széchenyi polgártárs! — ahogy a nagy francia forradalomban volt szokás.

A gróf utánanézett s visszaköszönt:

— Bon soir, citoyen Sansculott! Jóestét, »Gatya« úr!

Nálunk nem nadrágtalanok, hanem egészen gatyások voltak a felszabadításra váró népek.

Széchenyi nyugodtan ment a klub termébe, benyitotta az ajtót és ahogy végignézett a sápadt, didergő, gyomorrontásos mágnásokon, szarzasztikus mosolygással köszöntötte őket:

— Dicsőséges nagyurak, hát, hogy vagytok?

Ezen a napon volt a szavazás a jobbágyság felszabadításáért.

Egyetlen szó, egy ellentmondás nélkül ment keresztül a javaslat. Pedig, ha a Petőfi verse nincs, akkor legalább is ellenzéke lett volna, ha még akkora volt is a rémület a bécsi események miatt.

Deák Ferenc mondta:

— Nem kellett Pozsonyban forradalmat csinálni! Mire lett volna! Mindent elvégzett a bécsi forradalom, mert azok az elemek, amelyekről függött a jobbágyság jogainak megadása, Bécsben annyira megrémültek, s annyira begyulladtak, hogy nem kellett őket még kapacitálni sem. Bécsben a nép lázadt fel: Pozsonyban a mágnások hallgattak el.

A magyar revolúciót, a magyar dicsőséges forradalmat két név hajtotta végre: Petőfi Sándor, meg Rózsa Sándor.

Az indítványt Kossuth Lajos tette meg s a roppant többséget az ő szelleme hozta be, de hogy semmi kisebbség sem volt, ez még nagyobb jelentőségű: s ezt a nép lelkének fiai vívták ki.

Rajvonatban

Andrejevics-Kun rajza a „Partizánok“ című ciklusból

GALAMB JÁNOS:

*Marcius ünnepén**

(Bánátban, német-megszállta területen, 1943 tavaszán íródott ez a vers, és akkoriban nem jelenhetett meg. Ezért most adom, az adakozók örömeivel, népem és osztályom: a jugoszláviai magyar dolgozók kezébe).

*Udvözlégy rózsaszín hajnal,
üdvözlégy rügybontó erő,
vakító, friss sugarakkal
sötét odúkat perzselő,
gondokat fojtó diadal:
zengő dalomat verselő,
tengert és földet rengető,
új márciusi viadal!*

*Könnyes szemmel köszöntelek,
idők ködén míg által törsz,
megáldalak, megszentellek,
mint had zömét az előörs, —
én, kit barbár őszök, telék
rontó szele sirjába lök,
— csonkán maradt árva fatörzs, —
megcsókollak és elveszek . . .*

*Arnyékban, bilincsbe verve,
előtted a zűrös világ
boldogtalan kis nemzete
reménnyel telve felkiált,
hogy legyen joga, kenyere . . .
És ha ellen támaszt viszályt,
— mielőtt rémek lebírnák, —
győzzön forradalmi serege.*

*Doboló szívét ne nyomják
szégyenkapodák, vén bitók,
idegen börtön, porkoláb.
Ebredjenek az ős titkok
és töltsék be a vér nyomát,
hol hazug szót, anyasikolyt;
ezeréves átkot szitott
az istentelen zsarnokság.*

* Ez a vers a költő „Tűzcsóvák a tegnapi sötétségéből” című ciklusából való.

Takarodjon minden felhő,
nyúljon napfény a nép szemén!
Pusztuljon el a kedvszegő,
kinek szívében nincs remény . . .
S ha őrlí idegen erő,
inkább legyen a televény
kalásztalan és vérszegény,
szomorú, magyar temető . . .

Üdvözlégy rózsaszín hajnal,
üdvözlégy rügybontó erő,
vakító, friss sugarakkal
sötét odúkat perzselő,
gondokat fojtó diadal:
zengő dalomat verselő,
tengert és földet rengető,
új márciusi viadal!

Lidérceket, balsorssal vert
rabszolga-éjszakák után,
küld ránk a vérpiros reggelt,
Petőfivel hadak útján —
és tipord porba azt, ki nem mert
harc mezején, tudás kútján,
— korcsok által arcui sújtván, —
szabadságért fogni fegyvert.

SINKÓ ERVIN:

Kulturális örökség és szocialista realizmus

A polgári irodalom nagy realistái értették a módját, hogy folytassák Cervantes módszerét: az ő hőseik is kihívásként lépnek fel. A regény hősének az a funkciója, hogy kihívás legyen az egész társadalmi valósággal, vagyis különböző társadalmi állású, különböző jellemű emberekkel szemben, akiken keresztül a társadalom képe, a *társadalmi totálítás* válik nyilvánvalóvá. A realista regény hőse *közönséges* ember annyiban, amennyiben épp a legnagyobb realista regények fő személyeiben egész nemzedék ismer önmagára, a maga sorsa rajzára, vagy legalább is a maga törekvései kifejezésére. De épp ezért a realista regény hőse *nem közönséges* ember, mivelhogy átlagos egyén léte egyben a saját kora minden hasonló társadalmi helyzetű, alkalmoszerű egyénének képviselője és megtestesülése is.

A nagy realisták hőseiben — s nemcsak a realista regényben, hanem a szatírában is, mint Rabelaisnál vagy a komédiában is, mint Moliérenél — van valami „túlméretezett“ és éppen ezért igazán és egészen kifejezőek, épp ezért művészién megformált valóságok. Felfedik hús- és vérből való modelljeik igaz arcát és igazabbul, előbbeknek hatnak, mint maguk a modelljeik. Tartuffe, Argan, Orgon, de éppúgy Rastignac, Lucien de Rubempré, Gobsek vagy Julien Sorél, ők mind valahogyan meglepnek bennünket. Mint-ha az ember már régóta keresné a megfelelő szót, valaminek az igazi nevét és egyszer rábukkan és most tudja: ez az, most megvan, épp ez az.

Ez a ráismerés élménye.

Ahogy a naiv eposz istenei emberi jellem-típusokat nem emberi tulajdonságokat ábrázolnak, nem allegorikus, hanem elementáris alakok, úgy a polgári realizmus személyei is típusok, vagyis reprezentatív erejű jellemek.

Gil Blas-tól Dosztojevszkiig, a polgári realistáknál a régebbi korok *fantasztikus realizmusa*, mint *realisztikus fantázia* jelenik meg, mint olyan fantázia, mely *magában a valóságban* keresi minden rejtélynek a megoldását.

Az ember a társadalmi valóság áttekinthetetlen tarkaságának és kínos hatalmának hatása alatt felfedezte az élet legapróbb tényeinek mélységes jelentőségét annyira, hogy a képzeletét is megszállva tartja a valóság.

A polgári társadalomban, ahol — hogy megismételjem Marxnak már idézett szavait — „a társadalmi viszonyok nem mint maguknak a személyeknek közvetlen társadalmi viszonyai, hanem mint dolgok egymáshoz való viszonya jelennek meg“ — a polgári társadalomban a *dolgok* egymáshoz való viszonya oly mértékben helyettesíti, eltorzítja, eltakarja és elrejtí az emberek egymáshoz való viszonyát, hogy a társadalmi életben az emberhez *láthatatlanná válik az emberi*.

A realisztikus fantáziának, a fantáziának a realista regényben az a feladat jut, hogy felfedje az emberben az embert, *ellenére* az életnek, melyet él, *ellenére* az embertelen társadalmi viszonyoknak. Ellenére és ugyanakkor rajtuk keresztül.

Ez a fantázia már nem varázsol. Ez a fantázia egy eldologiasodott világgal áll szemben („Verdinglichung“), egy társadalommal, melyben az ember tárggyá, áruvá vált, egy valósággal, mely *dehumanizál*. A művészi fantáziának már előbb is az volt a feladata, hogy emberivé tegye a természetet — s most is ez a dolga. De most, hogy megoldhassa ezt a feladatot, át kell törnie a tárgyi világon, át kell törnie a „gonosz varázson“ és felfedeznie a kőben a lelket, a dolgok embertelen viszonyától betemetett embernek emberi lényegét.

Mint hogy a réalista regény ennyire a *konkrét* embert keresi, konkrétan ábrázolja a társadalmat, a társadalmi viszonyokat is és ezért történhetik meg; hogy többet mond meg és fedez fel, mint maga az írója sejt. Innen a realizmusnak az a „diadala“, amelyről Balzaccal kapcsolatban beszélt Engels. Épp azért, mert a valóságos embert keresi, a réalista regény az embert és a társadalmat úgy ábrázolja, mint amilyen: elválaszthatatlan összefüggésben. Mint hogy a réalista regény a *konkrét* embert keresi, a réalista regény-típust nem kész arculatú bábok, hanem előtűnik formálódnak, vonásaik egy fejlődési folyamatnak, az életnek termékei s e fejlődési folyamat megjelenítése által kiderül, hogy ami látszólag véletlen, az szükségszerűség megnyilvánulása és hogy a szükségszerűség hordozójának a neve: a társadalom, a polgári társadalom életfeltételei.

Míg Don Quijote kezdettől fogva az „elvarázsoltság“ állapotában jelenik meg, Cervantes realizmusának nagy követői megmutatják a folyamatot, melyben az ember elvész, megmutatják, *hogyan* vesztette el az ember a teljes életnek a lehetőségét, *hogyan* szenved hajótörést akarat, szépség, szerelem, remény, érzelm és értelem az „elvarázolt“ valóságba, a polgári társadalomba ütközve — hogyan szenved hajótörést minden, ami az életet emberhez méltó életté tehetné.

Érdekes és több mint csak érdekes látni, hogy a polgári realizmus fejlődésében hogyan tükröződik vissza a polgári osztály eredeti derültségének fokozatos elsötétülése. Igen jelentőségteljes tény: Boccaccionál már az életöröm háttérben ott pusztít a szörnyű pestis. A polgári művészet soha, még a legoptimisztikusabb korszakaiban sem szabadul meg teljesen valami kísérteties félelemtől és nyugalatlanságtól, vagy legalább is szakadatlanul mindig újra kiütöközik rajta valami lidércnyomásos szorongás.

A legnagyobbaknál se hiányzik, sőt épp a legnagyobbaknál mint például Shakespearenél mindig érezhető az élet boccaccioi kettőssége: Hamlet, és Romeo édes testvérek és Falstaff jókedve el nem választható a valóságnak attól a másik arculatától, mely inkább Meduza-fejhez hasonlatos, mint a Vihar gyönyörű Mirandáiához. Az életnek van egy kalibáni arca és van egy, melyet csak Prosperus lát, de egyik is másik is az életnek valódi arca. És az ember bebörtönzött óriás, önmaga is börtöne magának; legfőbb jellemvonása a szenvedély, melyet a mindenségben való magányossága táplál és ezért az ő, a külső világhoz intézett alapvető kérdése a *bizalom* kérdése; ha veszélyben van az emberek egymáshoz való viszonyában a bizalom lehetősége, akkor ezzel veszélyeztetve van az is, hogy magában bízhat. Minden shakespearei alak fáklya, mely mindig magányosan lángol; fáklya, mely magányosságban fog ellobogni hamuvá.

Amint Shakespeare alakjai érintkezésbe kerülnek a világgal, amint cselekszenek, nyomban idegen összefüggések hálójába bonyolódnak, *idegenben* mozognak.

Elészséges emlékeztetni a renaissance történelmi dokumentumaira, mint amilyen például Benvenuto Cellini önéletrajza s az ember már *látja* is ennek a kornak a szellemét. Minden ügyesség, minden, ami emberi erőre és képességre vall, a kortársakat tiszteletre, lelkesedésre ragadja, de ugyanezt a kort egyben a legvalószínűtlenebb babonák uralma is jellemzi. Boszorkányok, démonok, varázslók, a nekromantiának valóságos ragálya uralkodik a természettudományok és a technika fejlődése iránt való lelkes, szenvedélyes érdeklődéssel egyidőben. Kíváncsiság, tudásvágy és alkotó akarat a féktelen fantáziával párosulva vivják együtt a harcot a megismerésért, a valóság lebírásáért.

Ez az a szellem, mely monumentális kifejezést talál Shakespeare emberfölöttien ~~...~~ egyben szinte egyszerű emberi alakjaiban. Kivétel

nélkül valamennyinek az a sorsa, hogy saját vak szenvedélyükbe pusztuljanak bele. Nincs Shakespearenek egyetlen egy olyan hőse sem, akiről állítani lehetne, hogy halála felelet az életére: mindegyiknek a vége tagadása annak, amit a hős legfőképp akart. Minden kérdéssé vált és a kérdések gyilkolnak. Othellót megöli a kérdés, hogy hihet-e Desdomonának, Lear király tragédiája, hogy bizni akart az emberekben, Romeo és Julia pedig azért pusztul el, mert hittek abban, hogy földi valósággá lehet váltani valamit, ami társadalmi korlátokkal és előítéletekkel számolni nem tudó lelki valóság.

Shakespeare gondosan ügyel arra, hogy ne értsék félre. Hamlet drámájának kezdetén, nehogy Hamlet habozását a bátorság hiányával magyarázzuk, Shakespeare különösen kiemeli, hogy mennyire megijednek a jó örök a kísértet láttán, míg Hamlet pillanatig se ingadozik elhatározásában:

Horátio:

Int, hogy kövesd, mintha közleni
Akarna fontos valamit veled,
Csupán magaddal.

Marcellus:

Im, mily nyájasan
Lendíti karját félrébb hely felé:
De mégse menj.

Horátio:

Ne, semmi szín alatt.

Hamlet:

Itt nem beszél: tehát megyek vele.

Horátio:

Ne tedd, uram!

Hamlet:

De mit félnek, ugyan?
Egy tű-fokát nem ér az életem,
S a lelkem — abban ő mi kárt tehet,
Mely halhatatlan lény, mint ő maga?
Lám egyre int karjával — én megyek.
És mikor a barátja és az örök megrémülten igyekeznek lebeszélvi a szándékáról:

Marcellus:

De nem mérsz, uram!

Hamlet:

Bocsássátok!

Horátio:

Fogadj szót: nem hagyunk.

Hamlet:

Sorsom kiált és minden kis inat
Ez keriben oly rugós keményre edz,
Mint a neméai oroszlán idegje.
(Szellem int)
Mindegyre int. — Le a kezét, urak —
(Kitépve magát)
Mert Isten engem! szellemet csinálók
Abból, ki nem bocsát, Félrébb, ha mondom!
Csak menj! Követlek.
(Szellem és Hamlet el)

Igy, ennyire hangsúlyozva van, hogy nincsholmi elhatározásra képtelen vagy éppenséggel gyáva emberről szó. Hamlet az élőkkel szemben a halott pártjára áll nemcsak azért, mert az az apja volt, hanem legfőképpen azért, mert lázad a törvények ellen, melyek az élőkön uralkodnak. Epp azért áll a halott mellé, mert nem akarja megtagadni az életet, mert szereti az életet és küzd az élet értelmességéért. A kísértettel való találkozásánál Hamlet bebizonyította — és még hozzá mennyire! — hogy az ördögtől sem fél; de nem félni az még nem elég. Akkor, hogy az ember cselekedni tudjon, hinnie kell saját magában és általában az emberben. Az élet értékei relativakká

váltak. Ez az a hamleti élmény, mely döntő jelentőségű. Hamletnek „nincs a világon se jó, se rossz; gondolkozás teszi azzá”. Nincs se jó, se rossz, csak brutalitás van, a földi életnek embertelen törvénye, mely nem felel meg az emberi lélek követelményeinek, a hűség követelményének, a követelménynek, hogy az ember bizhasson, hissen.

A végső következtetés Hamlet utolsó szavában hangzik fel, a szóban, amit halála előtt mond, amikor már anyja, mostohaapja Laertes, mind halott már. Hamlet üzeni Fortinbrasnak, hogy rászáll majd az országra, mert így okozták ezt a körülményeket. — „A többi néma csend”. — Körülmények, véletlen okozta, ami történt, nem valami törvényszerű rend, melynek valami értelme volna, nem valamely rend mely megfelelné emberi követelményeknek: Hamlet meghal, a győztes pedig csak folytatója annak a vak és értelmetlen valóságnak, mely eddig is uralkodott élőkön és holtakon. Amint Hamlet utolsó szava elhangzik, harsan Fortinbras kürtje és halottak és élők fölött átsap és zúg tovább a nvers, cél nélküli és megoldhatatlan kérdésekkel teljes, diadalmas, értelmetlen élet.

A káoszban valaki kérdezett és rendet, emberi rendet követelt; az embertől nem tudó, az emberrel, szükségleteivel, követelményeivel és fájdalommaival nem törődő valóság győz; mint Hamlet apja s apjának gyilkosai, Hamlet is eltűnik s megmarad a változatlanul átvilágíthatatlan káosz.

Amikor a velencei festők a maguk vásznain valósággal tobzódnak a színek pompájában, mintha csak mámorosan mindent, ami élő, át akarnának ölelni elárasztani valami boldog életörömmel, van ebben valami abból az örömből, mely a halállal körülvett városra emlékeztet, ahol megcsapolják a tele hordókat. Minden forráság és odaadási vágy, mely az ember szívében benne sajog és amely azelőtt egy a földi életen kívül, felül boltozódó menny'-isten és szentek felé áradt, az most a földi életben keres magának medret és edényt és azt a földi életet táplálja azzal az intenzitással, mely épp a mulandót öleli magához. Ez az új élet-öröm nem a homerosi antik élet-szeretet. Az antik élet-szeretet keresés nélkül mindenben mértékre és egyensúlyra talált s nem a mámorra. A velencei festőknél az a fajta minden élő iránti szeretet nyilvánul meg, amely már Hamletben is megszólal:

„E koponyának egykor nyelve volt, szépen tudott dalolni... Egy államférfi agya is lehetett. kinél most e számár különb cselszövő; egy olyané, ki az Uristent is rászédte volna; nem meglehet?... Hát biz' úgy van az; és most Féreg asszonyosság; beesett pofával, melynek csontját leüti a sírásó száma... Hát, csak annyiba kerülne táplálni e csontokat, hogy most tekézzenek velük? Az enyémben nyílalás áll, ha erre gondolok... Mért tűri most ez a koponya, hogy a goromba ripők fültövön csapja egy piszkos ásóval?... Meddig áll el az ember, rothadás nélkül a földben?”

Epp ezeknek az érzéki részleteknek ez az érzéki felidézése juttatja kifejezésre a szenvedélyes ragaszkodást a színekben, a húshoz, az agyhoz, a formákhoz, az élet minden gyönyörű jelenségéhez.

Amit Hamlet a megismerés és keserűség lázadó pátozával mond: „mindnyájan megérdemelünk huszonöt botot”. az Fallstaffnak is a filozófiája, csak éppen más hangsúllyal. Nála a hangsúly úgy változik meg, mintha egy kézlegyintés kísérné. Főlényes vállvonogatás lesz abból, hogy így is, úgy is mindnyájan rászolgáltunk a huszonötre, minden relativ, csak az maradt meg nekünk, amit a pillanat nyújthat, éljen hát a pillanat és ördögbe minden nagyralátó álommal, mesével.

De magában a polgári realista epikában minden látóhatárnak az a teljes elsötétülése fokozatosan következik el, századról századra fokozódik mind nagyobb erővel. Ellentétben Lesage Gil Blas-jával, aki kalandos útján az egész életet megtapasztalja — kezdve a rablóknál való fogságon, a lakáji szolgálaton, a legkülönbözőbb uraságoknál való szolgaságon, hogy aztán ő maga is hatalmas és gazdag úrrá válva megint mindenét elveszítse és aztán megint mindenét visszanyerve a végén megházasodjon és a maga kastélyában elégedetten élvezze az életet — a későbbi korok realista regényeiben egyetlen egy olyan hős fel nem lehet, aki nem volna a maga életével vád az élet ellen. A polgári realizmus végső konkluzióját tömören fejezi ki Balzac már az egyik nagy regényének címében is: „Elvesztett illúziók”.

Elvesztett illúziók: Don Quijotének meg kell halni, mikor visszanyeri ép eszét. Meg kell halnia, mikor rájön, hogy bolonddá tették ideáljai; nem bírna tovább élni az ép ész „prózaiságában“, nem tudna újra hajdani, jó Alonso Quijanoként élni, ha az már egyszer Don Quijote-tá lett.

De Don Quijote szatirikus regény: szatirikus mindenesetre a valóság-gal szemben, melynek nincs ideálja, de ugyanúgy az emberrel szemben is, akinek van.

A későbbi polgári realista regény hősei nem halnak meg az elvesztett illúziók után. Ők túlélik elvesztett illúzióikat és épp ezért a XIX. századbeli polgári realizmusnak minden nagy regénye arról szól, hogy *hogyan* váltak emberek hajótöröttekké, hajótöröttekké a szónak még borzalmasabb jelentésében, mint a Don Quijote esetében, aki nem élte túl illúziói elvesztését. Ezek azonban a polgári élet sodrában többet vesztek el, mint csak az illúziókat. Elvesztették követelményeiket is az étellel szemben. Csak ők az igazi hajótöröttek, mert szinte nem is emlékeznek már rá többé, hogy mi mindent vártak, mi mindent hittek, reméltek akkor, amikor elindultak életük nagy kalandjára ebben a világban, ahol minden csak kaland.

* ■ *

Ha a realista regényről van szó, nem szabad, mint ahogy gyakran történik, megfelekedni arról a külön helyről, melyet Goethe foglal el a realizmus fejlődésében.

Faust a bibliát olvasva megütközik a szón, mely szerint kezdetben volt az ige. És keresve „a logos“ szó igazi jelentését, sorba elveti az „értelem“, el az „erő“ fogalmát is, hogy aztán diadalmasan felkiáltson:

„Mir hilft der Geist! Auf einmal seh' ich Rat
Und schreibe getrost: „Im Anfang war die Tat“

Segít a szellem! Egyszerre tisztán látok
És írom bízvást: „Kezdetben volt a tett!“

Tenni — cselekedni, hatni („wirken“) ez a Goethe legkedvesebb szava. Cselekedni és hatni, ez az ő életének nagy álma. Ez a vágy kínozza és haláláig kísérté. Az ő művének és személyes tragédiájának titka a harc, amit azokkal a hatalmakkal kellett vívnia, melyek gátolták a hathatós cselekvésben.

„Beismerem“ — így hangzik az ő vallomása — „hogy nekem a feladat, mely látszatra oly nagy és olyan nagyszerűen hangzik: „ismerd meg önmagad“ — mindig is arra volt gyanús, hogy olyan titokban összefogó papok ravaszága rejlik mögötte, akik megvalósíthatatlan követelésekkel ejtik zavarba az embert, el akarják vonni a külső világban való tevékenységtől és rávenni valami hamis benső szemlélődésre. Az ember csak annyiban ismeri saját magát, amennyiben ismeri a világot, melyet csak önmagában és önmagát csak a világban fedezheti fel.“

Nem, ő sohasem volt időn és téren kívül élő magasztos bölcs, hanem ember, akinek abban a Németországban kellett működni, mely több mint háromszáz hűbéri fejedelemségből állt. Senki jobban nem jellemezte ezt a társadalmat és Németország történelmének ezt a korszakát, mint Engels a következő mondatban:

„Ez egy széthulló, rothadó massa volt. Senki se érezte jól magát. Az ország ipara, kereskedelme és mezőgazdasága zéróra zsugorodott — parasztok, kereskedők és gyárosok a vérszopolyozó kormány és a rossz adminisztráció kettős nyomása alatt éltek; a nemesség és a fejedelmek úgy találták, hogy bármennyire is szopolyozták alattvalóikat, jövedelmeik nem tartanak lépést mind tetemesebb kiadásaiikkal; minden ferdén ment és az egész országon általános kedvetlenség lett úrrá. Se nevelés, se eszköz, mellyel a tömegek agyára lehetne hatni, se szabad sajtó, se polgári öntudat, még a más országokkal fejlettebb kereskedelem sincs, semmi sincs, csak pusztá kicsinyeskedés és magának élés-kicsinyes, csúszó-mászó, gyáva nyárspolgári szellem hatotta át az egész népet.“

Semmit sem mondanak azzal, ha megállapítják, hogy Goethe Wert-herje a szentimentális szerelem regénye. Az ifjú Werther *témája* a szerelem, de a regény tartalma a kérdés: hogyan juttassa kifejezésre a maga erejét, egyáltalán, hogyan bírja ki az életet egy érzelmekben, akaratban, gondolatokban gazdag ember, hogyan teremtsen magának megfelelő, adekvát működésű

hőst az, aki egy társadalomban áll, ahol minden „puszta kicsinyesség”, ahol „kicsinyes, csúszo-mászó, gyáva, nyárspolgári szellem hatotta át az egész népet“?

Engelsnek azokra a Werther korabeli német társadalom jellemzésére leírt szavaira száz változatban találunk rá magában a regényben, mely az ifjú Wertherről szól, aki annyira expanzív és annyira intenzív, hogy szentimentálistizmusá' tehetetlen, de titánian tehetetlen lázadássá válik, lázadássá mindazok ellen a társadalmi életfeltételek ellen, amelyek korlátozzák és megnyomorítják a beljesebb, igazabb, emberi életre éhes embert. Emlékeztetni kell arra, hogy Werther korában — a rokokó idején — a konvenció minden spontán megnyilatkozást kívül helyez a társadalmilag megengedhetőn, elvet minden elementárist; magát a szerelmet is csak mint valami társadalmi, helyesebben társasági játékot tűri, vagy pedig a háborúskodás egyik fajtájaként kultiválja, melyet raffinált, de lényegében racionalista taktika szabályai szerint vívnak egymással a partnerek. Emlékezni kell minderre, hogy felfoghasuk, mit jelentett akkor a wertheri érzelmesség, passzivitás és tehetetlen magával meghasonultság. Lázadás volt az és lázadó, titáni kihívás az egész akkori társadalommal szemben.

Nem véletlen, hogy abban az időben, mikor a Wertheren dolgozik, az ifjú Goethe tragédiák írását tervezi, Mohamedről drámát és a lázadó titánról, Prometheuszról tragédiát akar írni. Csak ha szem előtt tartjuk a Prometheuszról tervezett tragédia ránkmaradt töredékét, válik előttünk nyilvánvalóvá a maga egész forradalmi jelentőségében az ifjú Werther alakja.

„Ich kenne nichts Ärmeres
Unter der Sonn' als euch, Götter!
Ihr nähret kümmerlich
Von Opfersteuern
Und Gebetshauch
Eure Majestät,
Und darbtat, wären
Nicht Kinder und Bettler
Hoffnungsvolle Toren.

— — — — —
Ich dich ehren? Vofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je des Beladenen?
Hast du die Tränen gestillet
Je des Geängsteten?

— — — — —
Hier sitz' ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sei
Zu leiden, zu weinen,
Zu geniessen und zu treuen sich,
Und dein nicht zu achten,
Wie ich!

„Nem tudok semmi szegényebbet
A nap alatt nálatok, istenek!
Szánalmasan tápláljátok
Áldozati adókból
És imák lehelletéből
A ti fölségteket,
És inségben volnátok, ha nem volnának
Gyerekek és koldusok
Reménnyel teli balgák.

— — — — —
És tisztelni téged? Miért?
Enyhítetted-e fájdalmát
Valaha is a megterheltnék?

Csillapítottad-e könnyeid
Valaha is a szorongatottnak?

Itt ülök s embert formálok
A magam képmására,
Nemzedéket, mely hozzám hasonló,
Tud szenvedni, tud sírni
Tud élvezni és örülni
És tud megvetni,
Mint én!"

Ez a Prometheus és Werther, valamint a világirodalom első történelmi drámája — amelyről Engels mondja, hogy „drámái tiszteletadás egy lázadó emlékének — Goetz von Berlichingen, édes testvérek, a lázadásnak ugyanaból a szelleméből, a teljes ember és a teljes élet után való egyazon vágyból születtek.

Az elmaradott Németországban, a „német mizéria“ közepette élve, Goethe meg volt fosztva a nagy realista regény előfeltételétől: az anagtól, melyet csak a felett polgári társadalom élete nyújthat. Nyilván Goethe élete végéig nem tudott fölébe kerekedni az ő eredeti, az ifjú Wertherben ábrázolt problematikájának: hogyan juttassa kifejezésre a benne élő erőket, egyáltalán, hogyan lehessen kibírni az életet egy társadalomban, mely nem nyújt teret az értelem és az érzelem cselekvő, alkotó vágyának?

Maga Faust nem más mint Werther, de olyan Werther, aki nem akarja az öngyilkosság megoldását, viszont arra se képes, hogy „észre térjen“ — olyan Werther, aki már ilyen szavakat is ki tud mondani:

„Átkozott vallás! Átkozott remény!
S legátkozottabb türelem!“

Az ember külső világhoz való viszonyának a kérdése: ez a Goethe nagy regényének, a Wilhelm Meister-nek is központi problémája. Itt is a külső világ, a társadalmi valóság realiztikus ábrázolást kap, de nem azért, mintha ez a külső világ valami értelmes egészet jelentene, hanem azért, mert az ember, az egyén kifejelesztésének és kialakításának szolgálatába lehet állítani. Az embernek használnia kell a világot, de a világ maga csak materiális külső kör; a középpont, egyedüli középpont és egyedüli értelme ennek a materiális külső körnek: az egyén.

„Höchtes Glück der Erdenkinder
Ist nur die Persönlichkeit“

„Legfőbb boldogság föld fiainak
Egyedül a személyiség“.

Faustban a szellemek kara fejezi ki legvilágosabban ennek a polgári individualizmusnak a „programmját“, az ellentétek megoldásának azt a programját, mely a német realista „Bildungsroman“-nak alap gondolata.

„Weh! Weh!
Du hast sie zerstört
Die schöne Welt,
Mit mächtiger Faust;
Sie stürzt, sie zerfällt!
Ein Halbgott hat sie zerschlagen!
Wier tragen
Die Trümmern ins Nichts hinüber
Und klagen
Über die verlorne Schöne.
Mächtiger
Der Erdensöhne,

Prächtiger
Baue sie wieder
In deinen Busen baue sie auf!

Jaj, jaj!
Elpusztítottad
A szép világot
Hatalmas öklöddel;
Omlik, széthull!
Félisten zúzta széjjel!
Mi visszük
A romokat a semmibe át
És siratjuk
Az elvesztett Szépet.
Hatalmasa
A föld fiainak
Pompásabban
Építsd fel újra
A magad kebelében építsd fel!

„A magad kebelében építsd fel újra“ — itt tehát már nincs szó az emberek közötti viszonyokról, a világnak az átalakításáról, már maga a kiindulás, ami külső világot illeti, a rezignáció jegyében történik.

Az ember valóban bele van bogozódva a gömbolyagba, mely a társadalmi élet és mert így van, az embernek ebbe bele kell nyúgodni. („Leb mit der Welt in Frieden...“)*

A társadalommal szemben egyedüli lehetőség hogy az ember szenvedőlegesen elviselje, hogy formálisan alkalmazkodjék hozzá azért, hogy egyedüli fontos feladatának szentelhesse magát: felhasználva a világot mint a saját egyéni kiképzésének elemét, az embernek minden erejét a maga személyisége megőrzésére, kifejlésztésére és tökéletesítésére kell összpontosítania.

Hamlet, akinek utolsó szavát elnyelte Fortinbras lélektelen és kegyetlen diadalmi indulója és az ifjú Werther, aki „szeretné széttépni a mellet és összetörni a fejét a fölötti kétségbeesésében, hogy az ember oly keveset jelent csak az embernek“ — az agg Fausttá érlelődnek. Az agg Faust is magányos, ő se talált feleletet se a Hamlet, se a Werther kérdésére, de kiharcolt magának és ajánl egy „*modus vivendi*“-t, egy lehetőséget, hogy az ember mégis élni tudjon, a meg nem oldott és meg nem oldható ellentmondások ellenére, melyek fennállnak az ember között, aki teljes életet követel és a világ között, amely erre nem nyújt lehetőséget.

Ez a „*modus vivendi*“ már Goethe egyik ósénél, J. J. Rousseau-nál is megjelenik és pedig ugyanúgy a rezignációnak melankolikus hangsúlyával. Ember számára, kiben nagy és erős érzelmek élnek, nincs más lehetőség, minthogy „elismerje“ a valóságot, mely nem engedi meg, hogy valaki úgy alakítsa az életét, ahogy az az ő lelke követelményeinek megfelelően. Hogy az ember élni tudjon, fel kell áldoznia a saját igazságát. Élet és érzelem nem férnek össze: ez a polgári individualizmus végső felismerése.

Rousseau „*Nouvelle Héloïse*“-át joggal tekinti K. N. Derzaván „a XVIII. századbeli európai regény talán legnagyobb betetőző pontjának“. Hozzátenném azonban még azt is, hogy ez a regény már félreérthetetlen előhírnöke az ember belső és külső élete közötti ama szakadéknak, mely a polgári individualizmusnak és a polgári regénynek mindvégig megoldhatatlan alapproblémája fog maradni.

A hazugság, mint az élet legfőbb és áthághatatlan törvénye, önmagának a megcsonkítása, mint elkerülhetetlen szükségesség, melyet a társadalom ró az emberre — ezt jelenti a szakadék a külső és belső élet között. Vajjon nem ennek a „törvényszerűségnek“ elismerése-e, amikor Rousseau hősnője Héloïse, aki egykor a saját szerelmén felül álló autoritást nem volt hajlandó elfogadni, most, miután alávette magát a társadalom törvényeinek, Volmar-nak lett a felesége, egykori szerelmének, Saint Preuxnek így ír:

* „Élj a világgal békében“

„Soká éltem a csaló elképzelésben és Ön talán még most is benne él, hogy a boldog házasság szükséges előfeltétele a szerelem. Hígyjen nekem, barátom, nagy tévedés ez... Nem azért házasodik két ember, hogy csak egymásra gondoljanak, hanem hogy egyesülve a polgári élet kötelességeit teljesítsék, a gazdaságot észszerűen vezessék és gyermekeiket jól neveljék.“

Ilven banális polgári nézeteket vall az, aki egykor mindennek, ami nem poetikus, a megtestesült tagadása volt, ámde az egész igazság Héloise utolsó levelében szólal meg, abban az egy mondatban, melyet Balzactól Flaubert-ig a polgári regény minden hősnője, de hőse is írhatna. Ez a mondat pedig így hangzik: „Használatlan erő szunnyad a szívemben és nem tudtam vele mit kezdeni“.

Az élet, a mi igazi életünk megvalósulatlan marad, megvalósulatlan-nak kell maradnia, mert ember és társadalom, ember és élet között nincs összhang. Nem lehetnek összhangban, vallja nemcsak Rousseau, a regényviró, hanem a teoretikus is: „A társadalomban az ember nem a maga, hanem mások véleménye által rákényszerített életét éli“.*

Goethe „modus vivendi“-je is a megismerésen alapszik, hogy a magányosság és a lemondás elkerülhetetlen. De ő épp e rezignáció alapján azon van, hogy az átkot erénnyé formálja át. Magad vagy, de magadban egész világot hordozol, magadtól követelj mindent és mindent magadban valósíts meg. És ezzel visszaadja a földet az egykori telhetetlen és romboló Werthernek, aki belenyugszik immár a magányosságba és elfogadja a polgári társadalom életfeltételeit, mint valamit, aminek úgy kell lenni és nem lehet másképp.

De ez az elfogadása a polgári társadalom életfeltételeinek így hangzik:

„Tor! Wer dorthin die Augen blinzelnd richtet,
Sich über Wolken seinesgleichen dichtet;
Er stehe fest und sehe hier sich um;
Dem Tüchtigen ist diese Welt nicht stumm;
Was braucht er in die Ewigkeit zu schweifen!
Was er erkennt, lässt sich ergreifen;
— — — — —

Balga! Ki káprázó szemét odairányítja,
Felhők fölé valaki magához hasonlót költ;
Álljon keményen és itt nézzen körül;
A deréknek nem néma ez a világ;
Mit kell neki az örökkévalóságba kalandozni!
Amit megismer, azt megmarkolhatja;
— — — — —

Er wandle so den Erdentag entlang;
Wenn Geister spullen, geh' er seinen Gang,
Im Weiterschreiten find er Qual und Glück,
Er! unbefriedigt jeden Augenblick!“

Faust II. rész

Földi napját így járja ő be
S ha kísértetek járnak, ő folytassa csak útját;
Az előremenésben lelje kinját s gyönyörét,
Ó! a minden pillanatban kielégületlen!

„Ja, diesem Sinne bin ich ganz ergeben,
Das ist der Weisheit letzter Schluss:
Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben,
Der täglich sie erobern muss.
Und so verbring umrungen von Gefahr,
Hier Kindheit, Mann und Greis sein tüchtig Jahr.
Solch ein Gewimmel möcht' ich sehn,
Auf freiem Grund mit Freien Volke stehn.“

* J. J. Rousseau: Lettre a Philipolis.

Igen, egészen ennek a gondolatnak élek,
Ez a bölcsesség végső megismerése:
Csak az szolgál rá a szabadságra és az életre,
Akinak nap-nap után meg kell őket hódítania.
Es így tölti el veszélytől körülfogva
Igy gyermek, férfi és agg a maga derék évét.
Ily nyüzsgést szeretnék én látni,
Szabad földön állani szabad néppel.

Balga, ki túl akar látni a megfogható földi valóságon; ezeket a szavakat a potrohos Falstaff is mondhatná. Csakhogy amikor az agg Faust-Goethe ajkáról hangzanak el, akkor páthoszt és különleges jelentőséget kapnak.

Zum Augenblicke dürft' ich sagen:
Verweile doch, du bist so schön!
Es kann die Spur von meinen Erdentagen
Nicht im Aonen untergehn!

(Faust II. rész)

A pillanatnak így szólhatnék:
Maradj csak, oly szép vagy te!
Az én földi napjaim nyomai
Konok múltán sem múlhat el!

Honnan, mily forrásokból ered a haldokló öreg Faustnak ez az ereje, annak, aki azzal az érzéssel indult neki életének, hogy ahogy ő él „még kutyá se akarna úgy élni?“

Ez nem az ő osztályának ereje. Míg a XVIII. és XIX. századbeli francia vagy angol művészeknél érezhető, hogy társadalmuk élete tele van összetükközésekkel, feszítő dinamikával, a Goethe művének háttérében az értetlen és a feloszlo német társadalom szürkellik.

A társadalomnak ez az állapota, melyet eleven teremtő erők hiánya vagy legalább is láthatatlansága jellemez, elegendő megmagyarázza, hogy hogyan és miért történt, ha Goethe a „Buchung“-ban keresett kiutat, a törekvésben, hogy egyenlő esztétikai és erkölcsi „önképzessel“, betűről jusson el valami egységes és teljes élethez.

De ezenkívül szamba kell venni azt is, hogy nemcsak „a német mizéria“ szűkíti össze az ő láthatárát. Ő maga is polgar, annak az akkori német polgári osztálynak fia, mely alkotórésze „a német mizériának“. A szűk külső korlátok tehát az ő benső korlátai is voltak. Ezért hiányzik nála a történelmi társadalmi processzussal szemben a megértés; a természet felé fordul és a természetben felfedezi azt, amit képtelen meglátni a szeme előtt lejátszódó történelmi eseményekben.

A természet, melyről itt szó van, már nem az, melybe Rousseau tanítványának, a fiatal Werthernek rajongó érzelmi élete áradt szét. Ez a természet már nem érzelmi extázisok szükségletének szolgáló menedékhely, nem azoknak az extázisoknak a színhelye, melyeknek nevében az ifjú Werther oly megvetéssel beszél „a tompa, hideg öntudat“-ról. Ez a természet a kutató szemlélet tárgya és olyan megismerések forrása, melyek kifejlesztik és erősítik az öntudatot.

Hamlet még túlközel volt a középkorhoz, az ő szemében még a természet törvényei ellentétben álltak az emberrel és emberivel, Goethének azonban a természet minden. A természetben keres és talál választ minden kérdésre. Ez az ő természethez való viszonya az oka, hogy Engels joggal állíthatta róla:

„Goethe nem szeretett az istennel foglalatosskodikni; maga ez a szó már kedvét szegte, otthonosan csak az emberiben érezte magát és épp ez az embenségesség, a művészetnek ez a vallás bilincseitől való emancipációja Goethe nagysága. E tekintetben se a régi klasszikusok, se Shakespeare nem mérkőzhetnek vele.“

Amit a társadalomban nem tudott felfedezni, az előtte, mint a termé-

szet titka válik nyilvánvalóvá: minden mozgásban s mint megy át alacsonyabb forma összetettebb, magasabbrendű formába, mint nyilvánul meg tökéletes törvényszerűség a szakadatlan változásban és mozgásban. Ezért őt Kant szubjektív idealizmusa soha még érdekelni se tudta, az ő számára a szubjektum és objektum problémája nem létezik. Maga az ember csak a természetnek egyik felséges alkotása, része a természetnek, tudatossá vált természet.

Kant agnoszticizmusával ellentétben, Goethe-nél minden, tehát még az erkölcsi felfogása is, a természeti megismeréseken alapul: ő az ember legfőbb feladatának az öntudat kifejlesztését és kialakítását tartja. Ez az a „Bildung“, mely az embernek a nyugalmat, az étellel és halállal szemben való emelkedett magatartást biztosítja. Az öntudat, melyet egykor „a tompa és hideg öntudatnak“ nevezett, a legfőbb és legbiztosabb úttá válik, az az öntudat, mely nem ellentéte, hanem szerves része, alkotása a természetnek.

„Dass ich mir bewußt sei,
Darauf kommt es überall an“.

Hogy öntudatos legyek,
Mindenütt ezen múlik minden.

(West-Östlicher Divan)

Goethe a természetet tekinti legfőbb példaképnek és ebben a természethez való viszonyában mindvégig a francia felvilágosodás tanítványa; sokkal inkább a francia felvilágosodás, mint Spinoza neveltje. Csakhogy ő a természetet nem mechanisztikusan fogja fel, az ő szemében a természet az alkotó folyamata, a természet fáradhatatlan teremtője és rombolója a formáknak, mindig formálással elfoglalt. Ugyanúgy kell, hogy az emberben is minden benső ellentmondás szintézis teremtésére, a saját személyisége megformálására buzdítson. Mint szobrásznak a maga művét, úgy kell az embernek munkálkodni önmaga kialakításán, hogy a személyiség az egyetemesnek, általános érvényűnek a megformált és világos kifejezésévé váljon: ebben látja Goethe az élet legfőbb tartalmát.

A „Bildungsroman“-ban tehát minden figyelem az egyén, a személyiség kifejlődésére összpontosul. Az egész „társadalmi empiriának“ ezt a célt kell szolgálnia, de a végén, mikor ez az „iskoláztatás“ befejeződik, mikor a személyiség már kidolgozottan áll előttiünk, akkor kiderül, hogy az embernek a társadalomhoz való viszonyában semmi se változott. Goethe természetfelfogása se segít itt semmit, elkerülhetetlenül előtör, mint külön valóság, mint megmaradt, meg nem oldott, külön kérdés: a társadalom. Az ifjú polgár Wilhelm Meister sikeresen járja az élet iskoláját, megismerkedik a társadalom különböző rétegeinek életével, megtanul nézni, megfigyelni, gondolkodni, szenvedélyeket, mámort, kétségbeesést, a benső életnek is egész gazdaságát átéli és a végén — mi az eredmény, mi a cél, mindebből mi terem? Semmi. Wilhelm Meister beáll a sorba, a társadalmi mechanizmusba, mint józan és tevékeny tag, férj és családapa. És ez minden. Semmiféle kvalitatív változás és ami a legfontosabb: semmiféle új perspektíva az embernek a társadalomhoz való viszonyában nem jelenik meg.

A romantikusok Wilhelm Meister regényét a költészet negációjának tartották. Novalis azt írta, hogy ebben a regényben „csak közönséges emberi dolgokról“ van szó, hogy ez a regény „próza“, hogy „a költészet és vallás írt szatíra“, hogy pamflet „Candide, mely a költészet ellen irányul“.

Epp abban van Goethe nagysága, ami a romantikusoknak ekkora felháborodását váltotta ki; az ő számára a költészet nem volt „szép hazugság“, hanem szenvedélyesen keresett és fokozott erővel szemléletesen kifejezett igazság. Senki jobban, mint ő, nem szenvedett az miatt, hogy távol a szépség, senki jobban, mint ő, nem vágyódott a szépség után. Epp ezért, a szó legmélyebb értelmében, becsületes és épp ezért soha nem volt hajlandó arra, hogy hazugság árán vásároljon hamis, látszólagos harmóniát.

Igen, még Goethe se volt képes rá, hogy diadalmaskodjék a német mizérián; ellenkezőleg, az diadalmaskodott ő felette és a mizériának ez a

legnagyobb németen aratott győzelme a legjobban bizonyítja, hogy a mizériát „belülről“ egyáltalán nem is lehet lebírni“ — így hangzik Engels végső ítélete Goethe-ről. A mizériának ez a győzelme az ember felett nem vonatkozik csak Goethe-re. Ami az embernek a társadalomhoz való viszonyát illeti, ez magának a polgári öntudatnak, az egész polgári realizmusnak tragikus jellemvonása.

A polgári realizmus tehát még a maga gigantikus erejű képviselői esetében sem képes a társadalom és egyén között termékeny viszonyt elérni. Magától értetődik, nem azért nem képes erre, mert ez a művészet nem eléggé nagy, hanem épp ellenkezőleg, mert ez a művészet valóban nagy, azért fejezi ki különböző temperamentumokon, legkülönbözőbb egyénekre keresztül a legkülönbözőbb formákban egy és ugyanazt az igazságot; az igazságot a polgári társadalomról.

A sárszentlőrinci algimnázium, ahol Petőfi két évig tanult

Én és te

Én védem itt az ágyamat,
a széket és az asztalt.
Négy fal között a csöndet itt,
mely annyiszor vigasztalt.
Rőt liget képét a falon,
az ajtót és a zárat...
a könyveket a polcokon —
szobámat és a házat.

Te mit támadsz?

Az asztalomon nagy a zűr,
úgy szerte van dobálva.
Négy fa-elefánt totyog itt,
egyiknek rossz a lába.
Bámész horvát-lány, porcellán,
és ócska írógépem...
papír, papír van mindenütt —
én ezt az asztalt védem.

Te mit támadsz?

Tegnap egy koldus csöngetett,
én álmomból riadtam;
szídtam őt és a kenyeret,
mit mégis oda adtam.
Rongyos koldus, tán tolvaj is,
él félkenyéren, éhen...
az életemhez tartozik —
én őt is, őt is védem.

Te mit támadsz?

Még piszkos hólé folydogál,
ajtómat szél nyöszörgi;
a tavaszt délen, valahol,
kék tengerünk köszönti.
Csorog a napfény holnap itt,
magot hoz két tenyéren...
rétek reményét, népekét —
én a holnapot védem.

Te mit támadsz?

Belegen

Csapkod a légy az üvegen,
koppan, megtorpan, újra száll.
Az őszelő, kint, lángban áll,
s a nyár, halódva, tavaszt üzen.

Itt, bent, barackfőtt, morzsa, ágy,
könyv, szőnyeg, váza és virág.
A légy dühöng az ablakon,
s rohan, és újra és vakon.

Az ágyban fekszem; álmodom,
önmagamat az ablakon.

Előbb-utóbb

Előbb-Utóbb... Előbb... utóbb...
Rágom a szót. Mérem a szót
Előbb?
Utóbb?

Hogy úgy lesz majd,
Hogy győzni fog;
Hogy jönnek majd
A jobb napok —
Előbb,
Utóbb...

Azt hittem már,
Hogy Ma a ma;
S nem, dűnnyögöm
Többé soha:
Előbb —
Utóbb.

Azt hittem, hogy
Örökké tart
A béke már.
De vár a Harc,
Előbb —
Utóbb.

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR:

Van-e a Maláji-félszigeten katicabogár?

- Elbeszélés -

1.

Mi tagadás benne, már arra sem igen emlékeztem: a földgömbnek melyik táján, melyik tengerbe nyújtja nyelvét a Maláji félsziget?

Végtére idestova húsz esztendeje, hogy kikerültem az iskolapadból; nem tartozom azok közé, akik négy fal közt csücsülve világkörüli utazásokat tesznek; keresztretjvény fejtésre sem fanyalodtam soha életemben — hát honnan a fészkes micsodából is emlékeztem volna, hogy a Maláji-félsziget Azsia legdélibb csücske s keleti partját a Délkinai-tenger, a nyugatit meg az Indiai-óceán hullámai ringatják?

Mi ütött mégis beém, hogy efféle találós kérdésekkel akarom zavarbahozni embertársaimat, mint ez: van-e a Maláji-félszigeten katicabogár?

Hó, ez már megint más dolog!

Ennek a kérdésnek a kigondolásával Árpáné nagyobb jutalmat szerzett, mint amennyit a legszerencsésebb keresztretjvény-matador egy életen át összekaphat.

2.

Árpáné gimnáziumi tanárnő; alacsony, jó húsban lévő, pirosarcú asszony, afféle se nem szőke, se nem barna, amelyikről azt tartja a szólás, hogy ez az igaz magyar fajta. Különbön semmi rendkívüli se benne, se rajta: asszony, mint a többi és tanárnő, mint a többi.

Azaz, hogy mégis csak van valami különös is Árpánében. Az első szerelme. Árpáné első szerelme ugyanis az angolnyelv volt.

Ezt a rendhagyó szerelmet a sörgyárosék Editjének angol nevelőnője lobbantotta fel Kormos Ilonában, aki akkor, tízéves korában, még maga sem sejtette, hogy egyszer majd Árpáné lesz a becsületes neve. A sörgyáros lányának hatéves korától kezdve angol nevelőnője volt, ez azonban csöppet sem akadályozta, hogy Edit és Ilona össze ne barátkozzanak, miután a gimnázium első osztályában egypadba ültették őket. Amikor Ilona először kereste fel otthonában új barátnőjét, az történt, hogy a nevelőnő ránézett és mondott valamit angolul Editnek. A sörgyáros lánya felvihogott és így szólt zavartan mosolygó vendégéhez: »Jaj, te, hogy miket ki nem tud találni ez az én angol kisaszszonyom! Azt mondja, az ilyen felemás szemű lányok, mint te, nagyon kapósak Amerikában!« Azám, mert Ilona balszemének szivárványhártyája sárgás-barnát, a jobbé pedig kékes-zöldet tükrözött. Fiú pajtásai számtalanszor meg is rikkatták miatta — most meg, egyszerre, mit nem hall: nemhogy hiba, hanem még vonzó tulajdonság ez, Amerikában!

Akkor aztán addig-addig könyörgött, dorombolt és hízelkedett, amíg apja, a sovány fizetésű póstatiszt, heti két angol nyelvórát nem vett, neki Edit nevelőnőjétől. Minthogy azonban Ilona élete legtehetségesebb tanítványának bizonyult, az angol nevelőnő csaknem naponta benézett hozzájuk és

foglalkozott a kislánnyal. A nyári szünidőben a sörgyárosék családja hegyekbe utazott, Edit kérésére barátónójét is magukkal vitték s ott aztán a kis vendéglány már nem is akart másképp beszélni Edittel, csak angolul.

Igy kezdődött Árpáné első szerelme, majd angol és amerikai regények és angolul tudó beszélgető társak hajszolásával folytatódott. Lassan csaknem olyan tökéletes orrhangon tudott már dünnyögni, mint a született angolok s idővel második anyanyelvévé vált a britek beszéde. Az egyetemen természetesen az angol választotta szak-tantárgyul és kitüntetéssel tette le a tanári vizsgát.

Mindeddig nem is zavarta semmi Árpáné szerelmét. Hanem, amikor tanárrá nevezték ki szülővárosába és visszakerült ugyanabba a sárgára mázolt épületbe, ahonnan olyan messzire vágyott elröpülni, egy éjjel felriadt álmából. Könnyes szemmel nézett a sötétbe és hangosan felsóhajtott: »Hát ezért tanultam én angolul?« Többé el sem tudott aludni azon az éjszakán, csak nyugtalanul forgott ágyában.

De azért kitarított továbbra is az angol nyelv mellett. Észrevette ugyan, hogy kartársai mosolyognak rajongásán, néha kicsit bosszankodnak is állandó angol idézetei miatt; ő azonban mégis tovább rajongott és tovább idézgette az angol remekírókat.

A jó ég a megmondhatója, mi minden nem rejtett Árpáné rendhagyó szerelmének rejtelmes mélyén: kivándorlás Amerikába, az ismeretlen utáni vágyódás álmai, amerikai vőlegény, világvárosi élet — talán még a rágógumi is. A rágógumit persze Iduka, a számtantanárnő, az az »undok vénkisasszony« fogta rá Árpánéra. Amikor az Unrra csomagok divatja járta, Árpáné mindenkitől elkunyerálta a rágógumit. »Most már értem, miért van annyira odáig Ilona az angolnyelvvél! Bizonyosan arra számított, hogyha megtanul angolul, kikerülhet Amerikába és ott aztán reggeltől estig, folyton csak rágógumit kérődzhet...« — mondta egyszer Iduka csúfondáros nevetéssel a tanári szobában; persze akkor, amikor Árpáné nem volt ott.

Ez azonban szemenszedett rágalom volt, mert Árpáné éppen csak gyűjtögette, de szájába sem vette a rágógumit. Egyszer ugyan megpróbált egyet, de nem ízlett neki. Hogy miért gyűjtötte mégis? Erre a kérdésre Árpáné nyilván ugyanolyan elnéző mosollyal válaszolt volna, mint az, aki teszzen fel pillangókat gyűjt. Az olyan ember, akinek még csak efféle ártatlan bogara sincsen — az ilyen talán már nem is egészen épelméjű. Vagy legalább is igen híg agyvelejű. Akárhogy volt is azonban a dolog, annyi bizonyos, hogy Árpánénak mindössze ennyi megvalósulás jutott első szerelméből: néhány kilogramm rágógumi. Hogy a gimnáziumban oktatott tantárgyak között nem szerepelt az angolnyelv, ez még szerencsének is számított. Ha tanítani kellett volna, alighanem kiábrándul belőle.

Való azonban az is, hogy habár teljesen éppen nem gyógyult ki ebből az ábrándos szerelméből sohasem, de lassacskán mindjobbban háttérbe szorult az angolnyelv. Árpánét egészséges gyakorlati érzékkel áldotta meg a sors és alaposan tévednénk, ha azt vélnénk, hogy egyebet sem tett, mint Amerikáról ábrándozott. Hiszen akkor sosem lett volna belőle Árpáné, férjhez sem ment volna. Már pedig férjhezment s amikor megszületett a kislfia — megszületett második, szenvedélyesebb, kézzelfoghatóbb valóság és kevésbé rendhagyó szerelme is.

3.

Sanyi volt a neve a gyerekeknek, de Iduka jóelőre beharangozta azt is a tanári szobában, hogy Árpáné rövidesen Samnak fogja átkeresztelni fiacskáját. Iduka persze nem tudott angolul és ezért vélte, hogy Sanyi angolul Samot tesz, ámde mégsem ez volt a nagyobbik baklövése. Árpáné koránt sem angolul, hanem szép magyar szóval, Cipókának kezdte becézni egyfiát.

Az ám, de Árpáné nemcsak szóval becézte, nemcsak babugatta, csókolgatta kicsikéjét, hanem ha tizkőrmével, ha a földalól kellett is előkaparnia, de minden szépet és jót előteremtett Cipókájának. Eleinte nem is volt olyan hétszer nehéz a dolog. Pólyában élő embereknek még pompás ruházat a tiszta pelenka és mennyei táplálék az anyatej. A pelenkát jóelőre elkészítette Árpáné, sőt a vízhatlan alátétről sem feledkezett meg; anyatej-

ben pedig nem volt hiány. Pirospozsgás arcú, jó húsú asszonyoknak nem igen kell szoptatós dajka után szaladozniok. Hanem később, amikor az ember-palánta serdülni kezdett, hát akkor mindnagyobb szükség vált arra a bizonyos tizkőrömrre is. Ki győzné elsorolni hamarjában, hogy a cipőtől a jó meleg kötött sapkáig, a csirke zúzától a mosolygó almaig mi minden nem kell egy pólyából szállt férfiúnak — hogy a játékszereket ne is említsük. Azt se kell nagyon bizonygatni, hogy egy forradalmi rendszerben egész közgazdaságát új alapokra fektető szocialista államban, a kezdet kezdetén, bizony nem lehet mindent csak amúgy, félkézzel előteremteni.

Árpáné azonban mindent elővarázsolt. Nem restelt naponta bekukkan-tani a kereskedelmi vállalatok üzleteibe, nem irtózott sorbaállni, a bizományi boltok áruit sem vetette meg, de még ahhoz is volt lelkiereje, hogy addig járjon az esztergályos mester nyakára, amíg az sorra elkészítgette mindazokat a játékokat, amelyeknek nagyobb felét maga Árpáné találta ki Cipókája szá-mára.

Persze, férje is volt Árpánénak, de hát... De hát csak férj volt az istenadta, meg könyvelő. Szó se róla, hűséges, mindig otthon üző férj volt a derék, jó könyvelő; Árpáné szerelmének szárnyalását azonban még Cipókájuk körül sem tudta követni. Elsején, a cigarettapénzt leszámítva, átadta egész fizetését a feleségének, még a hajvágás költségeit is csak aprádonkint kérte ki. Azt meg ne is mondjam, hogy maga beretváltkozott. Mindez nagyon ren-dben volt addig, amíg kettesben éltek világukat — vagyis, hogy hármásban, mert Árpáné anyja is velük lakott. Mikor azonban a Cipóka körüli kiadások kezdtek növekedni, Árpáné örült volna, ha férjének jövedelme is gyarapo-dik. Egyszer meg is próbált a lelkére beszélni, hogy ne legyen olyan éilhetet-len, csipjen el valami igazgatói állást. Árpá azonban hallani sem akart ilyesmi-ről. Hiszen még arcának szőrözetét is azért kapargatta le mindig önkézzel, mert nem állhatta, ha idegen emberek élesrefent beretvával nyájaskodnak az arcán — nemhogy az igazgatóság veszélyeit vállalni merete volna. »Nem akarok én börtönbe kerülni!« — dünnyögte kedvetlenül. »Már miért kerül-nél börtönbe, hiszen okos ember vagy, tisztéséges, érted is a dolgodat« — vetette ellen Árpáné. »Hát, a magam dolgát... Csakhogy az én dolgom a könyvelés, nem az igazgatás. Még az igazgatókat sem szeretem, nemhogy az igazgatóságot!«

De mégcsak a gyermek szükségleteinek utánjárásában sem látta sok hasznát férjének Árpáné. »Ugyan, mit cirkuszozol annyit avval a kölyökkel! Ha mások gyereke megvan narancs nélkül, a mienk is meg'esz!« — dörmögött néhanapján, nemhogy hivatalos útjain narancs után szaladozott volna.

Árpáné azonban nem engedett a negyvennyolcból. Ha férje nem tudott több pénzt teremteni, ő tudott. Órákat vállalt az ipari tanulók szak-iskolájában — ott fizettek legtöbbit a rendkívüli oktatásért. Kosztosdiákat fogadott, egy busafejű parasztyereket és kikötötte, hogy nem pénzzel, hanem liszttel, zsírral, baromfival fizessenek a szülei. Ezentelül eladott mindent, amire »úgysincs semmi szükség«. Bútorarabok, az ezüst evőkészlet, ruha-nemük, de még angol könyvei is erre a sorsra jutottak. Épp csak a nagy-zótártól nem tudott megválni.

4.

Amikor Cipóka betöltötte harmadik esztendejét, Árpáné egyszerre a legbuzgóbb tagjává vált a közoktatási munkások szakszervezeti csoportjának. Elen járt az írástudatlanság elleni harcban, bármikor készséggel vállalt elő-adást a népegyetemen, kivette részét minden tömegszervezési munkában és pontosan megjelent a szakszervezeti gyűléseken.

Hát ez szemetszúrt, mert valljuk be, azelőtt bizony Árpánénak keve-set fájta a feje a szakszervezeti csoport gondjai miatt. Inkább csak amolyan tessék-lássék tag volt, akit csak az érdekelt, mikor mit osztanak a jegyekre és a pontokra; nem csoda, ha legtöbben nem tudták mire vélni váratlan pál-fordulását. De Iduka, persze, átátott a szítán. »Rohammunkás akar lenni, azért!« — mondta epésen a csoport-titkárnak, »Ugyan Iduka, hiszen Árpáné szellemi munkás! A rohammunkás címet pedig csakis testimunkások kaphat-ják meg« — vetette ellen a titkár. »Hát akkor osszul fejeztem ki magamat.

A lényeges az, hogy rendkívüli érdemeket akar szerezni, mivel nyilván ingyenes tengeri nyaralásra áhítozik! Mindez csak az ő szépséges Cipókája kedvéért történik... Adámnét is az asztal körül kergették hároméves korában, ha nem akart tengerben fürödni» — tált ki irigyen Iduka. Hanem erre a szakszervezeti titkár összehúzta a szemöldökét és szigorúan megfelelt neki: »Ha valaki csak azért akar rendkívüli érdemeket szerezni, hogy tengerre vihesse a kisleányát, az előtt én levezem a kalapomat! Az irigység és az áskálódás pedig csúf dolog, néptársnő! Tessék, szerezzen maga is rendkívüli érdemeket s akkor maga is elviheti a tengerre mind a három macskáját!«

Igaz, a titkár kissé túllőtt a célon, goromba volt és tapintatlan, mivel hisz nem éppen Idukán múlt, hogy férj nélkül és gyerek nélkül, macskák társaságában kellett leélnie örömtelen életét — de annyit elért, hogy a számtantanánő azután már csak szótlánul irigykedett Árpánéra.

Amde hiába irigykedett. Árpáné valóban megkapta a háromhetes tengeri üdülést és egy júniusi délután útrakelt Cipókájával a kék Adriára.

Férje ugyan még az állomáson is dörmögött, hogy ilyen kis jószággal nem való olyan hosszú útra kelni; a gyermekükkel utazó anyák számára fenntartott kocsiában azonban nagyszerűen telt az utazás. Cipóka nem tudott betelni a kocsiázás gyönyörűségeivel, lelkendezve sikongatott és mutogatott ki az ablakon a tehének és a juhnyáj láttára, de az is roppant tetszett neki, hogyan »szaladnak« a fák. Éjszaka pedig úgy aludt, mint a tej. Hanem az igazi örömeik még csak azután kezdődtek, amikor megérkeztek. A szállodában szép és tiszta szobát kaptak, kitűnő ellátást, napi ötszörös étkezéssel; a tengeri fürdés pedig semmihez nem hasonlítható gyönyörűség volt. Cipóka ugyan eleinte húzódozott az óriási víztől, de utóbb a világ minden kincséért sem akart kimenni a tengerből.

5.

Üdülésük második hetében, amikor a kőből épített csónakkikötő tengerbe nyúló nyelvén kézenfogva vezette Cipókáját, arra lett figyelmes Árpáné, hogy egy háttal álló férfi kézzel-lábbal igyekszik dűlőre jutni egy öreg dalmata halással, de mindhiába, mert — angolul beszél. Árpáné megállt, a harmadik mondat után megállapította, hogy a háttal álló férfi amerikai, egy percig habozott, azután megkérdezte, angolul:

— Mit kíván, uram?

Az amerikai csodálkozva szembefordult. Hát — sok nézni való biz így sem akadt rajta. Ötvenes, ráncos madárcarc; vörös, kopaszodó fejbű; kissé előrebukó, csapott váll; jó anyagból készült, de elhanyagolt öltözet. Nem, csöppet sem hasonlított arra a képre, amelyet Árpáné első szerelme legmagasabb hőfokán, az amerikai férfiről megfestett önmagának. Hiszen nem azért — lehetett volna akár aranyos is, Árpáné ma már akkor sem kapott volna szívdobogást; de mégis... Az ember köddé vált álmából sem szeret egészen kiábrándulni.

— Ön tud angolul?

— Tudok — bólintott egykedvűen Árpáné.

— Hát ez borzasztó szerencse... Kérem, kérdezze meg ezt az embert — s a halász felé intett fejével — hogy azon a szigeten — most meg a tengerre mutatott — valóban tanyáznak-e körülbelül egy méter hosszú, kígyóra, emlékeztető, vagyis lábatlan gyíkok? Én ugyanis leginkább ezekért a gyíkokért, az úgynevezett páncélos szeltopuzikok miatt jöttem az önök szép hazájába...

Ez egy kicsit mégis sok volt Árpánénak. Egyszerűen sarkon akart fordulni, hogy faképnél hagyja ezt a kelekótya amerikai. Futóbolondot találhat eleget, szép hazájában is. Hanem a fiára pillantott és meglepődve látta, hogy a kicsi mosolyogva nézi az ismeretlen embert. »Ó, milyen jót mulat rajta a drágám!« — tolt fel benne az anyai gyengédség és kikérdezgetve a halászt, közölte az amerikaival, hogy igen, van elég kígyógyík a szigeten.

— Ennek borzasztóan örülök. Akkor mindjárt át is hajóházok a szigetre... Ugyebár lesz szíves velem tartani kedves asszonyom? A kisleány bizonyára örül majd a csónakázásnak — mondta udvariasnak, de valahogy olyan hangsúllyal az amerikai, mint aki megszokta, hogy teljesítse a kívánságait.

S mivel Árpáné is a csónak-kirándulás szándékával indult a kikötőbe, Cipóka pedig egyre vidámabb mosollyal bámulta az idegent, elfogadták a meghívást. Mielőtt azonban a vitorlás-bárkába emelte volna kisfiát, Árpáné-nak eszébe jutott valami.

— Remélem, nem harapnak azok az ön gyíkjai? — kérdezte aggódó hangon.

A madárc széthúzódott, sárga fogsor villant elő a közepén; az amerikai hangtalanul nevetni kezdett. Árpáné már-már megsértődött, de még idejekorán meghallotta, hogy Cipókája édesen felkacag. Erre maga is elmosolyodott, kissé fanyarul.

— Nem, kedves asszonyom, ettől igazán nem kell tartania — nyujtotta kezét, már a bárkából, Cipóka felé az amerikai.

Hanem a kérdés mégsem volt éppenséggel hiábavaló. Ringó útjuk közben az amerikai felhasználta az alkalmat és valóságos kis szakelőadást tartott Árpáné-nak a világ négy sarkának legérdekesebb gyíkfajairól. S ami a legkülönösebb, Árpáné lassan azon kapta magát, hogy fokozódó érdeklődéssel hallgatja útítársa szavait. Őt ugyan soha semmiféle hulló nem vonzotta, a kígyókra, békákra még rá gondolni is iszonyodott, de az amerikai előadásában valahogy egészen más színben tűnt fel a dolog. A ráncos madárc is szinte megszipült, gyermeki derű sugárzott róla mesélés közben. Árpáné most valósággal kedvesnek, vonzónak találta utitársát.

»Vagy csak azért, mert angolul beszél?« — tűnődött magában.

6.

De nem, nem ezen múltott a dolog. Persze, sokat jelenthet egy kedves nyelv zöngése, de hát nem az a legfontosabb, hogy hárfán, vagy hegedűn játszanak-e egy zenedarabot. De mégcsak az sem, milyen dallamot hallgatunk. Vagyishogy mégis csak a dallam a legfontosabb, meg a hangszer a fontos, ha lélektelenül játszik a muzsikus. De ha tűz és láng csap ki belőle, ha egész lelke feloldódik a játék hevében, akkor olyan mindegy, hárfa, vagy hegedű húrjaiba kapnak-e ujjai, alig is bánjuk, milyen hangokat csalogat elő hangszeréből — csak azt érezzük, hogy elragad bennünket, mint a falevelet a kósza szél.

Igen, az amerikai hangjából kicsendülő rajongás volt az, ami megajtette Árpánét. Pedig eleinte éppenséggel fülsértő dallamot muzsikált.

— Kérem, kedves asszonyom, ne nehezeltjen, amiért az előbb nevetnem kellett azon a kérdésén: nem harapnak-e a szeltopuzik? — kezdte. — De nem önt nevettem ki, hanem... Nos, a szeltopuzik, bár erős fogai vannak, az ember ellen különös módon sohasem használja őket. Hanem azért, ha ismeretlenül és kedve ellenére fogjuk meg, rútul megjárhatjuk vele. Ilyenkor addig-addig tekergődzik, amíg iszonyúan bűzös ürülékével tetőtől-talpig bemocskol bennünket...

Lassan azonban a dallam is vonzóbbá vált és Árpáné valósággal maga előtt látta a különböző fűrge gyíkokat. Egyiktől-másiktól még mindig iszonyodott — de mégis kíváncsian hallgatta leírásukat. S amikor az amerikai kissé elhallgatott, önkéntelenül megkérdezte:

— Voltaképpen mi az ön foglalkozása?

— Bocssáson meg, teljesen elfeledkeztem bemutatkozni...

S elmondta, hogy Black Johnnak hívják, egyedül él a világban, agglégény és bárha nem éppen természettudós, de legnagyobb öröme a gyíkfélék búvárlatában telik. Az utóbbi években, az átkozott háborús viszonyok miatt alig utazhatott és így szinte szülővárosához, Cincinnatihoz volt szegezve. Végül, szinte mellékesen megemlítette, hogy van ugyan két kisebb gyára is, ezekkel azonban nem túlsokat törődik.

Árpáné fejében azonban éppen ez az utolsó körülmény, a két gyár ütött szeget. »Hohó — gondolta — két gyár, amelyekkel nem is kell olyan sokat törődni... Akkor ennek van mit aprítania a csokoládés bögréjébe.«

Ahogy kikötöttek a szigeten, Cipóka anyja fülébe súgta, hogy most már lehetne fürdeni. Árpáné természetesen azonnal a dalmatához fordult és megtudta, hogy mindjárt ott a helyszínen veszélytelenül lubickolhatnak. Akkor

aztán közölte az amerikaival, hogy amíg ő a halással gyíkvadászatra indul, addig ők ketten szépen megfürödnek. Black savanyú arcot vágott, mintha csak azt akarná mondani: »Mi az ördögért csónakáztattalak, ha most, a döntő pillanatban cserben hagysz?« Szó se róla, Árpáné nemcsak angolul tudott hitűnően, de ezt a néma szemrehányást is megértette, azonban felvilágosította az amerikai, hogy sem őrá, sem a kisfiára semmi szükség a felfedezőúton. A dalmata majd élvezeti oda, ahol a gyíkok tanyáznak; azt pedig úgy is neki magának kell megállapítania: valóban azok-e, amelyeket keres?

— Nem gondolja, hogy a kisfiúnak is öröme tellenék a gyíkokban? — próbált cselt vetni az amerikai.

— Nem, a kisfiam fürödni akar — válaszolta megingathatatlanul Árpáné s már kezdte is lehúzni Cipóka matrózbúzáját.

Black tehát nem tehetett okosabbat, minthogy megindult a halász után. Árpáné megvárta, amíg mindketten eltűntek a szeme elől, azután maga is fürdőruhába bújt és lassan a tengerbe gázolt kisfiával. Dél felé járhatott az idő, mire a két férfi visszatért. Árpáné és kisfia ezalatt nagyszerűt fürödtek, meg is uzsonnáztak és meg is éheztek újra. Éppen ideje volt, hogy viszsza induljanak.

— Nos, mi az eredmény? Remélem, nem maradtak hiába ilyen sokáig — kérdezte Árpáné.

Az amerikai arcán töprengés tükröződött.

— Hm... — mormogta összeráncolt homlokkal.

— Talán nem találtak gyíkokat?

— Hiszen éppen az az, hogy találtunk. Csakhogy...

— Nos?

— Borzasztó zavarban vagyok — nyögött fel Black. — Nem tudom, valóban szeltopuzikokra bukkantunk-e?

— Tessék? — Amúlt el Árpáné. — Nem tudja felismerni őket?

— Szóval, hogy is mondjam csak... Nem vagyok egészen bizonyos a dologban.

— De hiszen az előbb valóságos szakelődást tartott róluk!

— Hja, szakelődást tartani valamiről, vagy felismerni valamit, amit csak olvasmányaiból, meg képek után ismer az ember — hát ez nem egészen ugyanaz — dörmögte Black.

— Vagy úgy! Most már értem a dolgot. Maga is olyasféléképpen járt, mint az én orvostanhallgató unokaöcsém. Az a múlt nyáron előadást tartott a népegyetemen a vörhenyről s utána azért bukott meg a vizsgán, mert vörhenynek nézte a csalánkiütést...

— Ühüm — dűnyögte Black savanyúan.

— No, akkor várjanak egy percre, amíg felöltözöm s aztán indulhatunk vissza — mondta Árpáné s kézenfogva Cipókát, az egyik bokor mögé vonult. Alig tudta visszafojtani mosolygását. Nem volt ugyan kárörvendő természet, de hiába: a legtisztább öröm a káröröm. »Adta bolondja! Úgy kell neki, ha két gyáranak jövedelme mellett nem tudja okosabban felhasználni az életét, minthogy gyíkokra vadásszon!« — gondolta magában.

De mikor ismét elhelyezkedtek a bárkában és az amerikai siralmas arcába nézett, megsajnálta. »Sose hittem volna, hogy Amerikában is akadnak ilyen ügyefogyott fráterek. De ki tudja, mire jó ez...« — gondolta Árpáné és Blackhoz fordult:

— Szóval, hogyan is állunk azokkal a gyíkokkal?

— Nem tudom bizonyosan: szeltopuzik-e, vagy valami másfajta kígyógyík? — húzta fel a vállát az amerikai.

— Hát nem hasonlít a leírásokra?

— Borzasztóan hasonlít... De borzasztóan hasonlít más fajokra is.

— És nincs valami különös ismertetőjel, amiről kétségtelenül eldönthetné a dolgot?

— Éppen ezen töröm én is a fejemet.

— Tudja mit? Én ugyan nem értek a gyíkokhoz, de hátha ketten mégis többre megyünk. Mondjon el mindent, amit csak tud a szeltopuzikról s majd meglátjuk, talán kisúthetünk valamit.

— Hja... Megpróbálhatjuk — sóhajtott egy kurtát Black s elkezdte előlről a szeltopuzik természetrajzát. Kedvetlenül kezdte, de lassan megint

belemelegedett s arcán csakhamar feltűnt az a gyermeki derű, amely olyan vonzóvá tette. Árpáné azonban most kissé szórakozottan hallgatta: az ő fejében az amerikaiak természetrajzának furcsaságai kavargtak. De egyszerre felfigyelt.

— Bocsánat, ismétlje csak meg kérem az utolsó két-három mondatát. Nem tudom, jól értettem-e? — hajolt közelebb Blackhoz.

— Nos, szóval arról beszéltem, hogy valósággal lebilincseli az embert az a látvány, amikor a szeltopuzik egeret, vagy vakondot fog. Mühelyst megragadta zsákmányát, hihetetlen gyorsasággal addig forog maga körül, amíg áldozata teljesen el nem bódul, vagyis képtelenné válik elmenekülni. Ekkor legelőször a fejét morzsolja szét...

— Nagyszerű! — kiáltott fel Árpáné. — Látja, erről csálhatatlanul felismerheti.

— Tessék? — kérdezte Black kissé bizonytalanul.

— Ejnye, hát nem érti? Megfigyeli, hogy valóban elkezd-e körbe forogni az egérrel!

— Ahá! — derült fel az amerikai, de nyomban le is konyult az orra. — És ha nem lesz szerencsém? Ha egyáltalán nem fog egeret, amíg én megfigyelem?

— Jaj, hát nem is öneki kell egeret fognia!

— Hát kinek?

— Önnek!

Black elképedve meredt Árpánéra.

— Nekem?!

— Illetve nem is önnek, hanem ennek a derék embernek itt! — mutatott a dalmatára Árpáné. — Jó pénzért bizonyosan szerez Önnek holnapra néhány élő egeret. Akkor aztán szépen a lábára kötöznek az egérnek valami vékony zsineget, vagy esetleg vékony drótot, hogy el ne menekülhessen, oda tartják a gyík orra elé s akkor aztán... Nos, érti már? — kérdezte diadalmasan Árpáné.

— Nagyszerű gondolat! Maga borzasztóan okos asszony! Nekem ilyesmi soha eszembe nem jutott volna... Kérem, kérdezze meg a halászt, tudna-e valóban három egeret szerezni holnap reggelre? — kérdezte Black izgatottan.

A dalmatának — tapasztalt öreg halász volt, látott már bolondabb fürdővendégeket is — a szempillája se rebtent az egerek hallatára. Nem is szaporította sokat a szót: egyszerűen megmondta, mennyibe kerül egy egér.

7.

Miután partot értek és megbeszélték a halással a másnapi találkozó időpontját, Black meghívta ebédre Árpánét és kisleányát. Az asszony azonban udvariasan, de kereken elutasította a meghívást. »Majd bolond leszek! Csak érezd magad adósomnak« — gondolta magában.

— De az ellen remélem nincs kifogása, hogy a szállójukig elkísérjem? — vette tudomásul a kocsit Black.

— Sőt, ennyi udvariasságot el is várok öntől! — mosolygott Árpáné jókedvűen.

Másnap színét sem látták Blacknak, de harmadnap már reggel feltelefonálta a portás Árpánénak, hogy egy amerikai úr várja az előcsarnokban. Szó se róla, az asszony nem rohant le hanyathomlok a lépcsőn, sőt egy kicsit meg is várakoztatta korai látogatóját; de amikor kisleányát kézenfogva belépett az előcsarnokba, kedves mosollyal bólintott Black felé.

— Borzasztó szerencse! — fogadta lelkesedve az amerikai. — Az egyik egér ugyan elmenekült, de azért a próba fényesen sikerült. A másik kettőt elkábította a szeltopuzik. Most már semmi kétségem sincs, hogy valóban azok tanyáznak a szigeten... Kár, hogy maguk is nem élvezhették végig a rendkívüli látványt. A kisleányuk bizonyosan borzasztóan tetszett volna...

— Most mihez akar fogni?

— Természetesen, hazaszállítok néhányat Cincinnatiba, a gyíkfarmomra. Azért is jöttem, hogy megkérjem, legyen segítségemre, valamiféle mesterembert találni, aki a ketrecet elkészíti. Eleségről is gondoskodnom kell

a gyíkok számára. S ha még egy sürgönyt is lefordítana, a jugoszláv természettudományi társaságnak, borzasztóan lekötölné...

Árpáné még öt napig látta Blackot. Ezalatt megtudott róla egyet-mást. Például azt, hogy az amerikai korántsem mondható bőkezűnek, sőt, nagyon is szereti aprópénzzel kifizetni azokat, akikkel dolga van. De viszont, ha eltalálják sebezhető pontját — akkor tud gavallér is lenni.

Árpáné viszont azt igyekezett szép hegedűszóban tudtára adni az amerikai-nak, hogy az ő szemét nem lehet holmi semmisséggel kiszűrni. Egyik reggel Black a piacon vásárolt fűgével várákozott rájuk az előcsarnokban. »A kisfiúnak« — mondta és nyújtotta a papiros csomagot. Árpáné azonban épp csak belekukkantott és megrázta a fejét. »Nagyon kedves, de az én fiacskám nem eszik feketehéjú fűgét« — mondta. »Hogyan, hát nem mindegy, milyen a héjja?« — kérdezte zavartan Black, a csomagot bámulva. »Nem. A zöld héjú édesebb és természetesebb, drágább is« — válaszolta nyugodtan Árpáné.

Black erre másról kezdett beszélni, de az asszony aznap este megtudta a portástól, hogy felíratta magának Árpáné pontos otthoni lakáscímét. A tanárnő úgy érezte, ezzel körülbelül elérte azt, amit akart. Most már csak egy dolog fúrta az oldalát. S mikor az amerikai eljött búcsút venni, a mellének szegezte a kérdést:

— Mondja, Black úr, hogy vált önből gyíkbűvár?

— Hm... Bonyolult história.

— Mesélje el.

— Elmesélhetem — húzta fel vállát az amerikai. — Tudja, egyetlen gyermeke voltam a szüleimnek. Hát minden kívánságomat teljesítették. Nem bírtam én olyasmit kérni, hogy azonnal meg ne vessék volna...

— Rossz nevelési elv — mosolygott fejcsóválva Árpáné.

— Borzasztóan rossz... Íme az eredmény: egy hóboros gyíkvadász — bökött a mellére Black.

— O, hisz nem azért. Minden embernek van valami bogara — legyintett Árpáné.

— Gondolja?

— Azt hiszem. Csak nem mindenkiről derül ki...

— Szóval — magának is?

— Az angol nyelv — bólintott szelíden Árpáné.

Az amerikaiinak leesett az álla. Azután mindketten hangosan felcagtak. Árpánénak még a szeme is átnedvesedett a nagy nevetéstől.

— Úgy-e, rá se gondolt volna? Mondtam, hogy nem mindenkiről derül ki... De folytassa kérem, a történetet.

— Hát, még egészen kis gyerek voltam. Öt-hat éves. Nem jártam iskolába, nem nagyon tudtam olvasni, de nagyon szerettem a könyveket. A képeket, persze. Egyszer a kezembe került egy vaskos könyv. Azt hiszem, Bráhm lehetett. Az első oldalon színes műmelléklet díszelgett. Két, kis barnáshátú, zöldhasú gyíkot ábrázolt. »Mik ezek?« — kérdeztem meg apámat. Apám a könyvbe tekintett és megmondta: »Röpülő sárkánygyíkok«. Elragadtatva néztem rá: »Es igazán bírnak röpködni?« Apám elmosolyodott: »Hát láthatod a képen.« Lelkendezve felkiáltottam: »Apu, ezt vegyél nekem!« Apám megsímogatta a fejemet, kezébe vette a könyvet és olvasni kezdte. Azután homlokára tolt a szemüvegét, megcsóválta a fejét és kissé rekedtes hangon így szólt: »Nem lehet, kicsi. Ez a gyík nem marad életben minálunk. Tudod, nagyon nagyon messzi lakik, túl a tengereken, Ázsiában, a Maláji-félsziget őserdeiben. Mire idehoznák, megdöglene. Legfeljebb egy kitömöttet szerezhettek neked...« Én, persze, nem nagyon értettem a dolgot. Először azt hittem, apám csak tréfál. »Hogyne! Nekem nem kell döglött, élőt akarok. Hogy bírjak vele játszani!« — mondtam. »Hát nem érted, hogy nem lehet?« — nézett rám komolyan, apám. De én valóban nem értettem. Ezt a szót, hogy: nem lehet! — felnőtt korában sem képes mindig megérteni az ember. Éppen ez teszi széppé az életet, hogy azzal áltathatjuk magunkat: mindent lehet, amit erősen akarunk. Hát akkor, hogyan érthetett volna meg kicsi koromban? Hogy egy olyan vacak, kis gyíkot nem lehet megszerezni? Egyideig még mindig azt hittem, apám csak tréfál. De aztán beláttam, hogy komolyan beszél. »Nem akarja megvenni!« — gondoltam akkor és rettenetes sírásba törtem ki. Ugy rémlik, nem csak sértett, de meg is rémített a dolog. Talán már nem is

szeret engem az apám! Ezután majd mást sem akar megvenni! Ilyesféle gondolatokkal rohantam anyámhoz és ölébe fúrva fejemet, keservesen bömböltem. Csak órák múlva csillapodtam le nagynehezen. Másnap reggel megkérdeztem apámat: »Ugy-e, most már soha többet nem veszel semmit se nekem?« Apám kicsit elsápadt és a karjába kapott. »Hogyne vennék, te csacsi! Mindent, amit csak meg bírok venni. Kérj valamit!« Erre én egy hétig valóságosan bombáztam kéréseimmel és kívánságaimmal. S apám hűségesen megvett mindent. Eppen úgy, mint azelőtt. Csak éppen a sárkánygyíkot nem akarta megvenni... Most már végképp nem értettem a dolgot. És soha többet nem tudtam a sárkánygyíkot elfelejteni. Kívülről talán semmi különösebbet nem lehetett észrevenni rajtam: éltem tovább gyermekéveimet, elvégeztem az iskoláimat, elkezdtem dolgozni apám gyáraiban — de tudtam, hogy mindez csak készülődés, eszköz, célom elérésére. Ahhoz, hogy sárkánygyíkom lehessen. Azután az enyim lett a két gyár s akkor elkezdtem a harcot a sárkánygyíkokért. Hajóskapitányok, kereskedők és vállalkozó szellemű emberek elárasztották a gyíkok legváltozatosabb fajaival, csak éppen sárkánygyíkot nem tudott hozni egyik sem. S én, lassan ráfanyalodtam az összes többi fajokra, gyíkbúvár lettem — de sárkánygyíkot sohasem tudtam szerezni. Igaz, még ma is ígérgetik. Hoznak is mindig valami érdekes gyíkfajtát helyette. De sárkánygyíkot soha nem fog hozni egyik sem...

Az amerikai elhallgatott. Csönd támadt, azután Árpáné ennyit mondott:

— Én is tudok egy hasonló történetet. Más kiadásban, persze, de a lényege ugyanaz a dolognak. Az ember végül kénytelen tudomásul venni, hogy — nem lehet!

Black kissé közelebb hajolt.

— Elárulok valamit magának. Én most már szinte örülök, hogy nem lehet megszerezni a sárkánygyíkot...

— Micsoda? — hökkent meg Árpáné.

— No, képzelje csak el. Tegyük fel, megkapnám a sárkánygyíkot. Akkor aztán mit kezdenék vele? Mi célom lehetne még az életben? Mi után vágyakoznék? Így azonban életem végéig lesz mire vágyódnom, lesz miben titkon reménykednem: hátha egyszer mégis sikerül, akár csak egyetlen, eleven sárkánygyíkot kapnom...

8.

Másnap reggel az amerikai, hat szeltopuzikkal, csigákkal és egerekkel felszerelve, elutazott.

Árpáné, mintha csak valami dolga lenne vele, déltájban elsétált a szállójába és keresni kezdte, de mivel természetesen csak hült helyét találta, felírta magának Black címét Cincinnatiában. »Legalább megírom neki az üzenetet« — magyarázta a postásnak. Magában azonban mást gondolt. Ezt: »Ami biztos, az biztos!«

Azután kitelt a három hét és Árpáné is felkerekedett és szerencsésen haza is érkezett, Cipókájával együtt. Az állomáson elérzékenyülve borult férje nyakába.

— No, ugye, hogy mégis csak legjobb itthon! — dörmögte a könyvelő.

— Igen, drágám, itthon a legjobb — hagyta rá Árpáné, de valahogy titokzatosan mosolygott. S bárha nehezen állotta meg, mégsem szólt senkinek egyetlen szót sem az amerikaiáról. Nem szólt, hallgatott — de elkezdte várni a csomagot.

A csomag azonban késett. Augusztus elejéig Árpáné még türelemmel várakozott. Néha ugyan ölébe ejtette a horgolótűt és messzínéző szemmel mereít maga elé. Férje rá is szólt egyszer, dohogva:

— Mi van teveled, Ilona? Tán szerelmes vagy?

— Hogyne, drágám. Hiszen tudod — rezzent fel Árpáné. — A mi Cipókánkba.

Hanem augusztus vége felé már kezdte belátni, hogy nagyon okosan cselekedett, amikor feljegyezte magának azt a bizonyos címet Cincinnatiában. S amikor ismét megnyílt a gimnázium, azzal lepte meg a tanári könyvtár kezelőjét, hogy kikölcsonözte Bréhm sokkötetes munkájának: A hüllők című

könyvét. »Az angol kiadást?« — incselkedett a könyvtáros. »Tényleg jobb lenne az angol — bölintott Árpáné. — No, de majd csak megleszek valahogy a magyarral is...« A könyvtáros nem szólt többet, kiadta a vaskos kötetet s Árpáné aznap este a röptülő sárkánygyíkokról szóló fejezet olvasásával mulatott. Azután, elalvás előtt kigondolta és másnap, az órák közötti szünetekben papírosra vetette a levelet. Néhány napig még fésülgette, szépítgette a szavakat és a mondatokat, majd dolgozat írást tűzött ki a II/b-ben és amíg diákjai feladatukat körmölgették, maga végérvényesen letisztázta a levelet.

9.

»Kedves Black úr, talán még nem felejtette el egészen adriai kirándulását és így nem is lepi meg túlságosan, ha kéréssel fordulok Önhöz. Hallgassa csak meg, mi történt. Hazatérésünk után bennem is felébredt az érdeklődés a gyíkok iránt és esténként Bréhmnek A hullók című kötetét forgatom, amikor szabad időm akad. Persze, a könyv kisfiam figyelmét sem kerülte el és ő is kíváncsian szokta nézegetni a benne lévő képeket. Tegnap este kinyitotta a színes nyomást, egész oldalas címképet és elibém tette. »Anyukám, mi ez?« — kérdezte. »Röptülő sárkánygyík, kicsim« — válaszoltam. »És hol lakik ez a röptülő gyíksárkány?« — faggatott tovább. »Messzi-messzi, kisfiam. A Maláji-félszigeten« — s elővéve házi földgömbünket, megmutattam neki, merre is fekszik a Maláji-félsziget. »És mit eszik ez a gyíksárkány?« — faggatott tovább a fiam. »Rovarokat, drágám, lepkeket, meg mindenféle bogarat« — nevettem rá. »Katicabogarat is?« — kérdezte hirtelen. »Azt is« — válaszoltam, gondolkodás nélkül. Kisfiam most elhallgatott. Borzasztóan szereti a katicabogarat és kissé elszomorodott. Hanem váratlanul eszébe jutott valami. »Ugy-e, anyuka, de hátha ott, ahol a gyíksárkány lakik, nincs is katicabogár?« — Nos, ennyi a történet. Kicsit meg is hatódtam a dolgon, fiam azonban nem hagyott nyugton. Mindenáron meg akarta tudni: van-e, vagy nincs a Maláji-félszigeten katicabogár? Én azonban, persze, nem tudtam feleletet adni erre a kérdésre. Megkérdeztem természetrajz-szakos kartársamat is, de ő is csak vállvonogatással válaszolt. Akkor, aztán eszembe jutott Ön. Ugyan írja meg, kedves Black úr: van-e a Maláji-félszigeten katicabogár? Én ígéretet tettem a kisfiannak, hogy meg tudom a dolgot s Önnek viszont, mivel szenvedélyesen érdeklí minden, ami a gyíkokkal van kapcsolatban, bizonyára érdekes is lesz erre a kérdésre választ adnia. — Lehetséges persze, hogy Ön ki is nevet most és azt gondolja magában: nincs más gondja annak a jó asszonynak? És ebben igaza is lehet, mert jön a tél, szeretnék sokmindent beszerezni a kisfiannak, de nem tudok se igazán szép télikabátkának való szőrmebőröket, se finom fehérnemű parhétet találni a számára. Még csak egy nagyobb gumilabdát sem. Pedig a tejescokoládét is nagyon szereti... Hát legalább a katicabogárral hadd járjak kedvébe. — Remélem, a szeltopuzikok szerencsésen túléltek az utazást és azóta sincs több reménye ahhoz, hogy egy igazi sárkánygyík családjhoz juthasson? Üdvözlö: Árpáné.«

Miután ezt a levelet röptülőpostára tette. Árpáné kissé megnyugodott. S azután megint várni kezdett. Várt, várt — s két héttel ezelőtt megkapta a csomagot!

Nem szándékom senkiben irigységet kelteni Árpáné iránt és így csak egészen röviden számolok be a csomag tartalmáról. El nem hallgathatom azonban, hogy amikor az adóellenőr felbontotta — az egész posta összeszaladt. Most aztán egybehangzóan azt állítják, hogy amerikai csomagot ugyan láttak már eleget, de olyant, amilyent Árpáné, még soha senki nem kapott a mi kisvárosunkban. Voltak abban egy egész gyermekbundához bőven elegendő pompás szőrmebőrök, volt benne finom ingparhét, női fehérnemű, nylon harisnya, egy kiló tejescokoládé, kakaó, babkávét, de még két gumilabda is. Az egyiknek szeme, orra, szája és füle is volt, mintha csak gyermekfej lenne. Pedig nem is volt olyan hatalmas az a csomag, alig tizenöt kiló...

Árpáné diadalmasan cipelte haza a drága holmikat, széthúzta az ebédlő asztalát és afféle házikiallítást rendezett rajta. Mikor aztán a férje hazaérkezett, bevezette s most ő kérdezte meg:

— No, ugy-e, hogy mégis csak érdemes volt elmennünk a tengerre?

Másnap a tanári kar kezdett el csodájára járni Árpáné szerencsés-jének. Persze, el kellett mesélnie egész kalandját Blackkal és a széltopuzi-
kokkal. De még azt is hozzáfűzte, hogy talán itéletnapig sem kapott volna
azért semmit a gyilkvadásztól, ha egy talpraesett levéllel nem figyelmezteti.

Vasárnap délelőtt Iduka is beállított. Irigykedve nézte a kiállítás
és amikor Árpáné befejezte a történetet, rosszmájúan megkérdezte: •

— Aztán, mond csak Ilona — legalább csinos ember volt az az
amerikai?

De Árpáné csak édesen felkacagott:

— Tudod, egész idő alatt az járt a fejemben, hogy éppen tehozzád
illene, drágám!

A számtantanárnő hirtelenében nem tudta eldönteni: hízeleg-e neki,
vagy csúfolódik vele, Árpáné? S zavartan megkérdezte:

— Aztán mit írtál neki? Tán csak nem azt, hogy küldhetné már
azt az elképzelt csomagot?

— Ugyan! — nevetett Árpáné. — Csak megkérdeztem tőle: van-e
a Maláji-félszigeten katicabogár?

10.

Ezzel végére is értünk a históriának. Azt hiszem, hűségesen beszám-
oltam mindenről és senki sem vetheti szememre, hogy bármilyen fontos
részletet elhalgattam volna.

Hja, hogy nem árultam el: van-e hát, vagy nincs a Maláji-félszige-
ten katicabogár?

Biz ezt, magam se tudom. Őszintén szólva, nem is igen érdekel. De
ha valaki nagyon kíváncsi rá, vegye ki a könyvtárból Bréhmnek A rovarok
című kötetét s abban bizonyosan megtalálja a választ erre a kérdésre is.

Halotti beszéd

Anyád emlőit rágtad
— jogosnak vélted azt.
Később szenvedett szótlán
s mégsem emelt panaszt —
jaj, mért nem emelt panaszt?
— Kit röhögve átkarolt im,
az Ős Telhetetlen,
— Ember, szólj, érdemes volt?

Bűneid mindet tudta,
jobb asszony nem volt nála.
És te, a kedves, mégse
mosolyogtál rája, —
jaj, nem mosolyogtál rája.

Vidáman táncba jártál,
bár inge nem volt néki,
csak egy kis méla nóta,
bánatos és régi,
jaj, nagyon régi, régi.

Szobádban könyvbe bújtál:
látnál már végre tisztán.
S nem láttad: kint az utcán
tavasz jár fürge-vizslán
s az oldalán tiszta kislány.

Álmaid égbe vittek,
Vénusz volt végső vágyad,
S ládd, most bölcsekként néznek
reád e gyilkos ágak,
— virágzó barackfa-ágak.

Nyakadnak hurkot adtál
s a földnek testedet.
Hisz még élhettél volna, —
miért is tetted ezt,
jaj, miért is tetted ezt?
— Kit röhögve átkarolt im,
az Ős Telhetetlen,
— Ember, szólj, érdemes volt?

Szegények vasárnap-délutánja

Anyám kuksol a szoba meztelen földjén.
Előtte edény-halmaz, zsiros ronggyal.
Rágódik a szemem Kassák öreg könyvén
s törli a hátam a piszkos rongy-alj.
Anyám az asztalt törli pusztá kezével
és mondja, hogy a szememet ne romlítsam.
Aztán megszeppen, hogy föl se nézek:
— ó, ó, ismét lekésétt,
nem lehet ott a templomban . . .
Mert makrancos, nagy gyerek kellett, —
máskor a tűzre is vetettem . . .
Es mondja, mondja,
mint a rokka,
csak hogy eszemből kidobja
azt a furcsa könyvet.
Pedig most a szépségek, álmok
könyvemből mind kiszöknek
és táborot vernek a szoba félhomályán.
Apám úgy nevet az unokáján,
hogy arcán a ráncok barázdát futnak.
(Tiszta inge szakadt a vállán,
de még oda tud ütni a nyamvadt pereputtnak . . .)

Estébe hajlik a nappal.
Ocsém kis kalácsdarabbal
vívódik a kiságy vackán. . .
Anyám etetésből jön be.
— Mért nem mész te is, fiacskám,
mint a többi? . . .
Hangja a szívem előtti s beleálmodom törékeny
asszony-alakját egy szép, szomorú versbe . . .

A Füttyös tü története

Tarka réten született, illatos szénában,
Csodásmivű ezüstsíp függött a nyakában.
Kis pacsirta dicsérte, védte tölgyfaerdő,
Lágy zenével nevelte szép lelkét a szellő.
Növekedve csakhamar rákapott a dalra,
Nem fogott a gyereken bölcs bagoly titálma.
Besétált a faluba, fújta ezüstsipját,
S gyermekien figyelte, csodálkozni kit lát.
Fölengedett dalára sok-sok lélek-kéreg.
Szégyelték az emberek, hogy a szívük vérez.
Kiúzták a kisfiút, elvették a sipját,
S az csak szegény mendegélt, merre füzek hívták.
Nem sokáig bírta ki, lenyesett egy ágat,
S szívhezszóló új sipot faragott magának.
Kerülte a házakat, bár a vágya vitte,
Színt belopni titkosan sok-sok szürke szívbé.
Irigy lelkek kilesték, mint sir egymagában,
Ráfogták, hogy maradi s nincs helye a mában,
Vagy ha akar kenyeret, változtassa hangját,
Acélsípon dalait szivesebben hallják.
Messzi ment a kisfiú furcsa emberektől,
Dalolt dacos dalokat rendítetlen hegyről.
Szük volt már a világ is ifjúi szívének,
— O, ha futó felhőcskék messzire vinnének! . . .
Igy csatázott nyugtalan, csüggedt hite, célja,
Nem gondolt a falura, már csak néha-néha.
Naphosszakat üldögélt néma egymagában,
Számolgatta éveit, hátra ugyan hány van.
Fáradt vándormadarak felkeresték néha,
S csodálták, hogy sipja évek óta néma.
Biztatták az öreget, bontson ő is szárnyat,
Végül egyszer megszólalt: »Öreg lelkem fáradt.
Balgán bolygó vén napom leáldozófélben,
Belátom, hogy társtalan hasztalan éltem.
Ott közöttük szép szívem mindörökké fájna,
Lehet, nem jó időben születtem e tájra.
O, ha egyszer egyszerű földtúró lehetnék! . . .
Meghalt benn a vén kanász, jó szellemek üzenték,
Árva lett a hangszere, s most az utcakölykök
Reám várnak, kérdezik, mikor jön a túlkös?
Balgán bolygó vén napon leáldozófélben,
De mert egyszer érezni akarom, hogy éltem,
Bemegyek a faluba, túlkös tehenesnek,
Síró túlkös hangjában, ők majd rámismernek.«

OPARA MITÁR:

A petrovói erdőben

Sűrű petrovi erdőben
Éjszakánként tüzek égnek,
A tűz mellett anya s fia
Duruzsoló lángot néznek.

Legidősebb fiacskáját,
Milovánt kérdezi anyja:
— Hol jártál, én Milevánom,
Nem láttalak sok-sok napja.

Hol jártál én Milovánom,
Jaj, csak rossz helyen ne járnál.
Anyád szíve nagyon fájna,
Ha te vele nem aludnál.

— Ne bánts engem, édesanyám,
Inkább tudd meg, merre járok:
Hét nap-éjjel tűzben voltam,
Ott, ahol a partizánok.

Elindulok holnap ismét,
Társaimat el kell érnem.
Én vagyok a század-futár,
Édesanyám, szívem-szépem.

Apám vére küldött engem
Új csatákba, dicsőségre.
Vár az ellen, hogy lemossa
Apám vérét az ő vére.

Elhagyott kis házacskánkért,
Üszkösödő falaiért;
Kifosztott földünkért megyek,
Szétdúlt, árva tűzhelyünkért.

**Megyek kicsiny vagyonkánkért,
Édesanyám, és teérted.
Kis öcsém is menni hajt már,
És a többi kis testvérek.**

**Szép hazánknak négy sarkában
Hull az anyák könnye széjjel;
Ki táplálja a kicsiket
Foszló, puha, friss kenyérrel?**

**Keserű düh a szívekben
Szörnyű fájdalommal éget.
Elindulok, édesanyám,
Igazságos bosszúnk végett.**

**Kergetni az ellenséget,
Megbosszúlni jó apámat;
Ne sírj, ne sírj édesanyám,
Ha egy golyó eltalál majd.**

**Hull az anya forró könnye,
szívét a szó elszoritja.
Alig hallszik suttogása,
Alig hallszik gyöngé hangja:**

**— Boldog anya, kinek fia
Bosszút állni, aki készül;
Indulj, fiam, szerencsével,
És térj vissza hozzám végül.**

**Milovánom, bátran indulj,
Mint a többiek, keményen.
Édes, kicsi, igaz fiam,
Anyád áldása kísérjen.**

(Gál László fordítása)

Szabadságon *

Hideg a fűtetlen vonatfülke, de Péter erről most nem vesz tudomást. Hazamegy szabadságra, haza a hátszágba. Emberek közé, legalább is civilek közé, asszonyok közé. Valami megbizsereg benne és szédült gondolatok nyüzsögnek agyában. Talajtalanul lebeg, mert nem tudja már maga elé képzelni az otthon képét, a front képe meg már halványodik benne. Nem is gondol rá szívesen a sűrke front-hétköznapokra. Nincs egyetlen épkezláb gondolata, nem gondolkodik egyáltalán, inkább csak túri, hogy átrohanjon rajta egy-egy gondolatfoszlány, amely meghal benne, mielőtt kialakulhatna, egy-egy kép, amely belőle fakad és belészakad vissza, egy-egy röpké benyomás, amelynek nincs ideje hozzá, módja, hogy nyomot hagyjon benne. Négy napja utazik már, előbb nyugatra vitte a vonat, az ország központja felé, Pestnek, azután délre, át az álló-vágtató rónán, a folyókon-hidakon és át valami szörnyű apatián, amely ha előtte néha mégis kiszakad, csunya sebek tárulnak fel akkor végig az országon.

Csak röpké beszélgetéseket folytat Péter, mert jönnek és mennek az emberek, mert egyre új utasok jelentkeznek. Sorakoznak a képek és szavak, a színek és arcok, amelyek egyre változnak körülötte a vasúti kocsiban, ahol egyedül ő képviseli az állandóságot, az örökkévalóságot talán. Már négy napja változnak körülötte egyre az útítársak, és a mindig új arcok miben sem különböznek a régiektől, a témák is egyre újak és ugyanazok, csak zsonganak a fülébe a nagy álmatlanságban a szavak, amelyek egyre újak és mások és egyre mégis ugyanazt a lehangoló-kese-redett értelmet, életet tükrözik feléje.

A csernovici ruhatári lány, aki ott aludt a kofferek között, Heinét és Schumannt emlegette, hogy felköltötte az éjféli hideg állomás romjai fölött, de saját nyomorúságát siratta a versben és a muzsikában. Érett-ségizett garderóbos lány a kofferek helyén. A vecsési intelligencia két hölgye a pesti második osztályú fülkében Péter felé sápitózik: Nem kel-fünk szóval?! Rendben van, de azért reméljük, nem ítél el, de megengedi, hogy mi is élni akarjunk. Élni csak kell és különben nincs miből. És a férjünk, hazajő-e valaha is?!

Már rég kiszálltak a vecsési hölgyek is, de Péterben még álomszerűen tovább zsonganak a szavak: »Háromhetes asszony voltam... háromhetes asszony voltam... és jött a háború és jött a háború.« Zúgnak, csörögnek a kerekék, zakatol a vonat, jönnek-mennek új emberek régi szavakkal,

*Részlet a szerző most megjelenő „Hétköznapok” c. regényéből.

régi emberek új szavakkal és zsong, zümmög benne és összeolvad egy egységes erdőzúgásba, amelyben megkavarodnak, megkeverednek a levelek és az avar kissé csípős, kicsit rothadásos száraz illata ősi patinával von be mindent. »Háromhetes asszony és jött a háború... a háború...«

— A gazdáknak a bőrük alatt is pénz van, mi meg nyomorgunk... — szól valaki mellette, Péter válaszol is, nem tudja, ő mondja-e a szavakat, vagy a megkavart avar valamelyik levele susog, de hullnak még egyre a falevelek és itt-ott tövestől csavar ki a szél fákat és odacsapja, hullatja őket az avarra.

— A jegyző meg csak basáskodik. Alkinek van szép lánya, asszonya, és odafeketi, annak van cukra, mindene. De ha már ráncos valaki asszonyfia, az aztán éhen döngölhet.

— Az öklét mutassa neki, ne a micsodáját, — mondja valami fiatal frontbaka, mert Péter tiszt létére már átült a harmadik osztályba és fülel, figyel és álomban hallja a zsongó szavakat, amik egyetlen mondat részei mind: a Kárpátokban, Vecsésen, a Tisza partján és a bánáti rónákon.

— Gyorsan jár fiam a golyó, aztán meg, tudja isten, fiatalnak itéli mindenki az életét. Mert a csendőrök levetik ám a fehér kesztyűt, ha hozzánk nyulnak.

*

Az álom folytatódik benne odahaza is tovább. Zakatolnak benne a hallott, átélt szavak és a vonat kerekei is, csattognak a sínek és nem hiszi, hogy anyja, nővérei, csókolgatják, fogadják valami bensőséges, letompított, halk, szomorú örömmel. Tudja, hogy mindezt nem érdemli meg, tudja, hogy hamisan látják őt és úgy látják, olyannak, amilyenek nem is szabad, hogy lássák. Mert benne látják a szabadítót, tőle várnak mindent, életet, örömet, szabadulást és ő tudja, hogy ő nem hozza mindezt, hogy tulajdonképpen mindenki csak a saját maga szabadítója lehet. Mindenki maga kell, hogy harcoljon az életért, a békéért, az emberi méltóságért. Nem. A nagy várakozás nem neki szól, ő nem a szabadító, ő csak mindennapi szürke, csukaszürke árny, talán ébresztő és emlékeztető. De ennél nem több. Ő nem hoz napsugarat, nem hoz vikendes hangulatot az örömtelen, szürke robot taposómalmába. Ő csak a kérdő pillantását hozta el: Meddig tűritek még? És felkiáltójeles, lobogó, ritmikus tűzét, hogy — rajta!

Csak a frontról ne kérdezzék. Szürkén legyint, hessegeti el magától a képeket, a szürke, hétköznapi unalmak, a hosszú időtlen sorvadás áporodott levegőtlenységét. Az oroszok? — kérdezik. Erre már felvillan a szeme. Azok merték aktivitásba lendíteni még el nem szitt, ki nem sziklakt életnedvüket, életkedvüket. Azok átszabják a világot, a világukat! A szemek felizzanak, hozzáizzanak, de újra tőle, Pétektől várják a kezdeményezést, a tettet, a mentési akciót, az erő megnyilatkozását. És Péterben zsonganak a vonat kerekei, a vecsési hölgy szavai és a fiatal baka szava: Öklöt formázz felé!

*

Az iskolában, — ahová elviszi a lába, maga sem tudja, mért és mikor a zsongó zsidbadtságban, — az igazgató a tanári szobában meséli régi korszakállás vicceit, amelyeket Péter az első osztálytól kezdve megszokott tőle. Persze előrebocsátotta mindig: »Talán már meséltem is ezt nektek?« És Milán, a Lysoform Pali, és Dezső kórusban harsogták feléje: »Nem, igazgató úr, még nem tetszett mesélni. Mondja már!« »Bizonyára a »b« oszt-

tályban mondtam akkor, « és mondja századszor az anekdótát és Dezső és Milán harsogva kacagnak, csak Péter és Dánó komorak-komolyak és az igazgató kicsit tótos akcentussal, mert felvidéki ember, fordul feléjük: »Túl magas? Nem értették meg?!«

Most is toronymagasságban hiszi magát a többiek fölött és mondja régi körszakállas meséit a magyar győzelemről, magyar erkölcsi igazságról. Az oroszokat már letepertük. Most aztán nyugat felé esoportosítottuk át a főerőket, a súlypontot áttesszük. Hatalmas, felszabadult erőinkkel most döntő csapást mérhetünk rájuk is. A kongregációs tanárok helyeselnék és Péter körülnéz a tanári szobában. Szóval, ez a tanári szoba. Ilyen belülről. Semmi titokzatos sincs benne. Csak dermedt, körszakállas gondolatok és a külvilágtól, külső levegőtől elzárt katedrai magányosság. Mitsem tudnak a vecsési hölgyről és nem ismerik a baka öklét, ami most még súlyos szó csupán, mitsem tudnak a frontok új, támadó, kelő erkölcséről. Nem látják, hogy körülöttük menthetetlenül bomladozik, roska-
dozik, omladozik a régi épület, csak szajkózzák a 14-ben betanult szavakat, csak kérődzik az agyuk a sivár elszigeteltségben.

— Luxárdó generálisnak elég nagy az áttekintése. Ő előttem bejelentette, hogy elvesztettük a háborút, — mondja Péter és az igazgató értetlen-értelmetlenséggel néz rá, mint egykor, amikor mondotta Péternek: »Túl magas, nem értette meg?« És Péter szinte hallja a belső zsongást, Milán szavát, ahogy odasúgja: »Ne vess, te barom! Várj, majd megcsiklandozlak!«

— Hogy a háborút elvesztettük, azzal a hadvezetőség már 1916-ban tisztában volt, — szólal meg mellettük Minkovszki, magas termetét kissé meghajlítva, hogy nagyon túl ne vállalja Pétert és az igazgatót. Persze annak dacára folytatta a háborút. Aki hazafi, igaz hazafi, tudja, hogy értelmetlenségében pusztá öldökléssé aljasult már rég a háború! Veréb Minkovszkinak helyesel és hozzáteszi: Csak azt csodálom, hogy még fel nem göngyölödtek a frontok.

Az igazgató hápog, magánkívül van, de még nem határozott. Nem tudja, mi most a teendője. Jelentse az ügyet a felsőbb hatóságoknak, a csendőrségnek, vagy kérjen írásos nyilatkozatot Verébtől és Minkovszkitól a fegyelmi eljárás megindítására. Sarkon fordul, faképnél hagyja őket és a kongreganista tanárokkal folytatja a beszélgetést.

— A front felgöngyölődése tulajdonképpen megkezdődött, — mondja Péter. — A nyári offenzívát győzelmesen fejeztük be, ahogy az igazgató úr mondotta, de ez nem emelte a katonai morált. Sokkal fontosabb eseménye volt a frontnak — az orosz fegyverszünet napja.

— Erről, erről beszéljen, — kiált fel Minkovszki és toronymagasságra emelkedik fölübük, átfogja kettejüket és meghittten vonja be őket egy ablakmélyedésbe. Kint, az ablak alatt, csillogósan szállingóztak a januári hópelyhek... 1918 januárja volt.

*

Péterben zsonganak, forrnak a gondolatok és minden kép és minden szófoszlány és gondolatszilánk egy egységes keretbe áll benne össze, hogy a nagy egységben külön sem tudja választani már az elemeket. Csak suhannak el a képek, élmények és belevesznek az egységesen kialakuló szöttekbe. Őszi anyjának szava különösen szörnyen kísérti és felriasztja álmából is éjjelente. Mert elment. Úgy érezte, kötelessége ez az anyával

szemben, akinek halott fiát ő temette el: »Megbocsát, — mondotta a fekete selyembe öltözött asszony — megbocsát, hogy nem időzhetek el magával, az autó már vár rám...«

...Egykori kádere, a vadászzászlóalj mulatságot rendezett, bevárta elsejét, az új év első pillanatait, az új évet, amely a győzelmet fogja meghozni. A győzelmet, a központi hatalmak győzelmét az ántánt fölött. »Hoch! Hurrá! Éljen!« A központi hatalmak győzelme! Kavarodás, keveredés, csillognak a kristálypoharak és csillog bennük az ital. Csillognak a szemek, a lányok behullanak a tisztek karjába, csak Péter érzi magát szőnyű egyedül; nincs senki körülötte, aki emberrnyi ember, jóbarát. Nők felé izzana, de sehol senki barátai közül: sem nővérei, sem egykori röpke szerelmei, barátai, senki körötte. »Csak a pénzesek jelentek meg és akik itt remélik a pénzeket,« — mondja Milán.

Milán és Márkó szavai zsonganak Péterben még soká, mielőtt behullnak ezek is a nagy egységes szötesbe, mint annak szerves, külön már fel sem ismerhető része; és zsong és vonz ez az egységes egész, taszít és megcsodálkoztat! Nevettek akkor Milán és Márkó, nevettek az »éljen a győzelem« kiáltásokat és az új esztendő életét felírásokat. De helyesleltek és énekeltek és éljeneztek és egymásra mosolyogtak maguk is. »A mi győzelmünkre! Az ántánt győzelmére!« »A szerb győzelemre!« Összenevetnek: »A mi győzelmünkre isznak!« Péter csatlakozik hozzájuk: »A mi győzelmünkre! Az igazság, az új élet győzelmére!« De Milán visszautasítja Péter szavát. »A nagyszerb állam győzelmére!« — és utolsó csöppig üríti poharát. — Mióta, — kérdezte Péter, — mióta vagy nagyszerb? Az iskolapadban még piros-fehér-zöld színű voltál és Márkó ellen foglaltál állást a pör idején?! »Márkó azóta megbocsátott,« — nevet vissza Milán, az egykori Lysoform Pali, a kuplé-énekes, — »megbocsátott és most egy úton járunk. Hiszen, innen int a győzelem, a jövő!«

*

Péterben végül is kialakult egy egységes gondolat. Úgy érezte — egyetlen gondolat az, ami kikívánkozik belőle, — és hozzáült, hogy átélje, átmentse a papírra, mert amíg benne van a gondolat, nem hagyja nyugodni és addig nem tud kitisztulni az agya, addig csak zsong-zsibbad és zúg benne minden és nincs ehhez hozzászokva, így nem is lehet élni: világos, kristályos agy nélkül, így soha egy szavában, egy cselekedetében sem biztos, minden álomszerűen elmosódott, mert addig ő nincs is, addig csak a gondolat van és elnyom és elmos benne mindent. »Egy röpke gondolat, kiírtom magamból, hogy szabaduljak tőle és újra a régi aktív ember lehessenek,« — ez zsong csupán benne és ír, ír órákon át, már napokon át és nem jár ki a házból, nem jár a lányok közé, a volt diáktársak közé, a tanárok közé, nem jár ki a havas napsütésbe, a hulló hópelyhek közé, amelyek neki nem árthatnak, mert prémes ulánkája megvédi minden fagytól, hótól, de ő ül, csak megül odabent, ír és nem lát, nem hall semmit, hiába hívják, szölongatják, hiába látogatják, ha fel is kel és jár-ke, vagy ebédhez ül, üres és réveteg a szeme, nincs benne egy szikrányi élet, hogy körülötte már félnek, meghibbant talán odakünn és csak fut vissza, írásához, rója a betűket, szántja a papírt és még mindig teli, megtelt, még mindig nem ürült ki és érzi, belepusztul, ha teljesen, utolsó betűig ki nem adta, ki nem írta azt, ami mélyen, nagyon benne van, régtől fogva, világ teremtése óta belpagyazva...

Aztán hirtelen üressé válik. Körültekint és lassanként ráismer a szobára, az emberekre, a körülötte folyó életre. Mosolyog. Jólesőn nevet az emberekre. Aktívnak, embernek érzi magát újra. Minden fájás, minden keserűség, fájdalom és a körülötte zajló élet minden átka ott van a papíron és ö-könnyű, madárkönnyű, érzi, hogy röpködni tanult meg e pár nap alatt, amíg ott ült egy helyben az íróasztalnál.

Nem tudja, hogy értékes-e, amit megírt, Kicsit szeretné tudni, de inkább váj belé a másik gondolat: ezek a gondolatok, a mai élet adása, a körülötte folyó élet adása harcba, lázadásba, forradalomba visz, öklöt formáztát, úgy ahogy a baka mondta a vonaton. Ezt nem szabad itt hevertetnie, ez nem feküdhethet itt a fiókban. Az emberek között a helye, kerengenie kell, élnie kell minden sorának, minden szavának. Közölni akarta magát, harsognia kell és harsogni akar.

Megkerüli a cenzúra. Ujságcikknek túlnagy az írása különben is. Brosürát, kis füzetet tesz ki az, ami ismertet és bemutat és harcba lázít. Elviszi a nyomdába. Valamikor osztálytársa volt a szedő. Valamikor, az alsó osztályokban. Azután kimaradt, nyomdászinas lett belőle. Hozzáfordul.

— Okos írás, — mondja a szedő. — Átment a cenzurán?

Egymásra nevetnek és megértik egymást: »Rendben van, meg fogom csinálni. Minden rendben lesz.« Azután újra hozzáteszi: »Van benne lázadó erő. Lesz hatása. De, az ideológiád nagyon zavaros. Te nem vagy marxista?!«

— Nem, — mondja Péter, — még nem is vagyok vele tisztában tulajdonképpen, mi is vagyok. Csak a Kiáltványt olvastam Marxtól, még diákkoromban.

— Tanulmányoznod kell, — folytatja Vélykó, a szedő. — Be kell, hogy kapcsolódj. A munkásmozgalomba. Nekünk szükségünk van értelmiségiekre. Neked meg ideológiára és mozgalomra. Osztályharc nélkül nincs sem béke, sem nemzeti szabadság. Te szinte meg sem emlited az osztályharcot.

Napról-napra beszélgetnek Péter és Vélykó. Odaát Belgrádban a szocialisták annakidején, — mondja Vélykó, — a háború ellen szavaztak. Ott voltam akkor. Itt meg csak most ébredünk.

URBÁN JÁNOS:

Béke a faluvégen

Kora reggel, késő este,
dús tavaszból őszebe veszve,
ifjú hévvel zeng az élet,
a vén Nap is ezen réved.

Zsongó kedvben forró vágy ég,
elkap mindent a nagy játék,
még a fűz is lengőn lebeg
rajt' dalol a madár-sereg.

Alant, foltos, mezítlábos,
mese szerű tüzes, táltos
langy szelekkel cimborálva
felszalad a magas gátra.

Száguldanak, mint a vad mén,
mely ha jön is újra elmén
s arcokon a piros pír
olyan mint a vadrózsa szín.

Nyalka kedvek, táncos ének
a mély réten megse férnek,
betöltik az egész tájat,
faluvégi gátör házat.

Az ügyelet érdes szeme
békés szokásba van veszve
és ha mégis zord az arca
barátsággal indul harcra.

S addig a morcos, majzos
indulatos, eszes, pajkos
vidám sereg úgy hempereg,
hogy a gát is beleremeg.

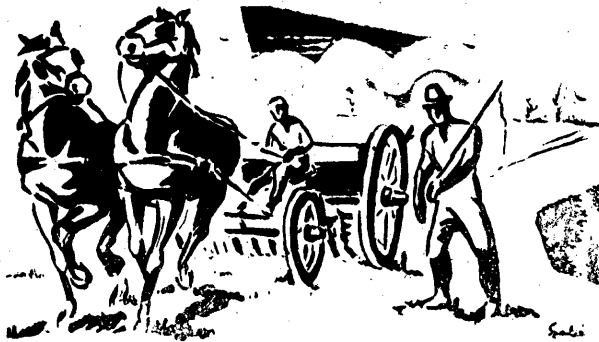
BENCZ MIHÁLY:

Mindenek megmérése

Soha ne vágyódj mélypontra, csúcsra,
Ne keress szízi magaslatot,
Társ-síró Ember vagy dicsben és gúnyban
S lenn, fönn is fáj, hogy magad vagy ott.

Mélytenger mélyén titok, ha elföd,
Vagy Charon, hogyha már elereszt,
Belátod: A Csúcs fent a Nap útján
Parittyakő és nem Everest.

Borulj Humuszra szárnyad, ha vinne,
Tornyot ölelj, ha őrjít a mély,
Magad vagy úgyis, költő, rossz isten,
Kezdetlen Alfa, úttalan Cél.

Munka a szövetkezeti földön

Szabó István rajza (Novacrnja)

SAFFER PÁL:

Tavaszi ének

Határon terhes vérízű napokban
Mag alá szántok drótsövények mentén,
Utánam fegyver gyilkos árnya surran,
A napfény lágyan megcsillan veretjén.

Virágos ágak arcomtól remegnek
Megannyi szív, gyümölcsigérő élet
Mondjátok hát, kik lépteimre lestek,
Mi hasznát látja a gyilkos fegyverének.

Apám e földet apjától jussolta,
Annak is egykor apja adta át.
Ki akkor is míg úrnak robotolta
Testével érezte erjedő szagát.

Azóta sokszor dörrent itt a puska
És örült táncát járta a halál.
De még a víz az üszköt el se mosta
Apám ekével földjét túrta már.

Balgák, mit ér ha orozva megöltök,
Míg tar a föld s barackvirág kacag.
Testem fölött is hajt tovább majd ökröt.
Két nagy fiam, mert földbe vágy a mag.

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Táncsics Mihály Bácskában

Ötven kemény forintok ütötték Táncsics Mihály markát — akkor még Sztáncsicsnak írta magát — 1831-ben. Ilyen a szegényember szerencséje, ha kézhez is kap valami pénzt az mindig hirtelen kell, gyorsan kell valamire — most éppen táplálkozásra kellett, jobb táplálkozásra, rostélyosra és vörösborra. A jó szerémi járta akkor Pesten, a kolera ellen. Mert dült a szörnyű kórság, apasztotta, ritkította a népet és úgy tudta Mihály, ellene csak egyvalami véd: enni napestig, de nem ám hitvány és gyatra ételeket, hanem kiadósan és bőségben táplálkozni.

Pedig ez az ötven forint ez olyan fajta »vérdíj« volt, egész apai öröksége. Az apjától maradt kis házikó és kevés földecske örökrésze, amit a sógor megváltott készpénzben. De a nemes vármegye sok-sok évnek előtte, úgy vélte, hogy nem lehet hebehurgyán odalökni a parasztnak ennyi pénzt — negyven forintot nevezetesen, a többi kamat volt — és fekdűt addig az összes mindenféle instanciákon. De sokszor gondolt pedig Táncsics ínséges napjaiban és vándorlása óráiban erre a pénzre! Ha most meglenne hej, — gondolta mindig, — aranyat érne. De nem jött és nem jött, kellett vagy tíz esztendő a pénzmagnak, míg végre hozzáérkezett. S elolvadt hamar, hetek alatt a kezén, mert drágán mérte a rostélyost a budai kocsmáros, a szerémi bort mellé pedig még drágábban.

»Hja kórság van« — mondotta bozontos szemöldökei mögül a »Négy szürke ló« kocsmárosa — kórság van és ilyenkor nem ér sokat az emberélet; ki tudja, holnap ő is otthagyja a söntést és viszik kifelé négy gyalulatlan deszka között (mert ki ért rá akkor koporsót faragni). Kiviszik a »Négy szürke ló« bormérőjét, oda aztán minden kimérés, minden kereskedés, minden vendéglátás. Miért ne keressen ő sokat ebben a rövid földi életben, legalább ez az öröme maradjon meg neki.

Elfogytak az ötven forintok — Mihály ekkortájt Pesten lakott a hajóhid közelében és egy Straub nevű orvosnak volt edénymosogató, ajtónálló famulusa — sőt elfogyott az a száz forint is, amit valami szótár szerkesztésért előlegként kapott. Budára, tanítványaihoz, akiket magyar nyelvre oktatott, nem tudott átjárni, lévén, hogy a kolera miatt a hidat egyszerűen lerontották. S akkor a beálló-vendéglő udvarosa sűgva jött hozzá egy nap, hogy van itt egy tekintetes úr, itt időzik már két hete hintójával, annak nevelő kellene a birtokára. A kórság most már szűnőben van és úgy véli — már mint a nemes úr — hogy kiengedik hintáját

az üllői vámnál. Neki úgymond már nincs ideje alkalmas nevelő után körüljárni a városban s őt bízta meg, az udvarost, tudna-e valakit? Diákember, tanítóféle, csak olcsó legyen, odaviszi majd Moravicára, Bácsországba.

— Hívják pedig azt a ténsumat Szalmássynak, csak keresse ott a nagyszállóban nálunk...

Átlábolt már Mihály rettentő távolságot addig földi életében. Átlábolt a zsellérgyerek sorából — annak is árva lett csakhamar — átment a takácmesterségre, onnan meg egy ugrással ábécét oktató falusi segédmesternek, tanítónak. Aztán bajszosan és szakállasan gimnazistának, nevelőnek csapott. Nyelv-mesternek és guvernántnak, hogy végül is a nagy kórság idején Straub felcser úrnak edényeit mosogassa; de átlábolt ő hatalmas földrajzi messzeségeket is. Járt az erdős Szlavóniában, a horvát tengeren, eljutott Pozsonyig — s most íme, ismét délre szólítja a sorsa, Bácskába. Arról mit tud vajjon, arról a vidékről? Nem lesz az ott sem másként, mint mindenfelé ahol járt: pipázó táblabírakkal, deresrehúzott paraszttal lesz ott is tele az élet...

Másnap jobbik ruhájában — az is paraszti daróc volt, csak a szabása jelezte az iskolamester rangját — beszüremkedett Szalmássy Miksa úr asztalához s leszerződött négy gyermek oktatására, Moravicára.

Az üllői vámon mégcsak átjutottak — a nemes úr igazolta a Tanács írásával, hogy a vesztegzárt ő már Pesten letöltötte, de aztán a hosszú úton sokszor akadt bajuk kaszára-kapára kelt falusi örökkel, akik egy-egy község határát védtek mindenfajta betolakodók ellen, különösen azoktól, akik északról jöttek. Mert északról terjedt a kórság déli irányba, ahogy a Tisza folyik lefelé. Csongrádig, Szegedig eljutott és Pest megyében reszkette védte határát minden falu: így is átcsapott a kór minden-hová. Őszidőben, amikor Tánacsicsék útrakeltek, mert gyengült a kolera, az örök azonban kintmaradtak az úton továbbra is és minden vármegyére, minden falu fitogtatta hatalmát. Bácsmege minden utat lezárt, észak felé egyedül Mélykútnál lehetett átlépni a megyei határt, itt húsznapos vesztegzárra fogták a hintó utasait. A kis parasztfaluban — Podmaniczky birtok volt — a földesúr kastélyához kísérték Szalmássy urat és Tánacsics nevelőt. Itt tartózkodtak, vagyis, ahogy akkori szóval mondták »mulattak« — amiképp az úri tartózkodás »mulatással« volt egyértelmű, valószínűleg nem ok nélkül. Itt értesültek, hogy Szabadkát jobb, ha elkerülik, mert »százával halnak ott az emberek« s hogy a vármegyében kétésfélézernél több a kolerában meghaltak száma. Bácsalmáson és Bajmokon át jutottak Moravicáig, több mint egyhónapos volt az utazásuk és szeptember végén kanyarodott a hintó a Szalmássy kastély elé. A birtokos úr családja örömrivalgással fogadta az érkező családfőt, azt sem tudták él-e, hal-e? A kastélyt a kolera elkerülte, oda Tánacsics Mihály hurcolta be a betegséget — igaz, hogy könnyű lefolyással — de erről majd később.

Milyen volt a világ, amelybe Tánacsics Mihály 1831 őszén harmincegy éves korában beleszóppent?

Moravicát akkor valami nemesi közbirtokosság birtokolta és kormányozta. 1801-ben szereztek meg a falut a Heinrich, Piukovits, Szalmássy, Tomcsányi és Vojnits nemesi családok az államkincstártól, ezek közül a Szalmássy familia újszülött nemes volt és ugyanabban az évben hirdették ki őket. Az ilyen nemesi közbirtokosságok létesítését a vármegye szor-

galmazta, egyszerűen azért, mert nem volt elég voks a megyegyűlésen és elég nemes a vármegyében és így akadályokba ütközött az alkotmányos élet. Az 1826-os összeírás már csak a Heinrich, Tomcsányi és Szalmácssy családokat említi, mint ennek a közbirtokosságnak tagjait — birtokuk összesen 2.397 láncot tett ki. Ezeknél nagyobb földdarab jutott a régebbi nemességű Piukovits és Vojnits családoknak, akiknek másfelé is volt birtokuk és időközben úgylátszik kiváltak a közösségből. Ezek a családok mind ekkortájt vetették meg évtizedes, sőt évszázados uralmukat a moravicai nemesi birtokon és mindenfelé a megyében. A későbbi koroknak ők adtak sok »neves« főispánt, sőt államvezetőt is (A Heinrich családból származott a hírhedt Imrédy Béla, ómoravicai előnévvel, a magyar fajvédő gondolat megegyeremője, aki a második világháború előtti években az egész haladó világ nevetése közepett távozott »Horthy Magyarország« miniszterelnöki székéből. A fajvédőről ugyanis kiderült, hogy egyik őse éppen abból a népből származik, amelyet ő ki akar irtani s így a kiirtást önmagán kellene kezdenie . . . Ez a »szépséghiba« azonban nem akadályozta meg abban, hogy a második világháborúban szomorú szerepe legyen a fasiszták által végrehajtott népirtásban, úgyhogy 1945-ben Budapesten ki is végezték.

A Szalmácssy familiáról nem tud ilyen »nevezetességet« az utókor; sőt a század második felében már a vármegye nemesei között sem emlegetik őket — úgylátszik a nagyobbérvű, Heinrichek, Vojnitsok, Piukovitsok felfalták a familia birtokát. Bölöni az alapos és teljes Tánccsics életrajzában csak annyit ír Szalmácssyról, hogy művelt ember volt, felesége Kantot olvasta és vallási kérdésekről is a legfelvilágosultabb hangon beszélt a nevelővel. Nem féltette tőle sem fiai erkölcsét, sem »társadalmi gondolkozását«. Ennek úgylátszik meg is lett az eredménye — negatív formában az akkori hatalomtartók szempontjából. A Heinrichek, Piukovitsok nem olvastak sem Kantot, sem Rousseaut, hanem korbácsot csattogattak a jobbágyok hátán, hangosabban és hatásosabban mint a Szalmácssyak, akik el is merültek »az úri tengerben«.

De hol vagyunk még ettől! A kalendárium 1831-et ír és a szeptembervégi napon berobogott Pestről Miksa úr hintója s magával hozott »egy derék ildomos fiatalembert, aki bár esetlen volt és piruló, bár darócruhát hordott a kor legműveltebb könyveit olvasta«.

Próbáljuk megkonstruálni a harmincas évek Tánccsicsát . . . A Bakony sűrű erdői közül, Ácsteszéről, a világbaszakadt »parasztprofétát«, akinek hátán egyszer legénykorában végigcsattant a tisztartóhajtú mogyorófpálcája — és akit ez az incidens, ez a jobbágyorsznak mindennapi velejárója — arra vitt, hogy otthagyja a földet és előbb mesterlegényként, utóbb vándortanítóként rója életútját. Akkor még csak elején tartott a »látásnak, szemlélődésnek« bár szívében már örökérvényűen magában hordta azt, hogy a társadalmi igazságtalanságok elleni harc eljegyezti. Legelején tartott, hiszen ő autodidakta volt s az ilyen később érik meg. Bajszos-szakállas emberként tette le a »középtanodai« osztályokat, még a cenzúra sem figyelte fel rá, erre éppen a Moravicán megírt »Nyelvészet« című művével kapcsolatban került sor: Még csak olvasó volt, nem író — hol vannak még akkor a »Budapesti levelek«, a »Pazardí«, a »Sajtószabadságról való nézetei«, hol a »Hunnia függetlensége« — az egész nemzetnevelői működése, hol a »Nép szava, Isten szava« és hol a »Nép-

könyv», amely miatt a budai börtönbe került, ahonnan 1848 március 15-ikén kiszabadították, mint sajtóvétségért börtönben sýnlődő magyar író! A harmincas évek Tánccicsa még csak tétova szemlélődő. Össze tudja egyeztetni a kenyérkeresetet — nemes úrfiak nevelését — saját paraszti lelkiismeretével. Gyűlölete még nem éget — s őt sem kívánják pokolra a nemesi kúriákra, hiszen még nem ismerik. A nyelvészkedés örök életében kedvenc vesszőparipája maradt és benne ekkor még csak a nevelő-nyelvész él, bár a Moravicán írott Nyelvkönyvében már vannak olyan mondatok a példák között, hogy minden ember egyenlő. S mert nem azt írta példának, hogy a kutya ugat, vagy úr ír, — ez az a könyv és ez az a mondat — (több ilyen mondat is szerepel abban a könyvben) — a cenzúra kikezdi és a hatalom valahol felírja a nevét, fekete keresztet pingálva a név mellé.

Az a harmincegy éves »fiatal« nevelő, aki bajszosan, szakállasan, csapzottan kilépett a földesúr mellől a hintóból, külső alakra nem mutatott urat. Még később, sok évtized múlva is így írtak róla »magyaros szabású szürke darócruhát hordott és évekig megmaradt ebben a viseletben«. Feltételezhető, hogy a vékonypénzű nevelő is így járt, ebben az öltözetben. Teljes ellátás, négyszáz váltó forint fizetés — ez volt az alku. Sok pénz volt ez akkortájt, amikor a szabadkai gimnázium Ferences tanárai 250—300 forintot kaptak és még az iskola 1832-ig világi igazgatója, Pajor János is csak ötszáz forintra vitte egy esztendőben!

Tánccics moravicai életéről csak kevés leírásunk maradt. Annyit megírtak róla, hogy »az urak asztalánál evett« és hogy »úri körökben való forgolódása ellenére sok volt benne megrögzött medvetermészetéből«. Annyi bizonyos, hogy röviddel érkezése után kitört rajta a kolera. »Itt kapta meg a kolerát, átlábolt rajta kiváló háziasszonya gondoskodásából« — írja Bölöni.

Ugyancsak Bölöni Tánccics könyvében találunk kevés részletet a nagy népnevelő-forradalmár moravicai életéről, amely őreá sajnálatos csattanóval végződött.

»Tánccics, ha falta is a könyveket és a műveltség terén sikerült is feljutnia a magasabb magyar világba, az emberek közt nem tud jól mozogni. Nem menekül ugyan a társaság elől, mint mestere Rousseau, de hiányzik belőle a legparányibb könnyedség, simulékonyság. Esetlenül mozog, mint egy lompos medve. Míg Rousseau önérzete és hiúsága szenved ügyetlensége miatt és hogy elkerülje a nevetségest, vadóc lesz és durván visszavág. Tánccics csak esetlenül csetlik-botlik. Paraszti egyszerűségének ereje megingathatatlan, egyenes természete nem viseli el a tettetést, a társadalmi finomkodást, éppúgy, mint a legkisebb hamiságot sem.«

A tanév végén Szabadkára viszi vizsgázni négy diákját, a Ferenciek gimnáziumába. Dícséretesen kiállják a próbát. A vizsgadíj miatt azonban Tánccics összekoccan házigazdájával. Szalmássy fukar volt a honoráriummal, a tanárok keveselték a kapott pénzt és Tánccics a pártjukra állt.

— Máskor sem fizettem többet, pedig a vizsgáztatók polgári tanárok voltak — mondta Szalmássy.

— Igen, de megtoldotta pénzzel, búzával! Így mondják a fiúk! — felelte Tánccics.

— Mégis inkább nekem kellene hinnie, nem a gyermekeknek — méltatlankodott Szalmássy.

— Én pedig teljes hitelt adok a fiúk állításának — vágta vissza Táncsics.

Ezen aztán úgy összevesztek, hogy a Kanttal társalkodó nemes úr beszéltette hajdúját és a kocsiszt s velük akarta kidobadni Táncsicsot.

— Csak tessék, ha ön jönnek látja — állott a fenyegetés elé Mihály.

A cselédek nem nyúltak hozzá. De ezzel vége lett az ómoravicai »szép napoknak«.

Táncsics az igazság védelmében — ha látszólag jelentéktelen, kis esetről is van szó — nem először esik áldozatul és hagy ott csapot-papot, jólfizetett guvernánsi állást. Makacs volt és mindvégig következetes az igazsághoz. A megrövidítettek igazságához, még ha börtön is járt érte vagy üldöztetés.

S itt még valamit kell feljegyeznünk, az igazság érdekében. Nevezetesen a földesúr azt állította, hogy tavaly azért fizetett többet, mert »azok világi tanárok voltak«. Igen ám, de a feljegyzett mult sokszor árulkodó: a szabadkai gimnázium feljegyzései szerint (Iványi) nem tíz, hanem az esetet megelőző tizenöt, sőt húsz évre visszamenőleg nem volt egyetlen polgári tanára ennek a gimnáziumnak, egyedül az igazgató volt világi ember! Így fokozottan áll Táncsics igazsága ebben a kis vitában. A földesurak igaz, jól megfizették a nevelőt, de egyben kijátszották a tanárok ellen. Hiába olvasott tehát Szalmássy házanépe »felvilágosult« könyvet, az a krajcároskodás, amely a nemesi osztályt jellemezte, ha betűről és művelődésről volt szó, itt sem tagadta meg magát.

Az a parasztszeker, amely 1832 nyarán Táncsicssal elporzott — mert szekéren vitték, de csak a megye határáig, onnan jórészt gyalog tette meg az utat Pestig — nem takarta el örök időkre Táncsics emlékét a moravicaiak elől. Sőt! Ahogy alakja nőttön-nőtt és mindenütt öbenne ismerték fel és látták meg a pórnépnek igazi szószólóját, híre visszakerült ebbe a faluba is. S ennek tulajdonítható, — ennek a majd egyéves moravicai tartózkodásának, — hogy a falu jobbágysai 1848-ban a jobbágyfelszabadulás utáni választásokon Táncsics Mihályt jelölték képviselőnek. Igaz, hogy Táncsics — a neki felajánlott hat mandátum közül a síklósi fogadta el. — de mindig szeretettel emlékezett meg a »moravicai pórnépről«. Lapjában, a »Munkások Újságában« sűrűn szerepeltek moravicai levelek, tudósítások, amelyekből következtethetünk a falu régmúlt helyzetére. Egy ilyen »levél« már a jobbágyfelszabadulás utáni időkben kelt és világosan megmutatja, mennyire fél munkát végzett a magyar forradalom. A levél elmondja Moravica multjának rövid történetét. »A községet 1786-ban az állam telepítette és a hatalmas birtokot 1801-ben több földesúrnak eladta. Az új urak nem voltak a régi méréssel megelégedve és a község birtokában volt térképeket és telekkönyveket az időbeli előjáróktól kicsalták és az egész határt új jobbágytelkekre úgy osztották fel, hogy a jobbágyok földjeiből kérek 3600 holdat elfoglaltak. (Ebből a Piu-kovits és Vojnits birtokoknak nagyobb rész jutott, mint a megmaradott nemesi közbirtokosságnak, tehát Szalmássy és társainak. Az író megjegyzése). Hiába pörölt a község, a pört elvesztette és legfőbb szorgalmazóját, a hatvanéves Király Sándort ötven botütéssel fenyegették. A

parasztlak mégis felfolyamodtak a helytartótanácsához és az a 3600 holdból 764-et visszaadott a jobbágyoknak. Most azt panaszolják, hogy »a moravicai birtokos urak ezen pontokat is csak papiron, nem pedig a földön hiszik kiigazítandóknak, azokat mindezideig teljesítés nélkül hagyták és hagyják«. Ha ehhez a levélhez hozzátesszük a Munkások Újságjához, Táncsicshoz érkezett többi levelet, amelyek mind arról beszélnek, hogy a negyvennyoloban kimondott »jobbágyfelszabadítást« a földesurak önkénye sok helyen akadályozza, végrehajtását lehetetlenné teszi, mint például Torontálban is, ahol a földesurak robotra kényszerítik a népet és maguknak követelik a földet, — világosan láthatjuk, milyen igazságtalanság volt Táncsicsnak, aki radikálisabb eljárást követelt és a földnek kártalanítás nélküli, maradéktalan elosztását!

Futó villanás volt Táncsics életében a Bácskában eltöltött év — fizikai valóságában jóformán alig mutatkozott meg a moravicai jobbágyoknak, kortársainak — azok nem is tudták róla talán kicsoda, merre viszi majd az útja — csodálatosképpen azonban éppen ennek a falunak határában keltek ki leghamarabb azok a munkás-szabadságeszmék, amelyekért Táncsics hosszú-hosszú börtönt ült és hosszú élete minden rokkánásával fizetett. Ez volt a bácskai »viharsarok«, a földmunkásmozgalom egyik legjelentősebb helye, az első nagy aratósztrájkok színhelye. Ennek adottsága a község és környékbeli sok nagybirtok s talán az az apáról fiúra, unokára szálló jajszó, amely a Munkások Újságjának száz év előtti cikkéből is felsír.

Ezzel a cikkel — amely Táncsics bácskai életéről számol be — nem mutathattuk be ennek a magyar forradalmárnak hosszú életét, még kivonatolva és átbeszélve sem. Nem méltathattuk teljességében forradalmi szerepét és hatását sem, hiszen mindez időben is messzi túlesik 1831—1832-től. Legfeljebb kilométerkö ez az országúton: a vándor jött fáradtan és megtelepedett — aztán tovább lépkedett és elnyelte a messzeség. De az országút mégis — az emberiség nagy forradalmi harcainak országútja.

KÖNYVSZEMLE

Virrasztás Herceg Jánossal

Hajnali háromkor kiesett kezemből a ceruza. Ágyat bontottam, a takaró alá bújtam és felvettem az íróasztalról Herceg Jánosnak Változó világban című új könyvét, hogy elalvás előtt kissé belekóstoljak.

Aztán fokozódó érdeklődéssel olvastam s mire a könyv végére értem, megvirradt. Kiugrottam az ágyból, ruhát kaptam magamra és tiszta papírost készítettem magam elé.

Ha az ember megírja azt, ami szívét nyomja, vállalnia kell a kockázatot, hogy nem sikerül világosan kifejeznie gondolatait. De amikor más könyvről ír, kettős veszély les rá. Az egyik, hogy félreértette az írot s a másik, hogy őt is félreértik.

S aztán kinek címezze levelét az ember, amikor egy élő író könyvről ír? Az írónak mondja el benyomásait, hogy esetleg javára fordíthassa? Vagy az olvasónak, hogy több haszonnal forgathassa az új könyvet?

Mindhiába a kétségek, el kell mondanom érzéseimet azon melegében. Ugy tűnik, tulajdon mondanivalóimnál is jobban szorongatja torkomat a szó, amely erről a könyvről kikiváncozik.

Vitatni lehet, hogy Móricz Zsigmond regényeiben, vagy elbeszéléseiben nagyobb-e? Én azt tartom, terepkutató írásaiban a legnagyobb. Azokban, amelyeknek műfaját maga így jelölte meg: tapogató; Kovács László, az Erdélyi Helikon szerkesztője pedig írói riportoknak nevezett.

De nem az elnevezés a fontos, hanem a lényeg. Móricz írói eszménye az volt, hogy minél kedvezőtlenebbül ábrázolja az életet. Azt szerette volna, hogy az írás is életté váljon; ha betűkbe írt embereinek még a lélegzetét hallanánk. Persze, hogy ezt az eszményt vázaltszerű rajzokban érthette el a legtökéletesebben; ott, ahol a műfaj legkevésbé köti az írot, szinte nem is kell szerkesztenie. Alig kell egyebet tennie, mint betűkből élő embert gyúrnia... Vagyis a lehetetlenné: nem sokkal kevesebbet.

Ezért tartom én legtöbbszörre Móricznak ezeket az írásait; azokat, amelyekben leginkább megközelítette tulajdon írói eszményét.

Ilyen írói riportkönyv Herceg Jánosnak legújabb munkája, a Változó világban. Affelé tapogató egy bácskai nábob egykori cselédeiről és cselédeknek gyermekeiről, akik egyszerre szabadabb levegőre jutottak.

Az író úz részre tagolta könyvét és hőseihez méltó egyszerű és világos mondatokban beszél az anyákról és apró pulyáikról, a kultúra betöréséről a pusztára, a ló meg a parasztember sorsközösségéről, a parasztaasszonyi sorsról, a néhai nábobok kísértő emlékééről, a szombatdelutánok ünnepi derűjéről, az öregek írástudási vizsgájáról, az újdonsült műkedvelőkről, a város meg a puszta viszonyáról, a cséplésről, kenyérsütésről, születésről, halálról. Egyszóval mindenről, ami a puszta népeivel megtörténik — de nem ez a legfonto-

sabb. A mindent felülmúló élmény az, hogy itt is, ott is felbukkan könyvében az élő ember. Szinte hallani lélekzetvételüket.

Leírásokkal nem sokat bíbelődik az író; sem a táj, sem az emberek nem érdeklik különösebben — kívülről. Hanem amikor megszólaltatja őket!

Nem az a legegyszerűbb, ha kiírom könyvének néhány részletét?

»En nem félek attól — folytatja Julis a magát — anyám is úgy szült engem, hogy senki se vót mellette. Ment be a pacseri piacra, hogy eladjon egy kis zöldbabot. Útközben rosszul lett és mire körülnézett, már a világon is vótam. Kihányta kosarából a zöldbabot, levetette egyik szoknyáját, belecsavart engem és beletett a kosárba. Megindult vissza, haza. — Na, te már megjártad a piacot? — kiáltott neki apám, mert még el se ment a munkába, olyan korán volt. — Meg én, azt mondja anyám, mert a kislányod nagyon akart mán hazagyünni... Apám csak nézett. Nem akarta elhinni, hogy már a világon vagyok. Hát mindig mondom, így járok majd én is.«

»Az én legnagyobb fiam, az Antal, mindig kiment. Hiába csuktam rá az ajtót, addig taszigálta, amíg kinyílt. Már amikor hallottam, hogy a nevetem kiáltják, átfutott rajtam a hideg, mert tudtam, hogy a gyerekek van valami baj. Hol a disznóólból húzták ki, hol a tehének alatt vót, szopta a tehének tőgyit, azok meg fölrugták. De nagyobb baja azért sose lett. Csakhát mindig félni köllött, hogy a jószág agyontiporja. Na, gondoltam, az anyád istenségit, nem fogsz te engem mérgesíteni. Fogtam a ruhaszáritó kötelet, a derekára hurkoltam és odakötöttem az ajtó elé, azután nyugodtan mentem a dolgomra. Este gyün az uram, azt mondja, van neked istened, ezt a gyereket így kínozni? Nem kutya ez! — De bizony én odakötöm, mondom, inkább sírjon ő pár napig, amíg megszokja, mint én egész életemen át. Meg is szokta. Később már ő maga kiabált: — Mama, gyere kösd meg Antalt, mer elmén!«

»Elejivel azér nagyon furcsa vót — meséli Kati néni — hogy nincsen úr fölöttünk. Néhezen szoktam meg. Pláne én sokáig szolgáltam főnt a kastélyban, minden órában dolgom vót velük. Multkor is álmodtam velük... Azt álmodtam, hogy a városban vótam, mivel vasárnap délután vót és siettem haza. De már késő vót, vacsoraidő és nagyon féltem, hogy nem érek haza időre. A végén már szaladtam, hanem a kastély mindég messzebb került tőlem és egyszerre megláttam a naccságos urat a vastag meggyfabotjával, hogy intget felém. Erre úgy megijedtem, hogy fölébredtem. Egész megizzadtam a rossz álmotól...«

»El vagytok kényesedve, tik fiatalok — mondja Verka néni, mert ő nem bírja ki, hogy a fiatalok egyre gyakoribbá váló szokatlan dolgaiba bele ne szóljon. — Most mán mind várja haza az urát a fával. Mikor vót még a cselédnek fája? Jó vót az ág is, ha vót. Meg az ízik. Kevés szalmát szedtünk a szérúskertbe, ha nem látta senki, rá egy kis lapút, osztán meleg vót. Kicsit bűdös vót az igaz, hogy a fene egye meg — és nevet Verka néni — de ki törődött akkor ilyesmivel? Én mán csak úgy tudom, hogy télen mindig fázott az ember. Mikor gyerek vótam, mind egy ágyban aludtunk, ahányan vótunk, mert fáztunk. Most, meg mást se hall az ember, csak fával tüzelni meg lignittel a svédkályhába...«

»Elmegyünk Verka nénihez megkérdezni, akar-e Kati nénivel a tengerre menni? Megy ő szívesen. Csakha nem kerül sok pénzbe. — Háromezer dinár? És abból kigyün minden, két hétre? Hát ez, tényleg nem drága. Mert, tudja, azelőtt én sohasem utaztam sehová. Militicsen vótam párszor, meg Csonoplyán. Máshol sehol. Hanem, amikor a fiamat elvitték a háborúba, akkor irt szegény, hogy gyűjtek el hozzá, ki tudja, lássuk-e még egymást az életben? Munkácsrul irt, oda várt engem. Nem törődtem én semmivel, nem féltem. Utaztam két nap meg egy éjszakán át és megta'áltam a fiamat. Másnap már vitték is, ki tudja, hol pusztult el aztán, szegény.«

»A vendégeket, rokonokat ott fogadják, ahol éppen találja őket s ott mondják el egymásnak íziben, ha valami újságot tudnak. Ezután mennek csak be a lakásba pihenni s enni valamit. Olykor ott fogja el a sírás a pusztai asszonyt, ahol a látogatóval találkozott. Az meg csak áll mellette lehorgasztott fejjel, szótlanul. — Mért sírsz, Maris? — kérdezik a zokogó asszonyt, akiknek éppen arra van dolguk. — Meghalt szegény anyánk... — Mikor? — Szent Mihálykor vót kéthete, hogy temették... — A testvér, vagy a rokon nem tudott előbb eljönni, hogy a szomorú hírt tudassa, hosszú hetekig kellett vár-

nia, amíg a munkából megszabadulhatott. Merthát ő is béres, vagy cseléd volt valamelyik puztán, vagy falusi parasztnál. S talán vigasztalásul mondta az ilyen asszony a szomorú hírből feleszmélve: — Nemhiába éreztem én éppen akkortájt valami nyomást a szívemen. És napokig mindig csak a gyermekkoromra emlékeztem, éccaka még álmodtam is, hogy gyerek lettem újra. Eppen akkor hálódott szegény anyánk.»

★

Hát ilyen élő lelket tud lehelni betűibe ez az író s ha eleinte kissé lassan melegszik a mesélésbe, utóbb nem győződ sajnálni, hogy mindössze csak hat ívnyi az egész könyve.

Igen, de mégis van valami érthetetlen a könyvében. Az, hogyha valaki ilyen meglevenítő erővel tud életet és embert ábrázolni — hát akkor mi a fészkes micsodáért tolja félre minduntalan az írot és kezd el holmi rossz agitátor módjára fejtegetni, magyarázkodni? Megmagyarázza például, miért nem tanultak meg gyermekkorukban írni-olvasni Kati néni és társai. Azt mondja: kár is lett volna megkérdezni tőlük az okát. Hát, nem lett volna kár. Kati néni nyilván ezt is szivighatóan tudta volna elmondani az író tolla alatt. Magyarázni, ezt volt kár. Paraszt hőseivel együtt érez ez az író, az agitátort maga is únja. És mégis, nem áll meg a vármegye monografiájába is belelapozni — mintha az hitelesebb volna az élő cselédek tanúságánál.

Hát nem furcsa? Mintha attól tartott volna Herceg János, hogy az író nem tudja eléggé a maga dolgát. Nosza segítségül hívta az agitátort — hogy aztán ez kishiján elrontsa az író dolgát is.

★

Ilyen izléses fedőlapba burkolt könyvet tán még egyet sem adott ki a Testvériség-Egység vállalat, mint amilyen a Változó világban. S ami még csudálatosabb: sajtóhiba is mindössze egy ötlött szemembe!

Hanem ahhoz persze már nem volt lelke a kiadónak, hogy Konyovics Milánnak képeivel is díszítse a könyvet, pedig az íróval együtt a festőművész is kint járt a puztán és szívesen a kiadó és a könyv rendelkezésére bocsátott volna néhány vázlatot.

Dehát miért is lett volna legalább ennek a könyvnek a kivitele kifogástalan?

★

Minden embernek van valami rögeszméje. Nekem meg éppen szákszámra akad. Teszem fel az is, hogy a kiadónak kifogástalan külsejű könyveket kellene készítenie. Hanem az egyik legkedvesebb vesszőgripám mégis az, hogy egyszer majd újságszerkesztő leszek s akkor aztán az én újságomban nem politikai hírek, hanem írói riportok lesznek az első oldalon. Epp csak amiatt fájtn mindig a fejem, hol kapok én ehhez megfelelő munkatársakat?

Hanem most már lefekhetek aludni és biztosan szépet fogok álmodni. Egy munkatársat mégis találtam az írói riportokhoz. Mire én szerkesztő leszek, addigra Herceg János is bizonyosan leszokik róla, hogy magyarázgasson, meg fejtegessen embereket és életet tapogató írásaiban.

Tűz Imre,

Bors és fahéj

(HERCEG JÁNOS ELBESZÉLÉSEI)

Voltak idők, mikor az író maga alakította korát, s regényalakjai, novellahősei mintaképei lettek egy osztálynak vagy néha az egész társadalomnak. (Herceg Ferenc, Bródyék, Adyék.) Voltak viszont olyanok, mikor az író látnoki előfutárja, megszólaltatója lett egy eljövendő kornak, azt néha félemleröltővel előzve meg. Az íróknak azonban általában nem jutott ily kivételes szerep, s boldogok lehettek, ha egy oly korban születtek, mely tartamánál s társadalmi összetétele állandóságánál fogva kedvezően hathatott fejlődésükre. Mert akadtak korok, melyeket egy hirtelen változás — úgyszólván — derékon szelt ketté, egyes írók tevékenységét nemcsak megakasztva, hanem végkép megbénítva. Még ezeknél is mostohább sorsúak azok az írók, akik félemleröltő leforgása alatt több korváltást éltek meg, s ide-odahányódva, sehol sem tudtak kikötni, megtelepedni, itt is, ott is, otthonlanok, idegenek maradtak, akik, ha mégis szóhoz akartak jutni, kénytelenek voltak írói egységüket feláldozni élményiznélküli, kérészeletű időszerűségekért. Ez a végzet jutott osztályrészül — többé-kevésbé — annak az írói nemzedéknek is, mely 1918 után lett a toll elszegődöttje, különösen kisebbségi sorsba kerülve, de főképpen tájunkon, ahol a különféle izmusok bővítő tamm-tammjától kezdve a legújabb idők jelszóirodalmáig mindennel megpróbálkoztak, bizonyosságául annak, hogy milyen kevés nálunk az eredetibb tehetség. Pedig bírálók és tanulmányírók már többször rámutattak arra, hogy az író — nagy általánosságban — nem lehet közvetlen korának művészi megszólaltatója, hanem egy letűnt vagy még mindig tartó kornak, melyben született, élt, fejlődött, melynek hangulatát, levegőjét, ízeit, élményeit magába szívta, hogy mindez esztendőnk múltán, alkotásra serkentő, gazdag televénnyé érlelődjék. Aki tehát máról-holnapra egy új korszakba lép, mégha előharcosa is volt, s vérét is áldozta érte, a kezdeti időszakban ritkán lehet annak művészi kifejezője, legfeljebb jó-rossz emlék-, napló-, történet-, vagy újságírója. Így volt ez mindenhol, így van ez nálunk is. Az élmények még túlnyersek, túlfrissek, túlközeliék, még sok gyűlölet- és indulatgőz telíti őket, időben el kell távolodniok, megüledniök, letisztulniök, hogy megkapják a visszaemlékezésnek azt a hangulatát és érzelmi nemes rozsdáját, mely nélkül művészi alkotás el nem képzelhető.

Herceg János ama szerencsések közé tartozik, akik két, egymástváltó kor határmegyéjén kezdtek írogatni. Gyökerével még benne élt egy színeit váltó, búcsúzódo, artisztikus világban, de idegszálaik már az eljövendő kor közelítő viharának előszelei doboltak. Erre vaill 1933-ban megjelent, sejtelmes, titokzatos levegőjű, de erős valóság-színeivel megdöbbenően eleven jelképes írásainak címadója: a »Viharban«, mely a mindenholnan előbúvó, előseregülő, egyarcú gyerekek — akárcsak Huxley »Szép új világ« c. regényének kórházi jelenetét olvasnók — feldöntik az összeomló régi világot jelképező, jobb napokat látott, krumplisütő vénasszony bádognakályháját, mindenét szétszórják, s babonás szokásnak megfelelően penésztől zöld rézpénzt tesznek megdermedt szemére. Mennyivel költőibb, maradandóbb s megigézőbb ez az előhírnök-írás a maga tudatos jelképségében, mint a beteljesedés sok, jelszóba fogott, kenetlenségében nyikorgó prózája.

Herceg János már kora gyermekségében megismerkedett a mesterembereken keresztül a két-kezü munkájából élő szegények világával. Közvetlen közelből láthatta őket, megfigyelhette életüket, szokásaikat, perpatyaraikat, legénykedéseiket, mulatozásait, ahogy érdeklődéssel leste, figyelte — műhelyajtókban ácsorogva — mesterségeik fogásait is. Mint éleseszű, fogékony gyermek, hamarosan sok mindent megjegyzett, nyelvkincsét is erőteljes kifejezésekkel gazdagíthatta ezeknek az egyszerű, de kétségtelenül sokszor eredeti, szöveget fején találó s indulatukban mázsás szavakkal dobálózó emberek beszélgetéseit hallgatván. Ácsok, kovácsok, asztalosok, bútorfestők, kőművesek, cserepezők: ez volt az a közvetlen környezet, ahonnan első benyomásait nyerte. Ugyanúgy érdekelte azonban Herceget a többi mesterség is, (akár a magyarországi Gelléri Andor Endrét, akinek a bútorcipelő munkástól kezdve a kelmepestőig több foglalkozás szerepel novelláiban). S hogy ez mennyire így van, írásaiból látjuk. Ha valamelyik elbeszélésében iparost szerepeltet, munkájában teljesen otthonosan forgolódik, tudja, milyen kifejezéseket használ, hogy hívják szerszámait. (Az ördög kovácsa, Szűnyogkirály és társai, Flóris megdicsőülése). Mintha csak ott inaskodott vagy segédkedett volna, mindent erős valóság-színekkel, jelzőkkel, hasonlatokkal érzékeltet. De valamennyi mesterember közül mégis a cserepezők és kőművesek ragadtak meg legjobban emlékezetében. Cserepezők és kőművesek, akik valószínűleg zombori vagy zomborkörnyéki svábok és bunyevácok voltak s ritkábban magyarok. Ezek kétségtelenül elcsempítették az amúgyis sváb tájszólástól romlott mesterségbeli kifejezéseket, s minthogy a bunyevácok különben is szívesen keverték beszédjükbe a magyar szavakat, feltételezhető, hogy a mesterségek üzői egy furcsa keveréknyelven társaiogtak egymással, ami Herceg figyelmét semmi esetre se kerülhette ki.

Az író nosztalgikusan később is visszatér kedvenc cserepezőihez és kőműveseihez. Ily szívéhez nőtt alakja már indulása elején a Pálinka Ördögben is szereplő Kekez Tuna, a cserepező, ez az erős, egészséges, ráérő, jóhangú, széphangú, verekedéstől, munkától nem irtózó vénlegény, aki lakodalma napján — erőszakkal kisajított pénzből — hetedhétországra szóló dáridót csap. Vagy ilyenek a »Gyászoló kőművesek«, akik a Szelencsére visszakerült rosszeleányt — régi szerelmüket — haldoklása alatt komor sötétlansággal gyászolják, s mikor meghal s ezzel minden ellenséges szívet kiengesztel, muzikaszóval búcsúztatják, fájdalomukban bele-beleüvöltve a hegedűk, cimbalom, nagybőgő sírásába, balladai hangulatúvá mélyítve az elbeszélést.

Herceg néhány írása olyan, mint egy népi mondatöredék. Ennek az elsüllyedt világnak színhelye Szelencse volt s közvetlen környéke. Egy külön emberzűg, egy külön égtáj. Sajátos életű, sajátos hangulatú. Itt laktak kőművesei, cserepezői, itt találkozott először Kekez Tunával, itt bukkant fel esetenként a sötétség torkából a Pálinka Ördög, s innen indult vásárokra a vallási rajongásában megköttyagosodott, Szent-József-szakállas asztalos, aki maga készítette vásárra a szentek gipszfiguráit, ezeket a keze alatt eltorzult, elnyomorodott szörnyalakokat.

Mint már említettem, az új kötet is többször veszi tárgyát az iparosok életéből. Ezek közül megírás és szerkezet szempontjából legsikerültebb a napjainkból s közelmúltból vett »Flóris megdicsőülése« s az »Emlék.« Kár, hogy Flórisnak, ennek a cipőipari aljmunkásnak az alakját nem látjuk eléggé. Mennyire friss s életből pattanó vele szemben a néhány vonással megrajzolt mellékalak, Lonka! — Viszont éles, erős vonásokkal vetített az »Emlék« főalakja, Jónás, a mészáros. Ez a pompás egészségű, erős, hatalmas, pirosarcú, jókedvű legény, aki olyan nagyszerűen tud bánni az asszony- s lányneppel, mindenkinek oda-odasúgva egy-egy kedves szót, vagy a nagy húsinségben odacsúsztatva valami darabot. Sajnáljuk, hogy az író, a korirányzathoz igazodva, néhány oly szót, kifejezést, mondatot adott alakjai szájába, melyek szükségtelenek s csak zavarólag hatnak. Az »Emlék«-ről írván, elismeréssel kell szólnunk a megírás könnyedségéről s a kellő helyen s megfelelően adagolt humorról. A »Flóris megdicsőülése«-t viszont odaillően keretezi be a csöpp happy and.

Iparosokról: szól a második világháború előtti korból vett »Szűnyogkirály és társai« c. hosszú elbeszélése is, melyben — a kovácstól kezdve a

péig — úgyszólván minden ipari szakma képviselt. Mesterségében azonban csak a szoba-, bútorfestő, kőműves és asztalos. A mese, ismerős táj partjai közt, ismerős cél felé tartva, kissé kanyarogva folydogál. Itt is felvesz egy eret, amott is, — gazdagszik is vele, meg zavarodik is tőle. Így megy-mendegél, míg lassan, kényelmesen elér a homokdeltás torkolathoz; a házassághoz.

Herceg elég jól látja és láttatja alakjait. Mégis a legtöbb: háttérbe mosódó tucatember. Még Máté is nehezen válik ki belőlük. Csak Stolpa s az irnok igazi egyéniség. Talán azért is, mert mindkettő körmönfont csirkefogó. Stolpa, ez a szegény drótosbó, felvergődött, minden zsírral és hájjal megkent, álszent, rózsafüzérét morzsoló, vérszomjas emberrnyúzó, és Sándor, ez a kiéhezett, minden koncot kopószemmel leső, csúrcsavaros észjárású, rajtütő zsaroló- és gangszter típus. Mindketten remekül megformált alakok. Történetük külön **novellába** kívánkozik.

Az újabbak közül legjobb írásainak egyike: a »Jégvirág« s a »Vénleányok«. A bennük megrajzolt alakok valamennyien élnek! Már láttuk őket valahol, találkoztunk velük, el is beszélgettünk. Ismerjük fonákságaikat, gyengeségeiket, gyarlóságait. Mulatunk rajtuk, akár Molière vigjátékfiguráin. Ok is egy rákossá dagadt emberi jellemvonás megszemélyesítői, parodizálói. A révbe jutásával igazi bőrét mutató, nagyképű, nagyhangú, fontoskodó zsarnok-hivatalnok éppúgy, mint a régi világ rekvizitumaiként itt maradt, nyárogva kényeskedő, állottszagú vénkisasszonyok. De míg az előbbinek köszönés nélkül fordítunk hátat, az utóbbiak iránt feloldódunk, mert beszáradt vénleányszívük meg tudott nyílni s be tudott fogadni egy idegen, gügyögő embercsöppséget. Ebben a két elbeszélésben nincs semmi herceg-i túlzás színezésében mértéket tartó. Pár vonással, ugyanoly remekül odavetett figura a »Jégvirág« borbélyja is.

Herceg jellemzően választotta kötete címéül — egyik elbeszéléséről — a »Bors és fahéj«-at, mert van könyvében egyikből is, másikból is, de főképp az előbbiből. Eliás fűszeres története ugyancsak csipős! Már bekezdő soraiban is, amint ott áll »a lehúzott redőnyök előtt, térdig érő fehér köpenyében, széles karimás kalapját lengetve és nyájasan köszöntgetve a járókelőknek, magatartásában egy kis számitással, egy kis reménnyel, mert **»mit lehet tudni.«** Talajvesztettségére jellemző, hogy odaáll bratyizni, panaszkodni, sírátkozni a dologtalan fiákeresekhez, velük kívánván bizonyítani, hogy ő milyen jó, milyen emberséges, milyen tapintatos kereskedő volt. Vagy, hogy kibújik belőle a szimatot kapó kalmár, mikor két legyet akar útni egy csapásra: dugott portékáját is értékesíteni, meg régi követelését is behajtani. Kár, hogy ellenpárja: a virágárús vén cigányasszony, kevésbbé hiteles. Különösen Eliás őrizetbevétele vezet, »ex abrupto«-s szembefordulásában s álerkölsős kijelentésében: **»Az t is akarom, mert meg is érdemli, hogy megbüntessék, ha már engemet is így akart rászédni.«** — Annál élethűbb a mindenre bólogató, Eliás sírátkozásait látszólagos részvétellel meghallgató fiákeresek kollektív rajza.

Hibátlan felépítésében és jellemzésében »Restiben« c. elbeszélése. Herceg ezt a történetet is jól megborsózta. Csak elhagyhatta volna a végéről ezt a sort: »Vigyázzanak! Emberek maguk? Állatok!« — Ezeket a szavakat az író adta a néhai kereskedő szájába.

Herceg szívesen alkalmazza a túlzást, erősebb színezést. Sok helyen kétségtelenül előnyére. Sorokat elevenít meg vele, halott szavakat éleszt.

Erdekes pellengérré állító kupé-történet a »Némajáték«. Az asszony, aki azonnal visszavonul és kezeit mossa, amint a gyermekét oly szeretettel szórakoztató, szegény, lengyel menekült »gyanús«-sá válik. Még ő hajít rá először követ. Örök emberi vonás. Az alapeszme tökéletesen keretezi a történetet.

A földosztó-elbeszélésekből legjobban tetszik a devityevói. Talán azért is, mert amit benne az író elmond, mélységesen igaz, még akkor is, ha a valóságban így nem történt meg, de megtörténhetett volna. Mert — föld ellenében — nemcsak magyarokat csábítottak hitük, nemzetiségük megtagadására, hanem más kisebbségi sorsba élöket is, ezek közt első helyen: a ruszinokat. Hogy hány helyen, felsőbb utasításra vagy egyéni kezdeményezésre-e, nem fontos. Az akkori idők húzóhalogató politikáját oly valóságúen érzékeltető történetben jól látott s jól megjelenített alakok: a taktikázó és köntörfalazó jegyző, az öreg becsületes Szalkáll Mihály, Terényi, az új hatalomhoz sietve alkalmazkodó bérlő, s az áttérést megakadályozni igyekvő, öreg esperes.

Herceg, társadalomrajzaiban: nyugodt, egyenletes, fölényes, ironikus. De ironiája nem torzító, hanem kiemelő, jellemző.

De nem időzhetünk minden elbeszélésénél külön-külön. Megállapítjuk, hogy Herceg ott legerősebb, ahol pusztán magát s élményvilágát adhatta, s nem alkalmazkodott ilyen, vagy olyan irányvonalhoz. Ezért jobbak általában régebbi novellái, melyek közül megállít bennünket a »valóság és mese csodálatos összefonódásával és Andersenre emlékeztető hangulatával, a fehér és sötét színezésű »Fekete angyal«, ahogy valóságos irodalmi csemegéje a kötetnek a »Falu bolond«-ja, ez a hercegi költészettel indított, különös, lenyűgöző írás, mely olyan, mint egy éjszakában csordogáló, magános tülkös. Se vége, se hossza, még melódiája se, de azért mégis muzsika, igazi lélekből lelkedett. Kár, hogy későbbi részeiben a város s nagyváros benyomulása megszegényíti, megkoppasztja.

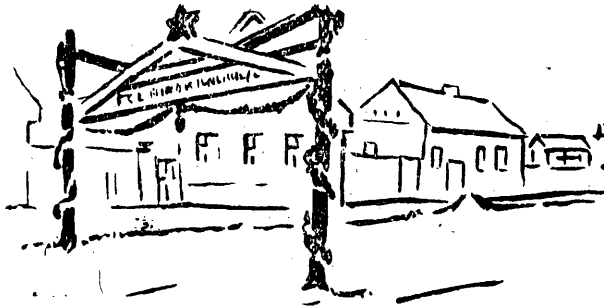
Jól jellemzett alakokat találunk a finom humorú »Vasárnap délután«-ban s a pellengérré állító »Az övegy«-ben.

Még kell még emlékeznünk a »Rendes úri ház«-ról, melynek valószínűségét csak az kifogásolhatja, aki sohasem élt hosszabb ideig nagyobb városban, s nem tapasztalhatta saját bőrén az emberi komizságot és nem érezte, hogy mit jelenthet egy magános, öregedő embernek egy hozzáragaszkodó állat.

Ezzel be is fejeztem volna könyvismertetésemet.

Herceg, mint elbeszéléseiből látjuk, többnyire a szegények, elesettek vagy kisemberek írója. Kezdeti víziós írásaiban éppúgy, mint a hétköznapi életből merített későbbiekben. Ahol a történet módot nyújt, s nem köti mondókáját valami időszerűséghez, alakjait izes szavakkal, élénk színezéssel, pompás megjelenítő képességgel jellemzi. Nyelve nem csinált, s mégis egyénien, többször őserővel ömlő, — jelzőiről, hasonlatairól, képeiről külön is írhatnánk. Ezekből kitűnik, hogy Herceg nemcsak prózaíró, hanem költő is, aki varázspálcával nyúl hozzá a szürke hétköznaphoz.

Szirmai Károly

Diadalkapu

Szabó István rajza (Novaornya)

S Z Í N H Á Z

Bródy Sándor drámája a Magyar Népszínházban

A vajdasági Magyar Népszínház nemrég felújította és némi módosítással színpadra vitte Bródy Sándornak, a századforduló egyik legdivatosabb magyar elbeszélőjének drámai színjátékát, „A tanítónőt“.

Bródy Sándorban egy hatalmas írói tehetség viaskodott a kor sors problémáival, anélkül, hogy megfelelő távlatra tett volna szert ennek a kornak nyugodt kifejezéséhez, anélkül, hogy írói magatartását következetes emberi helytállással tudta volna egyensúlyba hozni. Ehhez kissé túlságosan bőhém volt.

Érdeklődése is szétfolyt, életművének nagyrésze a publicisztikában veszett el. Azonkívül nemcsak a fontos társadalmi szerepére eszmélő pesti polgár tartotta géniuszának, de ő maga is üstökösnek hitte magát a magyar irodalom tisztuló egén. A zseni szabadosságával élt és írt, ingadozások, megalakítások rabja volt, ellentmondások ütköztek folytonosan benne; cikkeiben az úri Magyarország kérlelhetetlen ellensége volt, személyes életében viszont nála jobban senki sem tisztelte a dzsentrit és a pusztai magyar úr szokásait. A kávéházi terrazon csillagos bicskával, köröm közül ette a szalonnát, az irodalomban naturalistának, magyar Zolának hitte magát, pedig minden ízében romantikus volt; a szegények sorsán szeretett volna javítani, a maga lobbanó, sístergő szenvedélyességével küzdött is ezért, de legtöbbször elerzékenyedett a saját hangjától, — amely szabadon áradó, zúgó, nyugtalanító valóban páratlan hang volt az akkori magyar literatúrában — saját pózaiban gyönyörködött s egy-egy eredeti hasonlat elég volt néki ahhoz, hogy művészetének erejétől megittasodva eltérjen magasztos céljától.

Legnagyobb irodalmi vállalkozása a Fehér Könyv volt, folyóirata, melyben, a napi aktualitásokat tárgyaló cikkek mellett, társadalombíráló írsókat, elbeszéléseket és színházi cikkeket közölt, s amelyet azért indított, hogy „kivágja lelkét a korból, melynek olyan a jelleme, hogy csak a féligazságokat szereti kimondani és meghallani“. De sokatígérő programját mégis így fejezi be: „Fejfel a falnak menni azért nem akarok“.

De ha nem is tudta lemérni a kor lázas szívverését, ha következetlen is volt, súlyos írói egyénisége biztatóan, bátorítóan hatott nemcsak kortársaira, de az utána következőkre is. Ő a magyar stíromantika megteremtője, a magyar irodalmi forradalom kovása, Ady, Móricz Zsigmond és a Nyugatosok szellemi szálláscsinálója.

Több regényt írt, pár színdarabot, de rendkívüli írói tehetsége csupán néhány elbeszélésében tudott a halhatatlanság számára megkövesedni.

Legjobb drámája, „A tanítónő“ több mint negyven esztendővel ezelőtt nagy meglepetést keltett és a kritika a magyar színpadi irodalom forduló pontját látta benne. Addigra ugyanis már megalakultak a magyar dráma hagyományai, a társadalomrajzot a színpdon is a kiegyezés szelleme diktálta, ahol a magyar falu életét már nem Eötvös, nem Katona József, de még csak

hem is Obernyik szemével nézték, hanem egy hazug romantika penetráns ködfelhőjén át.

Ez volt az az idő, amikor a magyar paraszt árvalányhajás pörgekalappal, vasalt gyolcsgatyában, kisubickolt csizmában, a fokosát forgatva szíve szerelméről dalolt és a színházjáró városi közönség gyönyörteli megelégedéssel vette tudomást, hogy mégis csak szép a paraszti élet, hiszen a falu népének a szerelmen kívül vajmi kevés a gondja. A népszínmű korszaka volt ez, a táblabíró-világ szemléletének felújulása a bécsi „drei-groschen-oper“ mintájára, melynek varázsát a tüneményes Blaha Lujza adta meg.

Hát ebben a hazug színpadi világban Bródy Sándor darabja csakhogyan olyannak tűnt, mintha abban következetesen villantaná fel a valóság képeit, mintha szemléletében is egy hiteles világ addig rejtett kapuját tárta volna fel. De Bródy itt sem volt következetes, itt is eltért a valóságtól s amit mondott, az igazán csak a rivaldafényben tett tanúságot az író bátor felfedezéséről, mert a magyar politikai és szellemi élet más térségein ez a szemlélet, ez a kiállítás korántsem volt már új: a politikában Achim András a békési nincstelen parasztok helyzetéről sokkal nyugtalanítóbb, sokkal vérgőzősebb beszámolókat adott, az irodalomban pedig Ady Endre az „új időknek új dalaival“, akkor már nem hiába „döngetett kapu-falat“.

Ahogy Bródy a falura került fiatal tanítónő küzdelmét a mindenható földesúrral, pappal, patikussal, szolgabíróval és a többi helyi nagysággal bemutatta, azzal mégis csak egy naturalista elemekkel elegyített romantikus dráma került ki a keze alól sok tárgyi tévedéssel és az alakok hibás jellemrajzával.

A szép kis tanítónőbe sorra beleszeretnek a falu urai s aztán mind összefognak ellene, mert mind a maga szerelmi sérelmét akarja megboszszolni rajta. A tanítónő ugyanis okosan, becsületesen és önérzetesen elutasít minden nyers közeledést, a nyálkáskezű káplán hideglelős dörgölődését éppúgy, mint a csizmáját verdeső szolgabíró sóvárgását és a hatalmas földesúr ellentmondást nem tűrő birtokló vágyát, amely az ellenállás következtében végül is szenvedélyesen lobogó őszinte szerelem lesz. S bár a tanítónő is beleszeret a snájdig földesúrhoz, bizalmatlan az urakkal szemben s a gazdag kérő még férjnek sem kell neki.

A parlagi gavallér van annyira önérzetes, hogy sebzett szívével visszavonuljon s csak éjjelizenéssel tudatja, hogy vár és reménykedik. De akkor megindul a hajsz a tanítónő ellen s egy megalázó iskolaszéki tárgyalás után megfosztják állásától. A fiatal parasztmilliomos most már a hatalmas földesúr ellen fordít, hogy megkérjék a lány kezét, azok látszólag bele is mennek a dologba, de inkább azért, hogy lebeszéljék a lányt és jó pénzzel útnak engedjék. Kicsit unalmasan megismétlődik újra ez a jelenet, a leány akkor is hajthatatlan, de az utolsó pillanatban mégis utána szalad a földesúrnak.

Ezt a befejezést a Magyar Színház fordítva játszatta el. Nem a leány megy a fiú után, hanem utóbbi iramodik a kis csomagjával távozó tanítónő nyomába. A színház igazgatósága, kissé naivul, így akarta megtartani a szegény leány enkölcsi fölényét s nem vette észre, hogy ezzel a befejezéssel éppen az amúgyis felemás földesúr alakját tette rokonszenvesse. De ez a darab egész meséjén már nem sokat változtatott.

A dráma cselekménye az első felvonásban éri el csúcspontját, szerkezetének eresztékei azután már meglazulnak: az író a nagyon is hihető mesét nem tudta zökkenők nélkül továbbvinni. Azok a túlzások, melyek romantikus természetéből állandóan kiütöttek, itt is elragadták a dráma egyenletes bonyolításától és a vérbő kitérések nem mindig tudták pótolni azt, amit a mese zavartalan folytonossága megadott volna.

Bródy Sándor, ha olykor ellentmondásokkal teli alakokat írt is meg, nagyon színes és eleven, jól játszható, hálás figurákat formált. Alakjai nem annyira az élet, mint inkább a költészet hitelével élnek. Ilyen a kegyetlenek gyűrt ifjú nábob is, aki elcsábít minden útjába kerülő formásabb fehérrépet, s aki nemcsak a hatalmával és gazdagságával ellenállhatatlan, hanem a külsejével, sőt a bukolikus örömeikért rajongó lelkületével is. Ő a vad, hódító, nyens erő megtévesztője, akiben roppant férfias indulatok dúlnak ő az a nagytermészetű paraszt-Apolló, aki a virágok szépségéről is tud áradozni, s

akiben nemcsak a szocialista érzelmű tanítónő, de egy kicsit maga az író is beleszeret.

A tanítónő már kiegyensúlyozottabb, de ugyanakkor egyszerűbb figura is. Artatlan, jóhiszemű, lelkesedő, de önérzetes, okos és állhatatos, amilyenek csak a szegény lányok tudnak lenni. Felvilágosodottsága, bátorsága összhangban van jellemének más tulajdonságaival.

A háromszöveget bezáró fiatal tanár, aki élete főművéről, egy osztyák szótárról álmodozik, bár tudja, hogy álmát betemeti a vidék marasztaló sara, maga a megtestesült jóság és becsületesség, de — mintha mindez a férfiasság ellentéte volna, — együgyűen szánalmas és olykor komikus figura.

Nagyobb szerep a darabban még a káplánnak jut, akiben Bródy kissé eltúlozta a szemforgató jezsuita típusát, az intrikus, rosszindulatú, könyörtelen, de keneteljes pap alakját romlottságát túlságosan szekszuális okokkal indokolta, ami annál szembetűnőbb, mivel az öreg plébánost rokonszenves, derűsen ragyogó alaknak formálta.

De ahogyan Bródy alakjait mozgatta és beszéltette, azzal a legnagyobb magyar írók között kért helyet magának. Mert „A tanítónőben“ is szinte nem az a fontos, amit mondott, hanem ahogyan mondta. Kifogásolhatjuk, hogy a darabban túlságosan a szerelmen fordul meg minden, hogy ezzel akaratalanul is tompított társadalmi rajzának élén és mellékvágányra vitte mondanivalóját, de az egyes képek költői szépségét ez a naturalista tévedése sem tudta lerontani. Nála jóval kisebbek is ügyesebben szőtték a bonyodalmaikat, egészségesebbé, zártabbá, egészségesebbé gyúrták a drámát, de ennyi levegőt, ennyi szint ennyi erőt és költészetet csak kevesen tudtak belevinni.

Pataky László rendező, végre olyan darabot kapott, amelyet a magyar színházi hagyományok ismeretével könnyen rendezhetett. Az otthonos környezet, a jólismert típusok, a kor és sorsproblémái, melyek irodalmunkban még ma is erős fényben élnek, készen adták eléje a példát. Nem volt szükség különös művészi invencióra, hogy feladatát alapjában véve jól megoldja és szép előadást produkáljon. Nagyobb hibát talán csak a harmadik felvonás amugyis unalmas jelenetében róhatnánk fel neki, amikor öreg Nagy István másodszer jön be a feleségével és a kíséretével. Itt kissé tartózkodni kellett volna a megújuló felvonulás szánalmas parádéjától.

R. Fazekas Piri, első drámai szerepében ismét bebizonyította, hogy komoly, elmélyülő tehetség, érzékenyen fogta fel és adta vissza a hangulat változások minden rezzenését.

Szilágyi László, a pusztai dúvad szerepében nemcsak azért nem tudott egységes alakot formálni, mert az író sem adott ilyet, hanem azért sem, mert egy kicsit könnyelműen játszott. Voltak jelenetek, ahol sem hangot, sem mimikát nem tudott változtatni, s bizony kiesett a szerepéből. Ez a könnyed játékhoz szokott színész több önfegyelemre szorul.

Czehe Gusztáv, a falusi tanító szerepében gyakran szerzett meglepetést, voltak azonban jelenetei, — például ott ahol reményvesztetten összecsiklik — ahol műkedvelői modorosságához folyamodott.

Fejes György káplánja néha túlzottan merev volt s játéka többet akart mondani, mint amennyit a szerep megengedett. Különben értékes alakító készségről tett tanúságot.

Sánta Sándor, mint öreg plébános kedves volt, fölényesen egyszerű. A kisebb szereplők elfogadható játékot nyújtottak. Csupán a kiejtésre a magyar beszéd tisztaságára figyelmeztetnénk egyeseket. Különösen a színésznők hajlamosak arra, hogy pöszén, affektálva ejtsék a szavakat, hogy az „s“ hangzót korcsolyáztassák élvezettel a szájukban s ez már-már bántó modorossággá lesz a színháznál.

Mindent összevetve: szép előadás volt. Színészek a jó szerepekért, közönség a játék mellett a költői képekért és hangulatokért lehetnek hálásak a magyar irodalom egykor oly ünnepeit alakjának — Bródy Sándornak.

HERCEG JÁNOS

KRÓNKA

Kortársak az 1848-as magyar szabadságharcról

Petőfi:

Forradalom...

...jól figyelmezzenek kendtek e néhány szóra: nincs többé úr és paraszt, nincs robot, nem botozzák többé az embert; mindnyájan egyenlő jogú polgárok, testvérek vagyunk.

Azon állapot, hogy mi paraszt munkások viseltük az országnak terheit, mi fizettük az adót, mi adtuk fiainkat katonának a haza védelmére; igaztalan volt; de ezen adó nem fordítottatott kellőleg, mint kellett volna, csak a mi hazánk javára; a katonaság, a mi fiaink nem az országban voltak, nem hazánk védelmére álltak fegyverben, hanem más országokban tartattak — nagy részben.

És mégis azok intézkedtek fölöttünk, kik sem nem katonáskodtak 1800 óta, sem a terheket nem viselték, tudniillik a nemesség: de most minden megváltozott.

»Ezen kívül: Ausztria magára nézve hasznosnak látta nyomorúságos helyzetünket, mert úgy a hogy eddig valánk, azt, mit magunk a hazában olcsóbban készíthettünk volna, drága pénzen vásároltuk Ausztriából. Gazdag polgártársaink is, a nagy birtoku mágnások, grófok temérdek vagyontukát Bécsben költötték. Ezen két úton a rendes adón kívül igen sok pénzünk Bécsbe szivárgott. Nem teszem sokra, ha azt mondom, hogy esztendőnként 100 millió ezüst forintunk kiment az országból és pedig ment leginkább Bécsbe, s ez által Ausztriába. Ez természetesen Ausztriának igen tetszett, ugyanazért annak kormányza szüntelen arra törekedett, hogy ez mindvégig így maradjon. És mivel mi magyarok igen jámbor, könnyen hívó nép vagyunk, hajlottunk arra, midőn mondogatták, hogy ez igen jól van így. És mért hajlottunk mi erre? mert magunk nem gondolkodtunk, nem tanultunk, tehát nem tudtunk, hanem csak hittünk.«

»Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez új evangéliuma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéjét. Minden szavát, minden betűjét szívembe vés-

tem, és ott benn a holt betűk megelevenedtek, és az élethez-jutottaknak szűk lett a hely és tomboltak és őrzöngtek bennem!

A tűzokádó hegy középebe kellene a tollamat mártanom, hogy napjaimat, napjaim gyötrelmeit leírhassem!

Így vártam a jövődőt, vártam azt a pillanatot, melyben szabadsági eszmém és érzelmeim, szívemnek ezen elkárhozott lelkei elhagyhatják a börtönt, kinszenvedésök helyét... vártam e pillanatot; nemcsak reméltem, de biztos hittem, hogy el fog jöni. Tanúbizonyosságaim erre a költemények, melyeket több mint egy év óta írtam. Nem okoskodás után, de azon prófétai ihletből — vagy ha úgy tetszik, nevezzük állati ösztönnek — mely a költőben van, világosan láttam, hogy Európa naponként közeledik egy nagyszerű, erőszakos megrázkodáshoz. Ezt többször leírtam, még többeknek elmondtam. Senki sem hitte jövőndölésemet, sokan kinevettek érte, általában ábrándos golyónak neveztek, de azért folyvást élt bennem ama hit, s úgy voltam, mint az állatok a földindulás vagy napfogyatkozás előtt.»

»Pesten márczius 14-ikén az ellenzéki kör gyűlést tartott, mely ősi szokás szerint eredménytelenül oszlott szét. E gyűlésben indítványoztatott, hogy a tizenkét pont petitióképpen fölnyujtassék a királynak, még pedig rögtön, de az akkor virágzott táblabírói szellem Pontiusától Pilátushoz akarta vinni a dolgot, úgy, hogy valamikor a huszadik században lett volna vége. Egyébiránt jó, hogy így történt... micsoda nyomorúság, kérni, akarni, midőn az idő arra int, hogy követelni kell, nem papírossal lépni a trón elé, hanem karddal!... a fejedelmek úgy sem adnak soha semmit, azoktól, amit akarunk, el kell venni.»

»Haza menvén, előadtam szándékomat a sajtó rögtöni felszabadításáról. Társaim bele egyeztek. Bulyovszky és Jókai proclamatiót szerkesztettek.»

Lelkesedéssel és a sors iránti bizalommal mentünk vissza a kávéházba, mely már tele volt ifjakkal. Jókai a proclamatiót olvasta föl, én nemzeti dalomat szavaltam el; mind a kettő riadó tetszéssel fogadtatott.

(A nemzeti dalt 2 nappal előbb, márczius 13-án írtam, azon lakomára, melyet az ifjúság márczius 19-én akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelenné válván, elmarad. Míg én az egyik asztalnál a nemzeti dalt írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.)

A kávéházban azt határoztuk, hogy sorra járjuk az egyetemi ifjúságot s majd teljes erővel kezdjük meg a nagy munkát. Először az orvosokhoz mentünk. Szakadt az eső, a mint az utcára léptünk, s ez egész késő estig tartott, de a lelkesedés olyan mint a görögtűz: a víz nem olthatja el.

Az orvosi egyetem udvarában ismét felolvasta Jókai a proclamatiót és én elmondtam a nemzeti dalt. Innen a mérnökökhöz, ezektől a semináriumba a jogászokhoz vonult a számban és lelkesedésben egyaránt percenként növekedő sereg. A seminárium csarnokában elénk állott egy professor, és ezt mondta nagy pathossal:

— Urak, a törvény nevében...

Többi szavait elnyelte a sokaság mennydörgő kiáltása s a tisztelt tanár többé nem juthatván szóhoz, szépen elkotródott. A jogászok rohantak ki az utcára, hogy velünk egyesüljenek. Közülük Vidács emelt szót,

elmondta, hogy professoraik a tartandó lakomábani résztvevést eltiltották kicsapási büntetés mellett. Kaczaj és bosszankodó kifakadások a hallgatóságban. De a lakoma már csak mellékes dolog volt. Jókai ismét fölolvasta a proclamatíót s a tizenkét pontot s én velem elszavaltatták a nemzeti dalt. Mindkettőt fanaticus lelkesedéssel fogadták s a refrainban előjövő »esküszünk«-öt mindannyiszor visszaharsogta az egész sereg, mely a téren állt.

Most menjünk a censorhoz, és vele írassuk alá a proclamatíót és a nemzeti dalt! — kiáltott valaki.

— Censorhoz nem megyünk, feleltem; nem ismerünk semmi censort, el egyenesen a nyomdába!

Mindnyájan beleegyeztek és követtek.

Landerer nyomdája legközelebb volt hozzánk, oda mentünk, Jókait, Vasvárit, Vidácsot és engem neveztek kiküldötteknek, hogy a sajtót lefoglaljuk. Mi megtettük azt a nép nevében s a tizenkét pontot és a nemzeti dalt rögtön nyomni kezdték. Ez alatt kinn lelkesítő beszédek tartottak. Egresi Gábor, Degré, Vasvári, Jókai stb. Dél felé elkészültek a nyomtatványok s ezrenként osztották szét a nép között, mely azokat részeg örömmel kapkodta. Délután 3 órára gyűlést hirdettünk a Múzeum-terére s a sokaság eloszlott.

A szakadó eső dacára mintegy 10.000 ember gyűlt a múzeum elé, honnan a közhatalózat szerint a városházához mentünk, hogy a tizenkét pontot magokénak vallják a polgárok is és velünk egyesüljenek. A tanács-terem megnyílt, s megtelt néppel, először. Rövid tanácskozás után a polgárság nevében aláírta a polgármester a tizenkét pontot, s az alatt álló sokaságnak az ablakból lemutatta. Óriási kitörése a lelkesedésnek!... Egyszerre az a hír szárnyal, hogy katonaság jön... körül néztem, hogy az arcokat vizsgáljam, egyetlen ijedt arcot sem láttam... minden ajkon e kiáltás: fegyvert! fegyvert!

Ezen, különben alaptalan hír, oly felindulást okozott, hogy Nyári Pál és Klauzál tovább beszéltek egy óránál, a nélkül, hogy beszédeikből egy-egy töredék mondatnál többet hallottunk volna.

Budára, Budára!... a helytartó tanácshoz!... Nyitassuk meg Stancsics börtönét!... Budára!

Ezek voltak a nép leginkább és legtöbbször hallható kiáltásai. Végre választmány neveztetett ki Budára menendő s a helytartó tanácsot fölszólítandó, hogy a censurát rögtön eltörölje, Stancsicsot szabadon bocsássa s a katonaságnak rendeletet adjon, miszerint ügyeinkbe semmi szín alatt be ne avatkozzék. A választmány tagjai: Egresi Sámuel, Gyurkovics Máté, Irányi Dániel, Irinyi József, Kacsokovics Lajos, Klauzál Gábor, Molnár György, Nyári Pál, Petőfi Sándor, Rottenbiller Leopold, Staffenberger István, Tót Gáspár, Vasvári Pál.

A választmány legalább húszezer ember kíséretében fölment Budára a helytartó tanácshoz, és előadta kívánatait. A nagyméltóságú helytartó tanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, és öt percnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenség iránt a rendelet, a censura eltöröltetett, Stancsics börtönajtaja megnyílt. A rab író diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.

Ez vol márczius 15-ike.

(Részlet Petőfi Sándor naplójából.)

Vasvári Pál:

»Hazánk több vidékein keserű kifakadások történnek a pesti fiatalság ellen. Zavargás és rendtörésről vádolnak bennünket. A mint magasztalják a márcziusi napokat; úgy kárhoztatják a pestieknek minden utóbbi lépéseit.

E két korszakot én is meg akarom egymástól különböztetni. Márcziusban zászlót ragadánk nemzeti önállásunk kivívásáért, s e törekvésben vezérszerepet játszott a pesti ifjúság. — Utóbb a magyar felelős kormány szemeláttára csak egyes kitörések történtek. Ezek csak utóhangjai az előbbi mozgalomnak.

A romboló vihart egy intéssel le nem lehet csillapítani. A nyargaló szelet nem egy könnyen lehet visszaerőszakolni Aeolus barlangjaiba!

Így történt ez a pestiek felizgatott kedélyével is. S mi természetesebb, mint hogy az ifjúság legtovább ringatódzott a lelkesültség szép mámorában? Az ifjú kebel szent oltára az öröktűznek. Ez kiolthatatlan lobog mindenkor. — Csoda-e, hogy ezen ifjak nemzetünk gyökeres átalakítását óhajtották, még pedig rögtön, haladéktalanul? ... Az idő nem vár, nem kérd senkit. Sebes szárnyakkal repül felettünk. — Mi Európa drága pillanatait nem akartuk elszalasztani. A percekben évtizedeket kelle keresztül élni!

A márcziusi ifjak fődicősége az, hogy kebleikben meg vannak érve a szabadságeszmék. Sőt azt hitték, miszerint eljött az idő, melyben az igazság eszméi megtestesüljenek...

»A középponti ifjúság egyetlen hibát követett el.

Tovább akart menni a tények mezején, mint amennyire nemzetünk el volt készülve.

Elejénte országos rokonszenyvel csatlakozott hozzánk a hon minden vidéke. Pest lón a vezérlobogója. Mindnyájan lépteinkre figyeltek s híven követének bennünket.

De a pesti ifjúság a vezérszerepben messze előhaladott. A sereg nem bírta őt követni. Elvesztette a láthatárról.

Így szakadt el egymástól a pesti ifjúság és a nemzet.«

»S ha kérditek, mit tesz most a márcziusi ifjúság? elmondom. Az egyik rész bureaubá ment, s részt vesz a honkormánylat ügyeiben.

A másik rész visszatért előbbi életfoglalkozásához, s a kedvezőbb időkre vár.

A harmadik rész a hadi nemzetőrök közé állott, s az új seregbe átvivé a szabadságszeretet magas szellemét.«

»Az ifjúság negyedik része szétoszlott az egész hazában. Ezek hirdetik országszerte az igazság szavait. Mind megannyi apostola a szabadságnak. — Krisztusnak 12 apostola volt, s ezek elterjeszték szavait az egész világon: a középponti ifjúság is így fogja terjeszteni hazánkban a márcziusi elveket. — Az elvetett mag előbb-utóbb meg fogja teremni gyümölcsseit.

A márcziusi ifjúság tehát Pesten többé összpontosítva nincs.«

»Ne vitatkozzunk e kérdés felett: ki adott a népnek szabad földet és jogot? — El fogja ezt mondani a história, se nem Európa szelleme, se nem Pozsony, se nem Pest; hanem mind a három összevéve.

Franciaországban az augusztus 4-iki éjen (1789) lemondott az aristo-

cratia minden előjogáról... Miért? mert hirül jött hozzá Versaillesba, miszerint a nép a várakat megrohanta, s a földesurak ellen dühöng...

És nálunk?

Itt is megtörtént, a minek történni kellett.

Nemzetünk mozgalma egy órához hasonlított, mint egy barátom elmé-
sen jegyzé meg.

Az óra kerekei Pozsonyban voltak az országgyűlésen, de nem igen akartak forogni.

Rúgóra volt szükség, mely a kerekeket gyors mozgásba hozza. S e rúgó volt a pesti forradalom.

Ekkor a kerekek gyorsan és sebesen kezdtek forogni...

Az óramutató Bécsbe nyult, s a Metternich politikájának végperceire mutatott.

Az óra ütött 300 éves hallgatás után, s ez lön a bécsi cabinet halál-
harangja.

Most még közel állunk az eseményekhez. Ne vizsgáljuk mindennek kútforrását. De jegyezzük a tényeket. A történet komoly muzsája itél-
ni fog.«

»Mi a legegyszerűbb igazságokat kénytelenültünk hosszú phrasisokba burkolnunk, hogy azokat a censor meg ne értse, s így keresztülbocsássa. Ebből következett, hogy a burkolt igazságot az olvasók századrésze sem fogta fel. Ki ismer rá a gondolatra, ha az mint a múmia, be van göngyöl-
getve, s tarka-barka színekkel ki van festve. A helyzetet meg kell változ-
tatnunk, s mi polgártársak! azt ezen órában végrehajtok. Nincs többé
censor! köztünk és a sajtó között nem áll többé jezsuita! — Bent a sajtó
legelőször mozog szabadon. Egy pár perc alatt világot lát a szabad sajtó
első szülötte! A sajtógép most találkozott először szűz kézírattal, melyet
semmi censori kéz meg nem fertőzött! Egy pár pillanat múlva kihozzuk a
sajtó első szülöttét.«

»Ezen általános reformért félszázad óta imádkoznak a nemzetek. Az
ausztriai tartomány népei is forrón óhajtják ezen átalakulást. Csakhogy
e népek nem fogták fel e szónak értelmét: testvériség. Azért törekedtek
sikertelenül, azért vértettek el a küzdelem napjain. Mindenik nemzet
külön akarta kivívni a szabadságot.

Ausztriának pedig kezdet óta ez volt politikai fő elve: dividet et
vinces. — Oszd meg az erőt, szakítsd szét egymástól a külön nemzete-
ket. E fekete titok magyarázza meg, mért ápolta annyira a külön népek
közötti ellenszenvet. Nemzeti gyűlölséget ébresztett fel, egyik népet
felhasználta a másik legyilkolására. Ha a lengyel fölkel a zsarnokság
ellen: a magyart, csehét és olaszt küldé annak legyilkolására. Ha az olasz
mozgott, a magyar és lengyel katonákat gyilkoló eszközül használta (1828).

S azért az ausztriai zsarnokság ereje csak addig tart, míg a népek
előtt a titok kihirdetetik, hogy tudják és értsék meg, miszerint ők test-
vérgyilkosok, a zsarnokság által egymás megölésére vak eszközökül hasz-
náltattak. Ha pedig több nép egyszerre mozgott: akkor az osztrák kor-
mány bevonult a bécsi falak közé. E város vén sziklaként állott a birodal-
om tengerének közepette. E város soha nem mozdult; ezt fél ezer év
alatt megtaníták vak engedelmességre a habsburgiak.

Ha a népek hullámai több oldalról ostromolták e sziklát, akkor az önkény emberei a mozdulatlan szikla türelmes barlangjaiba rejtöztek, s egész nyugalommal várták, míg az ostromló néphullámok elfáradtak. Bevárták, míg a vihar lecsillapult, s ekkor ismét kibujtak az üregekből, s ördögi nyugalommal folytatták ismét a népgyilkoló hálók készítését. Bécsről sohasem olvastam a történelemben, hogy az erőteljesen szembe mert volna szállani a zsarnoki önkénnyel. Azonban a dolog legújabbban megváltozott! Az önkényes hatalom sötét apostolai Bécs városával ugyancsak megjárták!... Sziklahegy volt a város a többi népek élő hullámai közt; de tűzokádó hegy! alatt e hegy sötét belsejében titokban fogamzott meg a népszabadság villámtüze: s midőn Metternich nem is álmodá: fölemelkedett a tűzokádó hegy; megrázkódott erejének nagyszerűségében, s a mélyen rejtett tűz pusztító lángokban tört ki... Polgártársak! a hallgatag, a néma bécsi nép fellázadt s megrázkódtatá Metternich herceg láthatatlan koronáját... E nép századokon át hallgatva tűrt, s keblébe temet élte fájdalmát! A kinek cseppei tengerré dagadtak a kebelben, s most sodró árvízként törnek ki... A bécsi népet eddig két vonás jellemzé: a sörivás és a közönyösség. De ők e hibát jóvátevék és ezért éljenek!

Az olaszt ne csúfoljuk többé sajtókészítésével, se csehet ne gúnyoljuk ki. Mi mindannyian testvéremzetek vagyunk. Egyenként gyengék, de egyesülve erősek, hatalmasak, megtörhetetlenek!... Ha a magyar, olasz, cseh, lengyel és ausztriai nép egyedül és egyszerre mozog: szeretném tudni, kit küld ellene Metternich? Ha a népek testvérekül ölelik át egymást, szeretném tudni, hol a hatalom, mely őket megtörje, lealázza?

Az ausztriai cabinet csak addig volt erős, míg a külön népeket egymás ellen ingerelheté. De ha e népek egymással kezét fognak s egy testté olvadnak: akkor a cabinet úgy fog fejükön állani, mint a csörgősapka. Pusztá jelkép, az egykori esztelenség jelképe. Az észhez jött ember szégyenleni fogja a fején hordani e csörgősapkát, s minden erőfeszítés nélkül földre dobja... Ez a következmény, mely az ausztriai birodalom népeinek egyesüléséből ered... Azért éljen a nemzetek közötti testvériség! Nyujtsuk oda őszinte jobunkat a szomszéd népeknek, s közösen törekedjünk a szent cél felé; mert a mi küzdelmeink célja közös, s közös! az ellenség is, mely ellen irtó háborút kell viselnünk — Metternich vesszen!!

(Nyári Albert: A magyar forradalom napjai.)

Arany János:

»Most felnyilt szeme e nemzetnek. Most látja tisztán, hogy csak egy mód van királyával kibékülni: ha lefekszik és meghal! Egyebet nem kívánnak e nemzettől, csak életét!

De a nemzet nem fog meghalni, a nemzet megvédi magát minden erőszak ellen, a nemzet nem irtózik a szent harcztól, mellynek neve — forradalom.

A nemzet fel nem lázadt soha, de szent jogait és szabadságát, hazája függetlenségét, ha a törvények már semmit sem érnek, fegyveres kézzel, forradalom útján is ki fogja vívni.«

Táncsics:

»Azt mondják: adjunk jogot a népnek; mekkora csalódás! Miként adhatna a kicsiny rész az egésznek, temérdek a sokaságnak jogokat? Még azt is mondják: fogadjuk be a népet az alkotmány sáncaiba; mily roppant csalódás. Mintha bizony a kicsiny rész fogadhatná be nyomorult árkai közé a sok millióból álló népet? Ez ország népessége 14 millió. Képtelenség nélkül nem mondhatni, hogy a körülbelül 800.000 adómentes teszi a nemzetet, a többi 13,200.000 pedig semmi; ellenben megint képtelenség azt állítani, hogy a 13,200.000-ból álló szolganép teszi a nemzetet, holott a törvényhozáshoz egy hangja sincs. Legyünk nemzet, mert míg nemzet nem leszünk, számunkra biztos haza nincs.«

»Mi örökváltságot akarunk — írja — vagyis azt kívánjuk, hogy a robot és a dézsma eltöröltessék.« Meg is magyarázza szabatosabban, hogy mit ért a váltság alatt: »felszabadítás«-t. »S hinni szeretjük, hogy ti mindnyájan azt értitek. A megváltás által mi szabad emberekké kívánunk állani, nem pedig földesúri hatóság alatt szolgálilag maradni.«

»Mi által lesz egy darab föld valakinek birtokává? Azt szokják mondani: foglalás által. Hanem a valódi foglalást mi, munkások tettük az által, hogy e földet műveljük. A földbirtoktulajdonnak legfőbb és egyetlen bizonyossága a művelés. E föld tehát miénk, kik műveljük, következésképpen érte megváltási díjjal igazságosan nem tartozunk. És ha ti nem akarjátok ez igazságot törvényben kimondani, majd szükségből kényszerítve, mi fogjuk kikiáltani.«

»Kendet a nemeses falukban gyűlölik, útálják; kendet újra befogatni szeretnék, azután fölakasztani; azt mondják, kend uszítja a parasztokat a kutyabőrösdiék ellen, mert kend is paraszt.«

(Egy veszprémi levelező Táncsicshoz: »Munkások Újságja« 1848 október 31.)

»Heverő tagjai nem lehetnek egy társaságnak sem. Ha pedig ilyenek befészkeltek a társaságba magukat, ha fent kíván maradni egy ilyen társaság, a lomha dögöket ki kell kebeléből hánynia.«

(Táncsics: Budapesti levelek.)

»Ma azt hallani a megyegyűléseken — hogy »adjunk a Népnek jogot és szabadságot«. Mások azonban azt mondják, hogy erre a nép nem érett meg. Mindent megbocsátok — a legnagyobb zsarnoknak is, de midőn azt mondja: Nép! Én neked, majd, ha megérsz, nagylelkűen jogokat és szabadságot adok, azt meg nem bocsáthatom. Hol vettétek ti a felesleges szabadságot és jogokat, hogy a magatokén kívül csak úgy könnyen osztogathassátok? Az Isten nektek sem adott többet, mint más akárműnek.«

»A polgári társaságban — a külön osztályok eltörlése, az általános egyenlősítés eszméje, mint vörös fonál, húzódik végig. Teljes egyenlőség és csak egyetlen valamelyes elkülönzött »s szabadalmas osztály« együtt, egyidőben meg nem fér: vagy nincs egyenlőség, de vannak kiváltságos osztályok, vagy van egyenlőség, de akkor e mellett még külön, valamely, akármely szabadalmas osztály nem is képzelhető.«

»A szocialisták és kommunisták — nincsenek megelégedve a polgári társaság intézkedéseivel (ma úgy mondanók: a társadalom intézményeivel) és meg akarják teljesen változtatni a mai helyzetet, mert az a meggyőződésük, hogy az emberiségnek nem az a rendeltetése, hogy a földön

sínylődjék és szegénységben éljen, hanem boldoguljon, és azt hiszik, hogy ezt a célt egyesülések által érhetik el. Ezért minden törekvésük oda irányul, hogy a népek nyomorúságos élet helyett jólétbe, boldogságba jussanak. Feltételezik ugyanis, hogyha minden álladalomban van egy külön osztály (az urak osztálya), mely munka nélkül mindennek bőségében van, miért nem élhetne jól a másik nagy osztály (a milliókból álló munkások osztálya) munkája után?»

Bem:

»Magyarok, szászok, oláhok, nyujtsatok egymásnak testvéreleg kezeket, tartóztassatok minden nemzeti gyűlölséget és boldogok lesztek.«

Petőfi:

»Az úrbért eltörölte az országgyűlés. Nagyon szép tőle, de még szebb lett volna, ha ezt előbb teszi. Akkor viselhette volna a nemesség a nagylelkű nevet, de most, midőn ezt a végső szükségből tette és ijedtségből nem tarthat rá számot.«

Golubszki S. Novák:

1848 márciusában mindenütt kihirdették a szabadságot, egyenlőséget, testvériséget. Ennek a híre hozzánk is eljutott. Mindenfelé arról beszéltek, hogy többé nem választ szét bennünket sem vallás, sem nemzetiség. Hogy mindannyian, kivétel nélkül, egyenjogú testvérek vagyunk. Mindenfelé arról folyt a szó, hogy nem választanak szét már bennünket a »rendek« sem, hogy többé nincs nemes, azaz »plemenitas«, hogy egyenlők vagyunk mindahányan. Különösen ez örvendeztetett meg bennünket. Ezért nagy öröm és lelkesedés keletkezett a nép soráiban. Vége-hossza nem volt a kiáltásoknak: Éljen Kossuth, mert megszüntette a nemességet!

A nemesek már nagyon megkeserítették és elszomorították a nép életét, de különösen Szent Tamáson, mert itt, nálunk, igen számosan voltak és annyira elhatalmasodtak, hogy minden alkalommal elkerülmi igyekeztünk őket. Hiszen még öregeink mondogatták: Ha nemes ül ruhád csücskére, vágd le testvér ruhád szélét és fuss tova, ha békességet akarsz, hiszen nem mondhatod a nemesnek, hogy álljon fel.

Hát ne volna öröm, hogy megszabadultunk a legnagyobb szörnyűségtől és nyomorúságtól!

Az egyetértés, testvériség és egyenlőség jelében kitűztük a középületekre a magyar zászlót.

Azután 1848 április egyik napján rengeteg ember gyűlt egybe a téren, már a községháza előtt a piacon, volt ott kicsiny és nagy, öreg és fiatal, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül. Sok-sok zászló lobogott és egytől-egyig a magyar színeket lengették. A legnagyobb jókedvben indult innen az egész nép és először a magyar, aztán a szerb templom előtt állt meg. Vagy félórát időztünk mindkét templom előtt, ahol a számos szónok az egyetértésről, szeretetről és testvériségről beszélt.

Innen a néptömeg visszatért a községháza elé, ahol nagy népünnepély rendezésében egyeztünk meg és ki is tűztük a bál idejét, azzal, hogy még aznap a nagyvendéglőben tartjuk meg. Ez a nagy népünnepély arra

volt hivatva, hogy még inkább megszilárdítsa az egyetértést, testvériséget és egyenlőséget, mert Szent Tamás minden lakosa megjelenhetett rajta.

Eztán a nép hazatért.

Estére hatalmas tömeg gyűlt egybe a nagyvendéglőben a mondott mulatságra. Szépen indult a mulatság, de ez nem tartott soká, mert, sajnos, a nemesek és nem-nemesek összetűztek és bizony csatára került a sor. A nemesek kezdték a verekedést, mert szörnyen fájlalták, hogy többé nem nemesek, hogy egyenlők lettek és egyenjogúak a parasztokkal. Nem tudták elnyomni fájdalmukat a fölött, hogy megszűntek immár a nemesi kiváltságok és ezért igen dühödtek és vesettek voltak. Ezt még ezen a mulatságon beismerte egy vén, hetven éves nemes, előttünk, Jevrem Mikovicsnak hívták, és pedig ezekkel a szavakkal: »Testvérek és fiam, hát bevallom az igazat, rettentően bánt és fáj, hogy egyenlő vagyok veletek, fáj ez, akár a csecsemőnek, ha elválasztják anyja emlőjétől.«

No, de a nemesek, akik kezdték a csatát, megfutamodtak, persze véres fejjel, mert egyesek bizony régen vártak az alkalomra, hogy megbosszúlják magukat rajtuk.

Az összekoccanás és harc után folytatódott a mulatozás és pedig a legnagyobb egyetértésben és szeretetben, el is tartott az egész éj folyamán és még másnap is. Békességben és szeretetben váltunk el egymástól.

(Részlet Golubszki emlékirataiból, amelyeknek címe: »Emlékeim az 1848-49-es népi mozgalomból, amelyek leginkább a Szrbobran-nak elnevezett Szent Tamás védelmére és elesére vonatkoznak. Írta és világra adta Norák S. Golubszki, szenttamási, volt népi kapitány a viharos 1848 és 1849 esztendőben. Újvidék, 1893. — 4-6 oldalak. — Szerbből fordította L. P.)

Sajtóhibák

A „HID” 1951. február-márciusi számában

		helyesen :	
100.	oldal alulról :	első és második sort felcserélni	
103.	„ 15 sor	felülről : segítséget azt	segítséget, azt,
105.	„ 23 „	„ udvari-Mayerhoferi	udvari-mayerhoferi
124.	„ 16 „	alulról: fantázia	fantázia
125.	„ 1 „	„ olvashatatlan :	nagy és
125.	„ 23 „	„ egyik is	egyik is,
127.	„ 7 „	felülről: mostoha-pja	mostohaapja,
127.	„ 8 „	„ rászáll	„rászáll
129.	„ 22 „	„ töredékét	töredékét,
129.	„ 26 „	alulról: Vofür ?	Wofür ?
130.	„ 7 „	felülről: sírni	sírni,
130.	„ 6 „	alulról: Wier	Wir
131.	„ 18 „	felülről: újra	ujra,
131.	„ 4 „	alulról: Rossueau	Rousseau
131.	„ 16 „	„ életét	életét,
137.	„ 13 „	felülről: Előbb-Utóbb	Előbb-utóbb
139.	„ 6 „	alulról: babugatta,	babusgatta,
139.	„ 8 „	„ koránt sem	korántsem
143.	„ 16 „	felülről: nagyszerűt	nagyszerűen
151.	„ 11 „	alulról: hasztalan	hasztalanul
157.	„ 13 „	„ klírtom	klírom
158.	„ 8 „	„ Velykó	Vélykó
163.	„ 1 „	felülről: ülői	ülői
163.	„ 11 „	„ csapott.	csapott fel.
165.	„ 14 „	alulról: Rouseau	Rousseau
165.	„ 16 „	„	„
171.	„ 4 „	felülről: novellahősei	novellahősei,
173.	„ 4 „	alulról: huzóhalogató	huzó-halogató
174.	„ 12 „	felülről: sezsúségét	szerúségét
175.	„ 7 „	„ sors problémáival	sorsproblémáival
175.	„ 2 „	alulról: színpdon	színpadon
177.	„ 13 „	felülről: alakját	alakját,
182.	„ 25 „	alulról: végrehajtok	végrehajtjuk
97.	„ 6 „	alulról: Kartársak	Kortársak

